

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ ศึกษาบทบาทของธุรกิจชุมชนที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจชุมชนที่เสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน

เพื่อให้สามารถเข้าใจประเด็นของการศึกษาอย่างรอบด้าน จึงแบ่งผลการวิจัยที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ออกเป็น 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมาของตำบลศิลาแลง และบ้านคอนไชย ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมลักษณะทางประชากร การศึกษา การปกครอง โครงสร้างระบบเครือญาติ

ตอนที่ 2 ประกอบด้วย วิวัฒนาการของธุรกิจชุมชน บทบาทของธุรกิจชุมชนต่อสถาบันครอบครัว บทบาทธุรกิจชุมชนต่อความสามัคคีของสังคมในชุมชน บทบาทของธุรกิจชุมชนต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน กระบวนการเปลี่ยนแปลงของผู้หญิง

ตอนที่ 3 ประกอบด้วย วิวัฒนาการของชุมชนกับป่าไม้ สาเหตุที่ทำให้พื้นที่ป่าศิลาแลงถูกทำลาย การจัดการป่าชุมชน ความรู้และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ตอนที่ 4 ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ของการยกระดับรายได้ต่อการจัดการป่า ความสัมพันธ์ทางเลือกอาชีพต่อการจัดการป่าชุมชน ความสัมพันธ์กระบวนการกลุ่มต่อการจัดการป่าชุมชน ความสัมพันธ์การพัฒนาศักยภาพสตรีต่อการจัดการป่าชุมชน ความสัมพันธ์เชิงกรอบความคิดใหม่

แต่ละตอนมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

ผืนดินที่ราบลุ่มเชิงเขาเทือกคอยสูง ในเขตอำเภอปัวทางตอนบนของจังหวัดน่าน ในอดีตราวพุทธศตวรรษที่ 18 ชาวไทยกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพญาภูคา ได้เข้าครอบครองผืนดินสร้างบ้านแปงเมืองอย่าง อันเป็นศูนย์กลางเมืองน่านสมัยโบราณ และเป็นที่มาของชื่อเทือกเขาสูงเกือบสองพันเมตรปกคลุมด้วยทรัพยากรป่าไม้ที่หนาแน่น เป็นแหล่งต้นน้ำลำห้วยนับร้อยสาย ให้ชุมชนได้แทรกตัวอาศัย ทำการตีฝายขุดลำเหมือง เพื่อดึงน้ำมาใช้เพาะปลูกข้าวและพืชผัก

หมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เกือบทั้งหมดเป็นหมู่บ้านที่มีเชื้อสาย “ไทลื้อ” หรือ “ไตลื้อ” กลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ลื้อ” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท ซึ่งมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา ทางตอนใต้ของประเทศจีน ชาวไทลื้อจะอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบระหว่างหุบเขา โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านดินแดนสิบสองปันนา (ประจัน รักพงษ์, 2536: 109)

ไทลื้อได้อพยพเข้ามาอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ กระจายตัวอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนในจังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของเจ้าผู้ครองล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ประจัน รักพงษ์, 2536: 109) มีหลักฐานว่าชาวไทลื้อได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยสมัยพญาท้าวท้าวแห่งนครเวียงฟิงค์ (เชียงใหม่) ครองนครอยู่มานานนับกว่า 200 ปีแล้ว ส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาเพราะถูกกวาดต้อนเป็นเชลย อีกส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาเพราะถูกคุกคามจากการสู้รบกับคนต่างเผ่าพันธุ์

ตำนานเจ้าหลวงพญาภูคา

ตามตำนานพงศาวดารเกี่ยวกับเจ้าหลวงพญาภูคา ที่พ่อเจริญ โวทาน อดีตผู้ใหญ่บ้านตึนตัก ระหว่างปี พ.ศ. 2504 - 2508 ได้เล่าให้ฟัง มีเรื่องราวพอสังเขปดังนี้ (นายเจริญ โวทาน, สัมภาษณ์ 29 ตุลาคม 2539) ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 พญาภูคา ได้นำกำลังคนจำนวนหนึ่งเข้าครอบครองแผ่นดินบริเวณที่ราบลุ่มเชิงเทือกเขาสูง ทางตอนบนของจังหวัดน่าน สร้างบ้านแปงเมือง “ย่าง” ขึ้น ซึ่งเป็นศูนย์กลางเมืองน่านในสมัยโบราณ ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน อยู่มาวันหนึ่ง พญาภูคา ได้ไปจากในป่ามา 2 ใบ จึงนำมาบ่มใบหนึ่งบ่มในก้วยจั่ว (ดอกนุ่น) ใบหนึ่งบ่มในก้วยฟองฝ้าย (ดอกฝ้าย) ปรากฏว่าใบสองใบนั้นได้ฟุ้งออกมาเป็นคน 2 คน พญาภูคาจึงได้ตั้งชื่อให้ลูกคนที่บ่มในก้วยจั่วว่า เจ้าขุนนุ่น และคนที่บ่มในฟองฝ้ายว่า เจ้าขุนฟอง ต่อมา เจ้าขุนนุ่นได้ไปกิน (ปกครอง) เมืองอยู่ที่หลวงพระบาง ส่วนเจ้าขุนฟองอยู่กินเมืองที่วรรณคร หรือเมืองปัวในปัจจุบัน

ตามตำนานได้เล่าต่อไปอีกว่า วันหนึ่ง เจ้าขุนฟองท่านไปราชการตามที่พระเจ้าแผ่นดินเรียกไป ได้ละมเหสีซึ่งกำลังตั้งครรภ์ไว้ที่เมืองปัว เจ้าพญาพะเยาได้ยกทัพมาตีเมืองปัว จึงมีอาจด้านเข้าศึกไว้ได้ หมู่เสนาจึงพามเหสีหนีเข้าป่า มเหสีทรงคลอดลูกกลางป่า แต่ไม่มีน้ำนมเลี้ยงจึงบนบานให้ฝนตก ทันใดนั้น ฝนก็ตกไหลมาเทมา มาอาบมาล้างหม่อมเจ้า จึงได้ชื่อว่าพญาผานอง เพราะว่ามีน้ำนองไหลมาจากหินผามาชะมาล้างตัว ซึ่งต่อมา พญาผานองได้เป็นเจ้าหลวงปกครองเมืองวรรณครหรือเมืองปัว จึงเรียกว่า เจ้าหลวงปัว ซึ่งเป็นหลานชายของเจ้าหลวง

พญาภูคา เจ้าหลวงปัวพญาผานองมีลูกชื่อ พญาการเมือง ซึ่งต่อมาได้รับอาราธนาเชิญจากพญา
 โสปัตตกันทิ เจ้าเมืองสุโขทัย ให้ไปช่วยสร้างวัดหลวงอาภัย เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว พญา
 โสปัตตกันทิ ก็มีความยินดี จึงเอาลูกพระธาตุเจ้าให้ 7 พระองค์ กับพระพิมพ์คำ 20 องค์
 พระพิมพ์เงิน 20 องค์ พระองค์จึงได้นำมา แล้วเอาไปสำแดงแก่พระมหาเถรเจ้าที่เมืองปัว เพื่อ
 หาที่บรรจุพระธาตุเจ้ายังที่สมควร จึงตกลงพากันเอาลงไปสร้างบรรจุไว้ ณ คอยภูเพียงแช่แห้ง
 ที่เมืองน่าน จึงเรียกกันมาว่า “พระธาตุแช่แห้ง” ซึ่งเป็นพระธาตุประจำจังหวัดน่านอันเป็น
 ปุณ्यสถานศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญคู่บ้านคูเมืองน่านมาเป็นเวลาร่วม 600 ปี คราบจนเท่าทุกวันนี้

ลักษณะทางกายภาพ

หมู่บ้านดอนไชย หมู่ที่ 3 ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ตั้งอยู่บริเวณที่ราบ
 เชิงเขาแถบคอยภูคา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอปัว จังหวัดน่าน ระยะทางจาก
 หมู่บ้านถึงอำเภอปัวประมาณ 5-6 กิโลเมตร ตามถนนสายปัว-น้ำยาว และจากอำเภอปัวถึง
 ตัวเมืองจังหวัดน่าน ประมาณ 59 กิโลเมตร ชาวบ้านได้บุกเบิกที่ราบลุ่มเชิงคอยภูคา ทำเป็น
 ผืนนาปลูกข้าวกันมาตั้งแต่อดีต โดยได้อาศัยลำน้ำกูนเป็นหลักในการเพาะปลูกข้าวและหล่อ
 เลี้ยงชีวิตผู้คนภายในหมู่บ้าน อาณาเขตของหมู่บ้าน ทิศเหนือ ติดกับ เขตบ้านศาลา หมู่ที่ 2
 ตำบลศิลาแลง ทิศตะวันออก ติดกับ วนอุทยานแห่งชาติคอยภูคา (บริเวณที่ชาวบ้านรักษาป่า
 ขุมชน) ทิศตะวันตก ติดกับ ช่างรอยต่อบ้านดินตอก หมู่ที่ 4 และบ้านหัวคอย หมู่ที่ 6 ตำบล
 ศิลาแลง ทิศใต้ ติดกับเขตบ้านฝาย หมู่ที่ 7 ตำบลศิลาแลง

ลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบเชิงเขา ทิศตะวันออกของหมู่บ้านติดกับคอยภูคา มี
 ความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,984 เมตร คอยภูคาเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำสาขา และลำห้วย
 หลายสาย ซึ่งครอบคลุมพื้นที่หลายอำเภอคือ อำเภอทุ่งช้าง อำเภอปัว อำเภอบ่อเกลือ อำเภอ -
 ท่าวังผา อำเภอ สันติสุข อำเภอแม่จริม ในเขตตำบลศิลาแลงคอยภูคาเป็นแหล่งกำเนิดของ
 ลำน้ำกูน ห้วยหาญ ห้วยต้อย ห้วยหินลับ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร สภาพป่าทั่วไป
 มีลักษณะเป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เหียง ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้แดง
 มะม่วงป่า มะไฟป่า ฯลฯ พื้นที่ป่าบางส่วนจำนวน 10,125 ไร่ บริเวณแถบคอยในเขตพื้นที่
 ของตำบลศิลาแลง ชาวบ้านได้ร่วมกันรักษาป่ามาตั้งแต่ปี 2500 และได้กำหนดกฎระเบียบใน
 การรักษาป่าอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในปี 2518 เป็นต้นมา ปัจจุบันรัฐได้เตรียมการประกาศให้พื้นที่
 ทั้งหมดของคอยภูคา จำนวน 1,050,000 ไร่ (กรรศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับ
 ความสำคัญการลงทุนด้านสิ่งแวดล้อม จังหวัดน่าน, 2539 : 2-68) เป็น “อุทยานแห่งชาติคอย

ภูคา” ซึ่งทับพื้นที่ป่าจำนวน 10,125 ไร่ ที่ชาวบ้านในตำบลศิลาแลงร่วมกันรักษาด้วย อุทยานแห่งชาติดอยภูคา เป็น 1 ใน 5 ของอุทยานแห่งชาติของจังหวัดน่าน ที่เตรียมประกาศเป็น อุทยานแห่งชาติ

ภูมิอากาศ เนื่องจากอยู่ในเขตขุนเขาและมีป่าไม้มาก จึงทำให้อากาศหนาวเย็น โดยมี อากาศหนาวเย็นที่สุดอยู่ในช่วงปลายเดือน ธันวาคม - ต้นเดือนมกราคม และอากาศร้อนที่สุดในช่วงเดือน เมษายน ฤดูฝนเริ่มต้นในเดือน พฤษภาคม - กันยายน ของทุกปี มีฝนตกชุกที่สุดในเดือน กรกฎาคม - สิงหาคม

ลำน้ำญุ่น เป็นลำน้ำตามธรรมชาติที่ไหลจากหุบเขาดอยภูคา ชาวบ้านได้ตัดฝายแก่งกั้นน้ำที่ช่องเขาบ้านหัวน้ำ ขุดคูน้ำหรือลำเหมืองเป็นสองข้าง ลำเหมืองซีกตะวันตกจะไหลอ้อมเข้าบ้านหัวน้ำ ลัดเลาะขนานไปตามแนวถนนสายปัว-น้ำยาว ผ่านที่นาของชาวบ้านหัวน้ำ บ้านดินตอก เข้าสู่บ้านหัวคอย บ้านเฮี้ย และไหลผ่านบ้านเก็ด บ้านสวนดอก ตำบลปัว สิ้นสุดที่อำเภอปัว ส่วนลำเหมืองซีกตะวันออกขนานไปตามแนวเขา ไหลผ่านทุ่งนาของบ้านหัวน้ำ บ้านดินตอก มีฝายห้วยหาญ ฝายห้วยหินลับ และฝายห้วยต่อยลูกเล็กๆ รับช่วงทดน้ำลำห้วยสายน้อยจากป่าศิลาแลง ก่อนไหลลงสู่ลำเหมือง และนาเขตบ้านคอนไชยและบ้านศาลาอีกสายหนึ่ง ส่วนลำน้ำญุ่นที่ไหลล้นตัวฝายแก่ง จะมีฝายนาวัว ฝายนายาว และฝายทุ่งวัด คอยตัดกั้นเป็นระยะให้ระดับน้ำสูงพอทอดเข้านาสองฟากลำน้ำญุ่น ก่อนไหลรวมกับน้ำข้างที่บ้านเก็ดและบ้านตีด ตำบลปัว

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ บ้านคอนไชย มีพื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 615 ไร่ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจายเป็นค้อ (กลุ่ม) ดังนี้

ค้อที่ 1 บ้านนาไค้ อยู่บริเวณที่ตั้งวัด จำนวน 7 ครอบครั้ว

ค้อที่ 2 บ้านนาเหนือ อยู่ 2 อยู่ทางทิศเหนือของวัด จำนวน 16 ครอบครั้ว

ค้อที่ 3 บ้านเหล่า อยู่ทางทิศตะวันออกของวัด จำนวน 22 ครอบครั้ว

ค้อที่ 4 บ้านเหล่าศาลา อยู่ทางทิศเหนือของวัด จำนวน 2 ครอบครั้ว

ค้อที่ 5 บ้านไร่อ้อย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัด จำนวน 88 ครอบครั้ว

การคมนาคมบ้านคอนไชยสามารถติดต่อกับภายนอกได้สะดวก โดยใช้เส้นทางกมมนาคม จากตัวจังหวัด สามารถเดินทางได้สะดวกโดยทางรถยนต์ ด้วยเส้นทาง 2 เส้นทาง ทางหลวง หมายเลข 1080 สายน่าน - ปัว ระยะทางประมาณ 59 กิโลเมตร ทางหลวงจังหวัด หมายเลข 1109 สาย น่าน - น้ำยาว ระยะทาง 5 กิโลเมตร

ประวัติความเป็นมาของตำบลศิลาแลง

แต่เดิมตำบลศิลาแลงรวมอยู่กับตำบลปัว โดยมีนายวิโรจน์ สมประสิทธิ์ ดำรงตำแหน่งเป็นกำนัน ต่อมาทางการได้อนุมัติให้แยกเขตการปกครองใหม่ โดยให้แยกหมู่บ้านจำนวน 17 หมู่บ้านออกจากตำบลปัวแล้วใช้ชื่อว่า “ศิลาแลง” ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2506 กำนันคนแรกของตำบลศิลาแลง คือ นายแสวง นามวงศ์ (ปลัดธำรง ทรงประศาสตร์ เป็นผู้ตั้งชื่อตำบลศิลาแลง)

วันที่ 1 เมษายน 2510 นายเมืองดี ปรีดากวงศ์ ได้รับการเลือกตั้งเป็นกำนันคนที่ 2 แทนกำนันคนเดิมที่เสียชีวิตลง

ในช่วงปี 2510-2520 หมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแลงได้ถูกยุบ 1 หมู่บ้าน เนื่องจากไม่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน มีการแยกหมู่บ้านออกไปตั้งใหม่ทั้งหมด 6 ครั้ง เนื่องจากจำนวนครัวเรือนขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ในช่วงเวลานั้น ตำบลศิลาแลงมีถึง 22 หมู่บ้าน

เมื่อกำนันเมืองดี ปรีดากวงศ์ เกษียณอายุราชการลง ในปี 2520 ทางการให้มีการเลือกตั้งกำนันขึ้นมาใหม่ตามระบอบประชาธิปไตย โดยให้ประชาชนชาวศิลาแลงลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ผลปรากฏว่า นายธวัช ยังยืน ผู้ใหญ่บ้านจากบ้านหัวน้ำได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน ให้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลศิลาแลง คนที่ 3 เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2520

ในเวลาต่อมา ทางการได้อนุมัติให้สภาตำบลศิลาแลง แยกตำบลออกไปใหม่ คือ ตำบลภูคา โดยให้ตำบลศิลาแลงมี 10 หมู่บ้าน และตำบลภูคา มี 12 หมู่บ้าน เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2525

กำนันธวัช ยังยืน ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลศิลาแลง ถึงเดือน พฤศจิกายน 2533 ก็เกษียณอายุราชการ ทางการกำหนดให้มีการเลือกตั้งกำนันขึ้นมาใหม่แทนตำแหน่งที่ว่าง โดยใช้วิธีการเลือกตั้งผลปรากฏว่า นายจรูญ หาญยุทธ ซึ่งเพิ่งได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจากประชาชนบ้านหัวน้ำไม่นาน ก็ได้รับการเลือกตั้งเป็นกำนันตำบลศิลาแลง คนที่ 4 เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2534 (ธวัช ยังยืน, ประวัติตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน)

จนกระทั่งในปี 2537 มีการแยกหมู่บ้านจำนวน 3 หมู่บ้านออกไปรวมกับหมู่บ้านชาวเขาตั้งเป็นตำบลป่ากลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ตำบลศิลาแลงมีทั้งหมด 7 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านไทลื้อ 6 หมู่บ้าน คือ บ้านเฮี้ย หมู่ที่ 1 บ้านคอนไชย หมู่ที่ 3 บ้านดินตก หมู่ที่ 4 บ้านหัวน้ำ หมู่ที่ 5 บ้านหัวดอย หมู่ที่ 6 บ้านฝาย หมู่ที่ 7 และหมู่บ้านชาวพื้นเมืองอีก 1 หมู่บ้าน คือ บ้านศาลา หมู่ที่ 2

เมื่อพ่อกำนันจรูญ หาญยุทธ เกษียณอายุราชการลงเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2539 ได้กำหนดให้มีการเลือกตั้งกำนันคนใหม่ในวันที่ 23 มิถุนายน 2539 มีผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งหมด 6 คน ผลปรากฏว่า นายมณเฑียร ช่างเหล็ก ผู้ใหญ่บ้านจากบ้านดินตก หมู่ 4 ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนให้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลศิลาแลงจนถึงปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาบ้านคอนไชย

จากคำบอกเล่าของของผู้เฒ่าผู้แก่ ถึงการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกของบ้านคอนไชย ก่อนปี พ.ศ. 2450 ได้มีบุคคล 4 กลุ่ม ที่เป็นผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะแรก

กลุ่มที่ 1 ตระกูลตะแกว่ โดยการนำของ พ่อหลวงพิชัย ตะแกว่ และปุ่น้อยตีบ ตะแกว่สองพี่น้อง ได้มาปลูกบ้านหันหน้าท่วมจากบ้านหัวตุย (บ้านเฮี้ยในปัจจุบัน)

กลุ่มที่ 2 ตระกูลใหม่น้อย โดยการนำของ หนานพรม ใหม่้อย และ นายกัน ใหม่้อย ซึ่งได้ย้ายบ้านมาจากบริเวณห้วยหาญ ตระกูลใหม่น้อยบางส่วนกระจายไปอยู่ที่บ้านดินตก และส่วนที่มอยู่บ้านคอนไชยนั้น ได้มอยู่บริเวณนาฮ้าง (นาร้าง) บางส่วนมอยู่บริเวณป่าอ้อย ปัจจุบันบ้านคือนี้จึงได้ชื่อว่า บ้าน “ป่าอ้อยนาฮ้าง”

กลุ่มที่ 3 ตระกูลช่างเหล็ก โดยการนำของ พ่อหลวงยศ ช่างเหล็ก มาจากบ้านหัวน้ำ ส่วนภรรยาของพ่อยศ คือ แม่หลวงจอมแปง นั้นเป็นคนบ้านเฮี้ย

กลุ่มที่ 4 ตระกูลช่างทอง ไม่ใช่คนไทลื้อ แต่เป็นพ่อค้ามาจากเมืองน่าน มามีภรรยาที่บ้านคอนไชย คือ นายขัด ช่างทอง และ หนานใจ ช่างทอง (นายเสริม ตะแกว่, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2540)

บ้านคอนไชยเดิมชื่อว่าบ้าน “ด่านใจ” (คำว่า “ใจ” มีความหมายว่า ไปตรวจดู) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านปัจจุบัน ห่างออกไปประมาณ 1,500 เมตร ในอดีตบริเวณที่ตั้ง หมู่บ้านเป็นป่าเขาหนาทึบ มีช่องทางเดินผ่านของสัตว์นานาชนิดตรงบริเวณค่านตรงนั้นทีเดียว ชาวบ้านจึงมักจะนำเครื่องมือดักจับสัตว์ หรือไปซัดห้างเพื่อดักยิงสัตว์ตรงบริเวณค่านดังกล่าว บางครั้งก็ใช้วิธีสังเวยรอยเท้าว่ามีสัตว์ชนิดไหนผ่านตรงค่านนั้น ชาวบ้านก็จะได้ไปล่ามาไว้เป็นอาหาร หากเห็นเป็นรอยเท้าเสือชาวบ้านก็จะได้ระมัดระวังในการออกไปทำไร่นา ดังนั้นจึงชื่อหมู่บ้านด่านใจ แต่เนื่องจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านตรงนั้นอยู่ติดกับลำน้ำญาน คาดว่าคงเกิดการกัดเซาะของแม่น้ำหรือว่าอาจจะเกิดจากการเปลี่ยนทางเดินของสายน้ำ เพราะจากการประมวลกับเหตุการณ์ที่เคยมีชาวบ้าน คือ นายถนิม ตะแกว่ เคยซุดได้ไหโบราณ กำไลมือ และเงินเบี้ย จากฝั่งแม่น้ำในปัจจุบันที่ดินพังทลายลงมา ทำให้บางส่วนของไหโผล่พื้นดินออกมา นายถนิม ตะแกว่ ไปพบในขณะที่กำลังเลี้ยงควายอยู่บริเวณนั้น ด้วย

สาเหตุนี้ทำให้ชาวบ้านด้านใจได้ทยอยกันย้ายบ้านเรือน มาตั้งบ้านเรือน ออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือบริเวณบ้านท่า (บ้านร้าง) ในปัจจุบันและเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบ้านด้านใจเพี้ยนมาเป็นบ้านคอนไชยจนถึงปัจจุบัน แต่ยังคงปลูกบ้านเรือนอยู่ติดกับลำน้ำฉนวนเรียกกันตามที่ตั้งว่า “บ้านคอนไชยล่าง” บางส่วนก็กระจายบ้านเรือนไปอยู่รวมกับบ้านไร่อ้อยนาซัง ปีต่อมาได้เกิดน้ำป่าไหลหลากท่วม น้ำเซาะหมู่บ้านคอนไชยได้ จึงพากันย้ายบ้านเรือนไปอยู่กระจายกันขึ้นไปทางทิศตะวันออก แบ่งเป็นกลุ่มๆ ดังนี้ บ้านนาใต้ บ้านนาเหนือ บ้านเหล่า แต่ทั้งบ้านไร่อ้อยนาซัง บ้านเหล่า บ้านนาเหนือ บ้านนาใต้ เป็นหมู่บ้านเดียวกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะมีผู้ใหญ่บ้านคนเดียวกัน วัด โรงเรียน ก็ใช้ที่เดียวกัน และบ้านคอนไชย เป็นชื่อทางราชการที่ใช้ จนถึงปัจจุบัน (นายศรีเวทย์ ช่างเหล็ก, สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2540)

บ้านคอนไชย คาดว่ามีอายุการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปี แต่ไม่มีบันทึกแน่ชัด เพียงแต่ได้รับคำบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ และประกอบกับอายุของวัตถุโบราณที่ค้นพบ จากคำบอกเล่าของ นายเสริม ต๊ะแก้ว อดีตผู้ใหญ่บ้านบอกว่า ชาวไทลื้อบ้านคอนไชยอพยพมาจากเมืองเชียงรุ่งแคว้นสิบสองปันนาประเทศจีนตอนใต้ ด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลย และอพยพหนีภัยสงคราม พอมายพบพื้นที่ราบเชิงคอกฤๅซึ่งมีแม่น้ำอุดมสมบูรณ์ จึงได้เลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนในบริเวณนี้จนถึงปัจจุบัน

ลักษณะด้านเศรษฐกิจ

จัดได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีการผลิตในระบบเศรษฐกิจแบบกึ่งยังชีพ อาชีพหลักคือ ทำนาปลูกข้าวเหนียว หลังจากเก็บเกี่ยวก็จะปลูก พริก หอม กระเทียม ไร่บริโภคในครอบครัว มีเหลือจึงแบ่งขาย ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก จะมีการจ้างบ้าง เช่น การจ้างไถดิน ขนข้าวเปลือกจากที่นาคบ้าน ส่วนใหญ่ทุกครัวเรือนจะมีที่ดินทำกินประมาณ 2-5 ไร่ โดยที่ดินยังเป็นของพ่อแม่อยู่ ยังไม่ได้แบ่งให้ ผลผลิตข้าวเฉลี่ย 40 หาบ/ไร่

บ้านคอนไชย ไม่มีตลาด แต่จะมีการนำสิ่งของต่างๆ มาขายในหมู่บ้านโดยเปิดเป็นร้านค้าสหกรณ์ของหมู่บ้านจำนวน 2 แห่ง มีการขายของชำ เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก บุหรี่ กระป๋อง น้ำปลา ขนมหัก และในตอนเช้าจะมีการจำหน่ายจำพวก ผัก เนื้อหมู ไก่ เป็นต้น

ในปัจจุบันเศรษฐกิจหมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลศิลาแลงมีความความสัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอก และถูกผนวกเข้าไปในระบบทุนนิยมและระบบตลาด หมู่บ้านไม่ได้ทำการเพาะปลูกเพื่อเพียงเลี้ยงครอบครัวไปวันๆ แต่นำผลผลิตออกไปแลกเปลี่ยน ขายเพื่อให้ได้

มาซึ่งสินค้าประเภทอื่นและเงินตรา ดังนั้นเศรษฐกิจของหมู่บ้านจึงถูกแทรกแซงโดยระบบพาณิชย์กรรมแบบเสรีทุนนิยม

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมในหมู่บ้านดอนไชยเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่สูง สังเกตได้จากการทำการเกษตร มีการเอาแรงกันในระหว่างเครือญาติกันอยู่ แต่ในยามที่แรงงานในครอบครัวขาดแคลนก็มีการจ้างแรงงาน ค่าจ้างแรงงานเก็บเกี่ยว ตกวันละ 60-70 บาท ในหมู่บ้านดอนไชย จะมีตระกูลหลักๆ อยู่ 3 ตระกูล คือตระกูลตะเก้ว ตระกูลช่างเหล็ก และตระกูลไหมน้อย ซึ่งหากสืบสาวแล้วจะเป็นเครือญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ในอดีตการแต่งงานมักเลือกแต่งงานในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน แต่ในปัจจุบันมีการแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้านมากขึ้น เพราะมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากกว่าในอดีต

สังคมระหว่างหมู่บ้านในตำบลศิลาแลงจะผูกพันเป็นเครือญาติข้ามหมู่บ้านด้วย ไม่ได้เป็นเครือญาติเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น ความสัมพันธ์อีกอันหนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับเครือญาติ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเหมือนเป็นเครือญาติเดียวกัน นั่นคือความสัมพันธ์แบบ “พ่อเลี้ยว” “แม่เลี้ยว” หมายถึงคนที่เกิดปีเดียวกัน มีอายุเท่ากัน และเคยเป็นเพื่อนกันมาก่อนสมัยเด็ก

ชาวไทลื้อบ้านดอนไชยนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเหมือนชาวล้านนาทางภาคเหนือทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีเสื้อบ้าน เช่นมีการทำหอผีประจำหมู่บ้าน คือหอผีเจียงฮ้าง (เจียงรุ่ง) ซึ่งได้อันเชิญมาจากแคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีนตอนใต้ เมื่อสมัยที่อพยพมา พ่อศรีเวทย์เล่าว่าการอันเชิญผีเจียงฮ้างมาด้วยตอนอพยพเพราะต้องการให้แคล้วคลาดจากการติดตามของศัตรู หากศัตรูตามมาทันก็ไม่ให้มองเห็น (นายศรีเวทย์ ช่างเหล็ก, สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2540)

การเลี้ยงผีเจียงฮ้าง หอผีเจียงฮ้างตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของ นายวัน ตะเก้ว ซึ่งนายวันเป็นพ่อหมอประจำหมู่บ้านในการทำพิธีต่างๆ ชาวบ้านดอนไชยมีความเชื่อว่าผีเจียงฮ้างมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถคลั่งคลึงให้คนไปตามที่ผู้ไปบนบานสมความมุ่งมาดปรารถนา เช่น เมื่อลูกหลานไปทำงานต่างจังหวัด แล้วไม่ส่งข่าวคราวมาทางบ้านหลายปี พ่อแม่ทางบ้านอยากให้ลูกกลับมาแต่ไม่รู้จะติดต่อได้อย่างไร ก็จะไปบนหอผีเจียงฮ้างให้ไปตามลูกหลานกลับมาบ้าน หากลูกหลานกลับมาภายในระยะเวลาที่บน จะนำเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ พร้อมด้วยดอกไม้

รูปเขียนมาเลี้ยง จากการเล่าของ นายวัน ต๊ะแก้ว เล่าว่าลูกหลานที่พ่อแม่บ่มให้ฝึเจียงฮู้งไปตาม จะกลับมาบ้านและบอกว่าสาเหตุที่กลับมาเพราะจะฝันเห็นแต่ทางบ้าน และมีความรู้สึกคิดถึงบ้านอย่างบอกไม่ถูก และนอกจากนั้นหอผีเจียงฮู้งมักจะมีชาวบ้านมาบนในกรณี เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ให้จับใบแดงเกณฑ์ทหารได้ และไปสมัครสอบแข่งขัน เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นความเชื่อที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ แต่หอผีเจียงฮู้งก็เป็นที่ยึดทางจิตใจของชาวบ้าน

คอนไซมาช้านาน (นายวัน ต๊ะแก้ว, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

บ้านคอนไซมีไฟฟ้า และระบบน้ำประปาของหมู่บ้าน มีสถานบริการสาธารณะ ได้แก่ โรงเรียนสันติราษฎร์วิทยานุกูล วัดบ้านคอนไซ สถานีอนามัยตำบลศิลาแลง หอกระจายข่าวและเสียงตามสาย ถึงเก็บกักน้ำของทางราชการ อาคารเอนกประสงค์ เป็นต้น

ลักษณะทางประชากร

ตาราง 1 แสดงข้อมูลจำนวนประชากร

ลักษณะทางประชากรและหมู่บ้าน	บ้านคอนไซ	หน่วย
จำนวนครัวเรือน	131	ครัวเรือน
จำนวนครอบครัว	135	ครอบครัว
ประชากรทั้งหมด	556	คน
- ประชากรชาย	279	คน
- ประชากรหญิง	277	คน
ขนาดเนื้อที่ของหมู่บ้านทั้งหมด	615	ไร่
ที่นา	365	ไร่
ที่สวน	250	ไร่
โรงสีข้าวขนาดเล็ก	5	โรง

ที่มา : ข้อมูลจาก กชช.2ค ปี พ.ศ. 2540

จากตาราง 1 แสดงข้อมูลจำนวนประชากรของบ้านคอนไซ ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา พบว่ามีจำนวนครัวเรือน 131 ครัวเรือน

135 ครอบครัว ประกอบด้วยประชากรทั้งหมด จำนวน 556 คน แยกเป็น ประชากรหญิง จำนวน 277 คน ประชากรชาย จำนวน 279 คน มีขนาดพื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด จำนวน 615 ไร่ แยกเป็นที่นา จำนวน 365 ไร่ ที่สวน จำนวน 250 ไร่ บ้านดอนไชยไม่มีพื้นที่ที่เป็นไร่ และในหมู่บ้านมีโรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 5 โรงเรียน

การศึกษา

ตาราง 2 แสดงข้อมูล จำนวนเด็กที่เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาของบ้านดอนไชย

ช่วงปีการศึกษา	จำนวนเด็กทั้งหมด	จำนวนเด็กที่เรียนต่อ มัธยมศึกษาปีที่ 1	คิดเป็นร้อยละ
ปี 2515 - 2520	ไม่ระบุ	3	-
ปี 2521 - 2525	ไม่ระบุ	4	-
ปี 2526 - 2530	75	34	32.00
ปี 2531 - 2535	58	45	77.59
ปี 2536 - 2539	44	41	93.18

ที่มา : โรงเรียนสันติราษฎร์วิทยานุกูล ธันวาคม พ.ศ. 2540

จากตาราง 2 แสดงข้อมูลจำนวนเด็กที่เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาของบ้านดอนไชย พบว่า ในอดีตพ่อแม่และผู้ปกครองไม่นิยมส่งลูกเรียนหนังสือต่อในระดับมัธยมศึกษา เพราะมีข้อจำกัดเรื่องรายได้จากการทำการเกษตรไม่แน่นอน สถานะในตอนนั้นส่วนมากยากจน แต่หลังจากปี 2525 ซึ่งแม่บ้านมีรายจากการทอผ้า พ่อแม่จึงเริ่มส่งลูกหลานเข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 มากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก ช่วงปี พ.ศ. 2536 - 2539 เด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในหมู่บ้าน จะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 มาก จำนวน 57 คน หรือร้อยละ 93.18

การปกครอง

ในอดีตการปกครองของบ้านดอนไชย ใช้หลักการปกครอง คือ จาริต ประเพณี ความเชื่อ พ่อเสริม ต๊ะแก้ว บอกว่าบิดาของท่าน คือพ่อหลวงทุน ต๊ะแก้ว เคยเล่าให้ฟังว่าสมัยก่อน ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน หากครบ 1 ปี ต้องไปกินน้ำป่นจำ (น้ำสาบาน) ที่มีการเอาดาบ หอก ของมีคมแช่แล้วแช่งให้คนที่เป็นคนคบบ้านคตเมืองจงมีอันเป็นไป (เสริม ต๊ะแก้ว, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2540)

แต่ในปัจจุบันการปกครองของหมู่บ้านดอนไชย มีลักษณะเหมือนอีกหลาย ๆ หมู่บ้านคือมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นตามระเบียบการปกครองของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน มีคณะกรรมการแบ่งเป็นฝ่าย ๆ คือ ฝ่ายการคลัง ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายป้องกัน แต่ละฝ่ายจะมีคณะกรรมการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ในปี 2540 มีการเลือกสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน คือ นายเสริม ต๊ะแก้ว และนายดวล ใหม่น้อย เป็นตัวแทนเข้าไปอยู่ในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนั้นในหมู่บ้านยังมีคณะกรรมการตรวจป่า จำนวน 3 คน ซึ่งไม่เกี่ยวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อร่วมกับทางคณะกรรมการรักษาป่าต้นน้ำลำธารศิลาแลง ในการเดินตรวจป่าเดือนละ 2 ครั้ง

การปกครองหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะการติดต่อและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้ใหญ่บ้าน ในตำบลศิลาแลงทุกหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ป่า เป็นการสืบทอดบทบาทที่ผู้ใหญ่บ้านคนเก่า ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการริเริ่มในการอนุรักษ์ป่าด้วย สำหรับการสืบทอดตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในบ้านดอนไชย ส่วนมากจะตกแก่ตระกูลใหญ่ๆ ในหมู่บ้าน เช่น ตระกูลใหม่น้อย ตระกูลช่างเหล็ก ตระกูลต๊ะแก้ว เป็นต้น

รายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านดอนไชย	สายสัมพันธ์	ระยะเวลา
1. นายพิชัย ต๊ะแก้ว	พี่ น้อง	ไม่ระบุ
2. นายดีบ ต๊ะแก้ว		ไม่ระบุ
3. นายกัน ใหม่น้อย		ไม่ระบุ
4. นายพรม ใหม่น้อย	พี่ น้อง	ไม่ระบุ
5. นายขัด ช่างทอง		ไม่ระบุ
6. นายศ ช่างเหล็ก	พ่อ ลูก	2490 - 2494
7. นายทุน ต๊ะแก้ว		2494 - 2509
8. นายศรีเวทย์ ช่างเหล็ก		2509 - 2516
9. นายเสริม ต๊ะแก้ว	พ่อ ลูก	2517 - 2534
10. นายสวัสดิ์ ต๊ะแก้ว		2534 - 2537
11. นายขจร ต๊ะแก้ว	เครือญาติ	2537 - ปัจจุบัน

จากบันทึกรายชื่อผู้ใหญ่บ้าน จะเห็นว่าตระกูลที่ได้รับเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีเพียง 2 ตระกูลคือตระกูล ช่างเหล็ก และตระกูลต๊ะแก้ว ส่วนตระกูลใหม่้อย และตระกูลช่างทอง ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านเพียง ตระกูลละ 1 ครั้งเท่านั้น

โครงสร้างระบบเครือญาติ

ระบบครอบครัวและเครือญาติ คือการจัดระเบียบความสัมพันธ์ ของกลุ่มบุคคล ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันทางสายเลือดหรือเกี่ยวพันกันทางการแต่งงาน (สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, 2532 : 1) จากการศึกษาระบบความสัมพันธ์ในบ้านดอนไชย และ ชุมชนศิลาแลง พบว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันมาจากเชื้อสายพื้นเพเดียวกัน แล้วมีการ แต่งงานทั้งในเชื้อสาย และแต่งงานระหว่างเชื้อสาย แล้วกระจายตั้งบ้านเรือนอยู่หลายหมู่บ้าน ในชุมชนศิลาแลง ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์แบบครัวเรือน (Household Relationship) เป็นความสัมพันธ์ใน รูปแบบหนึ่งระหว่างสมาชิกในครัวเรือนเดียวกัน นับว่าเป็นความสัมพันธ์ที่กระชับที่สุดใน สังคม สมาชิกในครัวเรือนจะมีความผูกพัน ความสนิทสนม ความรักใคร่ปรองดองกันมาก กว่าบุคคลอื่นๆ นอกครัวเรือน หน่วยที่เล็กที่สุดในครัวเรือนได้แก่ครอบครัวเดี่ยวซึ่งประกอบ ด้วย พ่อ แม่ ลูก หรือเป็นความสัมพันธ์ในแบบพ่อแม่และลูก นอกจากนี้ยังมีสอง

ครอบครัวในครัวเรือนเดียวกัน ซึ่งจัดว่าเป็นครอบครัวแบบขยาย ดังนั้นครอบครัวแบบขยาย จึงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติขยายของเขตออกไปเป็นความสัมพันธ์ แบบ ปู่ย่า พ่อแม่ ลูก หลาน เป็นต้น คือมีสมาชิกมากกว่าสองชั่วรุ่นอายุคน (Generations) (สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, 2532 : 11) ความสัมพันธ์แบบนี้ชาวไทลื้อ เรียกว่า “คนในครอบครัวเดียวกัน” เพราะสังคมไทลื้อจะยึดถือหลักการไม่ทอดทิ้งพ่อแม่ยามแก่ชรา

ในปัจจุบันชาวไทลื้อมักจะนิยมตั้งครอบครัวเป็นแบบ ครอบครัวเดี่ยว คือลูกสาวที่ แต่งงานแล้วจะพาฝ่ายชายมาอยู่รวมในบ้านหลังเดียวกันกับพ่อแม่ของตน ในทางกลับกัน บุตรชายที่แต่งงานแล้ว จะแยกครอบครัวออกไปอยู่กับบิดามารดาของฝ่ายหญิง แต่พออยู่มาได้ สักระยะหนึ่งสามารถที่จะเก็บไม้สำหรับปลูกบ้าน หรือเก็บเงินได้จำนวนหนึ่งก็จะแยก ครอบครัวออกมาเป็นครอบครัวเดี่ยว ในกรณีที่เป็นครอบครัวแบบขยายการประกอบการด้าน การเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าว ของสมาชิกในครัวเรือนเดียวกันซึ่งเป็นครอบครัว แบบขยายจะกระทำร่วมกัน ซึ่งมักจะไม่ว่าพื้นที่ส่วนใดเป็นของใคร ผลผลิตที่ได้มาเป็น กองกลางสำหรับสมาชิกในครัวเรือน ส่วนกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกถั่วลิสง เป็นต้น อาจจะมีการแยกกันทำเป็นการส่วนตัวเพื่อที่จะเก็บเงินไว้ใช้จ่าย หรือ สะสมไว้สำหรับที่จะแยกครอบครัว นอกจากครัวเรือนจะเป็นหน่วยผลิตที่สำคัญของสังคม ไทลื้อแล้ว ครัวเรือนยังเป็นแหล่งที่มาของกิจกรรมอื่นๆ ที่สำคัญของสังคมอีกด้วย เช่น การ อบรมเลี้ยงดูสมาชิกของสังคม การถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ ตามวัฒนธรรมของสังคม เช่น การทอผ้า การข้อมสิริธรรมชาติ การรักษาป่าไม้ เป็นต้น

การแยกสร้างครอบครัวใหม่แบบครอบครัวเดี่ยว จะทำก็ต่อเมื่อมีลูกคนใดคนหนึ่ง ต้องอยู่กับพ่อแม่ ส่วนมากคนที่อยู่ดูแลพ่อแม่มักจะเป็นลูกหล้า (ลูกคนสุดท้าย) และลูก คน สุดท้ายจะได้รับมรดกคือ “เฮือนแก้ว” (บ้านที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่) และที่ดินโดยไม่ต้องหา ที่ใหม่ เหมือนลูกคนอื่นๆ ในกรณีที่ลูกคนสุดท้ายแยกครอบครัวออกไปก่อน ก็จะมีการพูดคุย ตกลงกันระหว่างพี่น้อง และพ่อแม่ ว่าใครสมควรที่จะอยู่ดูแลพ่อแม่ ดังนั้นความสัมพันธ์ ระหว่างครอบครัวพ่อแม่เดิม กับครอบครัวใหม่จึงมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ในวัยชราของ พ่อแม่จึงมีความอบอุ่น มีคนดูแลไม่เหมือนสังคมในเมืองใหญ่ ที่พ่อแม่มักถูกปล่อยให้อยู่เพียง ลำพังเพราะลูกหลานต้องไปทำงานที่อื่น นอกจากนี้ในสังคมไทลื้อยังมีการแบ่งปัน เช่น ลูกที่ แยกครอบครัวออกไปจากครอบครัวเดิม หากมีอาหาร หรือของกินที่ดี ก็มักจะนำมาให้พ่อแม่ ที่ครอบครัวเดิมของตัวเองอยู่เสมอ และหากมีกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวเดิม ลูก หลานทุกคนจะมารวมกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระดับนี้เป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

2. ความสัมพันธ์แบบสายตระกูล (Lineage Relationship) เป็นความสัมพันธ์อีก รูปแบบหนึ่งของ สมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่มีระดับกว้างกว่าความสัมพันธ์ระดับครัวเรือน ขอบเขตความสัมพันธ์แบบนี้เป็นไปตามการนับถือเครือญาติ (สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์, 2532 : 13) ในวัฒนธรรมของสังคมไทลื้อ เรียกว่าเป็น “พี่น้องกัน” หมายถึงเป็นญาติในสายตระกูลเดียวกัน เช่นสายตระกูลช่างเหล็ก สายตระกูล ต๊ะแก้ว

สังคมไทลื้อเป็นสังคมที่สืบเชื้อสายทางฝ่ายชาย กล่าวคือผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว จะใช้นามสกุลของฝ่ายชาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าละทิ้งเชื้อสายของฝ่ายหญิง เช่นกรณีของ นายทุน หาญยุทธ เดิมอยู่บ้านเกิด ตำบลบัว มาแต่งงานกับ นางไข ต๊ะแก้ว และได้ตั้งรกรากอยู่กับญาติฝ่ายหญิง จึงใช้นามสกุล ต๊ะแก้ว ของฝ่ายหญิงทำให้ลูก คือ นายเสริม นายสมบุรณ์ นายผล ใช้นามสกุลต๊ะแก้วมาจนถึงปัจจุบันนี้ จะเห็นว่าเชื้อสายฝ่ายหญิงในสังคมไทลื้อมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น ไม่แพ้ความสัมพันธ์ของฝ่ายชายที่สืบเชื้อสาย และในระหว่างสายตระกูลเดียวกันจะมีการนับถือผีประจำตระกูล หรือไทลื้อเรียกว่า “ผีปู่ย่า” เดียวกัน หากลูกหลานคนใดทำดี ผีปู่ย่าก็จะคอย ปกป้องคุ้มครอง แต่หากลูกหลานคนใดทำผิด ผีปู่ย่าจะโกรธ ต้องทำพิธีเลี้ยงผี หรือบอกกล่าวขอขมาลาโทษ เช่นในกรณีที่หนุ่มสาวรักใคร่กันก่อนจะแต่งงานต้องบอกผีปู่ย่าประจำตระกูลก่อน แต่หากหนุ่มสาวคูใดที่ชิงสุกก่อนห่มจะทำให้ผีปู่ย่าประจำตระกูลโกรธ และจะมีผลทำให้คนใดคนหนึ่งในเครือญาติเดียวกัน ไม่สบายรักษา ด้วยวิธีปัจจุบันไม่หาย เป็นต้น

ความสัมพันธ์แบบสายตระกูลอีกรูปแบบหนึ่ง คือการแต่งงานในกลุ่มสายตระกูลเดียวกัน ยกตัวอย่างดังนี้

ตระกูลต๊ะแก้ว แต่งงานกับ ตระกูลต๊ะแก้ว

นายสวัสดิ์	แต่งงานกับ	นางศรีกิม
นายรวย	แต่งงานกับ	นางคำมั่ง
นายน้อยนันท	แต่งงานกับ	นางมัย
นายรัฐ	แต่งงานกับ	นางพี

นอกจากนั้นคนในสายตระกูลต๊ะแก้ว ที่ได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของบ้านดอนไชย ได้แก่ พ่อหลวงพิชัย นายทุน นายเสริม นายสวัสดิ์ นายจร ในปัจจุบันบุคคลเหล่านี้มีลูกหลานอาศัยอยู่ที่บ้านดอนไชย เป็นส่วนมาก

ตระกูลช่างเหล็ก แต่งงานกับ ตระกูลช่างเหล็ก

นายสวิง แต่งงานกับ นางใบ

นายจูน แต่งงานกับ นางต้อย

(เฉพาะสาย นายน้อยยศ นางจอมเป้ง แต่ยังมีสายลูกของพ่อแสนธุระคนอื่นๆ ที่มีการแต่งงานในสายตระกูลเดียวกันแต่ไม่สามารถนำมาเสนอในที่นี้ได้ทั้งหมด)

บุคคลในสายตระกูลช่างเหล็กที่ได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน บ้านดอนไชย ได้แก่ นายน้อยยศ นายศรีเวทย์ และผู้ที่ดำรงตำแหน่งเป็นแพทย์ประจำตำบล คือ แพทย์แสง และในปัจจุบันลูก หลาน ของบุคคลเหล่านี้ก็ได้อาศัยอยู่ที่บ้านดอนไชย เป็นส่วนมากเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า กลุ่มสายตระกูลของชาวไทลื้อเป็นกลุ่มทางสังคมขนาดใหญ่ ดังนั้น สมาชิกในกลุ่มสังคมนี้อาจประกอบด้วยครัวเรือนต่างๆ หลายครัวเรือน และยังมีครัวเรือนที่อยู่ต่างหมู่บ้าน แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกันแสดงออกโดยการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ที่สำคัญ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ งานบวช เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์แบบต่างตระกูล เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการแต่งงานระหว่างชายและหญิง ซึ่งสามารถจัดได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติในอีกรูปแบบหนึ่งระหว่างบุคคลต่างตระกูล แต่เป็นการถือ เครือญาติที่ไม่กว้างขวางนัก ซึ่งโดยปกติมักจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสองครัวเรือนที่ชายและหญิงแต่งงานกัน กล่าวคือฝ่ายชายจะเรียกครอบครัวของฝ่ายหญิงว่า “พ่อตอ แม่ตอ” ส่วนฝ่ายหญิงก็จะเรียกครอบครัวของฝ่ายชายว่า “พ่อตอ แม่ตอ” เหมือนกัน ความสำคัญของการจัดเครือญาติในแบบนี้เป็นเครื่องเชื่อมโยงระหว่างสายตระกูลต่างๆ เช่นคนในตระกูลช่างเหล็ก แต่งงานกับคนในตระกูลตะเก้ว

ตระกูลช่างเหล็ก

ตระกูลตะเก้ว

แพทย์แสง แต่งงานกับ นางมาลี (ตระกูลเดิมของแม่คือตะเก้ว)

นางยอน แต่งงานกับ นายเทศ

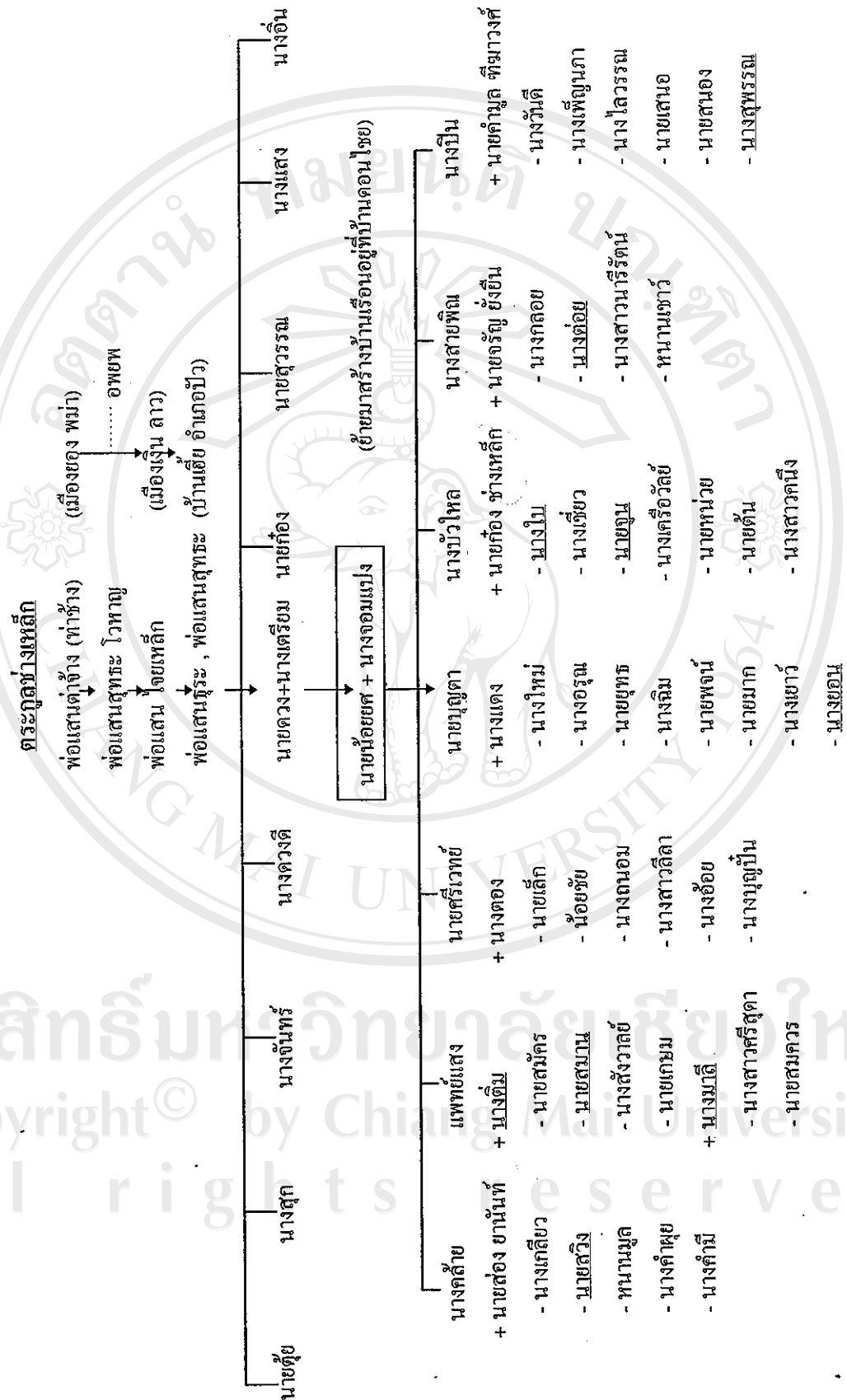
นายสมาน แต่งงานกับ นางนลินสุดา

นางสุพรรณ (ตระกูลเดิมของแม่คือช่างเหล็ก) แต่งงานกับ นายสนอง

สำหรับตระกูลใหม่น้อย ในปัจจุบันส่วนมากตั้งบ้านเรือนกระจายไปอยู่หมู่บ้านอื่น เช่นบ้านหัวน้ำ บ้านดินตก บ้านฝาย บ้านเฮี้ย และแต่งงานกับคนนอกชุมชนศิลาแลงมากทำให้ยากต่อการสืบเรื่องราว จึงไม่ได้นำมาเสนอในงานวิจัยในครั้งนี้

การแต่งงานระหว่างตระกูลตามตัวอย่างข้างต้น ก่อให้เกิดความเป็น “ชุมชน” ที่เข้มแข็งในเวลาต่อมา และทำให้เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันทั้งในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้าน ดูเหมือนจะเป็นญาติกันทั้งหมด เวลาที่มีพิธีกรรมสำคัญ ๆ จึงมีคนมาช่วยกันอย่างพร้อมเพรียง

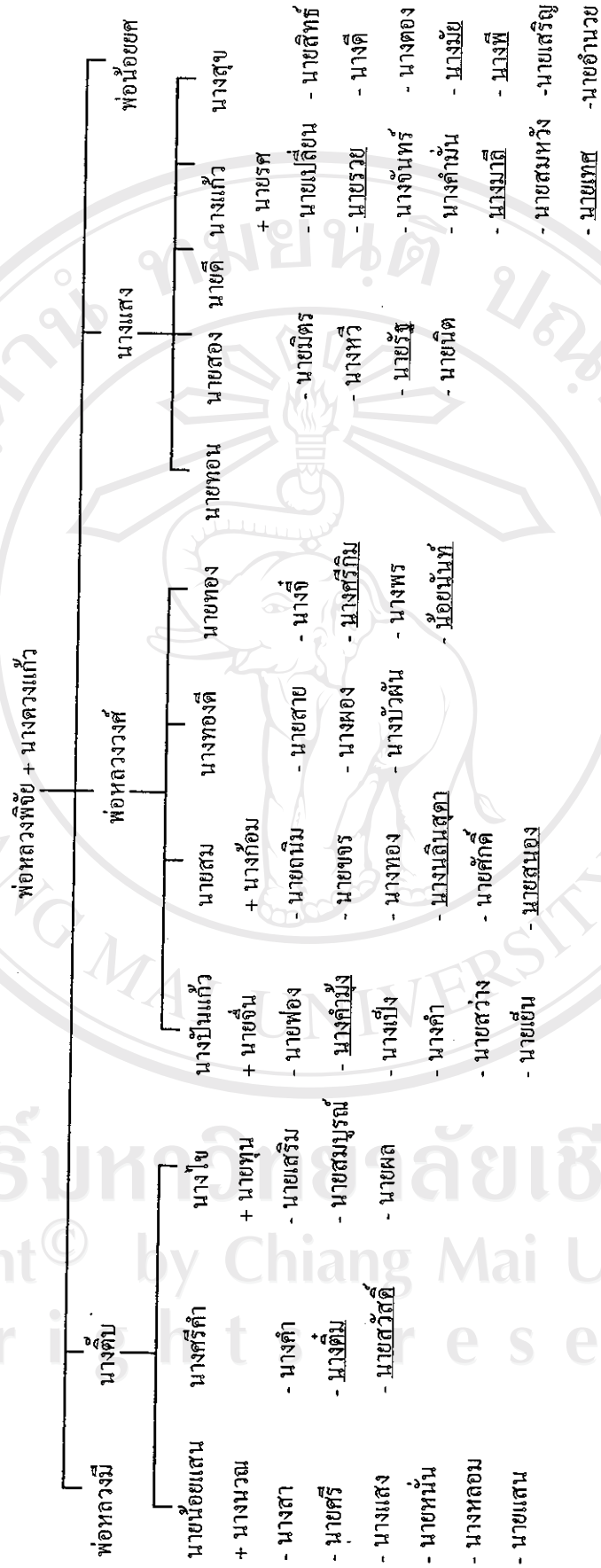
กล่าวโดยสรุป การจัดระเบียบทางสังคมของไทลื้อ เป็นการจัดระเบียบที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเป็นเครือญาติ ทั้งนี้โดยเริ่มตั้งแต่ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์แบบสายตระกูล และความสัมพันธ์แบบต่างตระกูล โดยมีความสัมพันธ์ทางการแต่งงานเป็นเครื่องเชื่อมโยงตระกูลต่างๆ ดังนั้นสังคมไทลื้อจึงเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้ดี อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีความหลากหลายของ นามสกุล แต่หากสืบประวัติดูจะพบว่า มีความเกี่ยวพันเป็นเครือญาติเดียวกันไม่ฝ่ายชาย ก็ฝ่ายหญิง ของผู้ที่เข้ามาตั้งรกรากที่บ้านดอนไชยครั้งแรก แต่เนื่องจากในปัจจุบันการแต่งงานมักยึดนามสกุลของฝ่ายชายเป็นหลัก จึงทำให้ตระกูลที่มีลูกผู้หญิงมาก ถูกเปลี่ยนนามสกุลไปโดยปริยาย

ที่มา : ประวัติวงศ์ตระกูลช่างเหล็ก (รัชช ยั่งยืน, 2529)

แผนภาพที่ 4 โครงสร้างระบบเครือญาติ ตระกูลช่างเหล็ก

ตระกูลติ๊ะแก้ว

ที่มา : นายเสริม ต๊ะแก้ว , สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2540

แผนภาพที่ 5 โครงสร้างระบบเครือญาติ ตระกูลติ๊ะแก้ว

ตอนที่ 2 บทบาทของธุรกิจชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

วิวัฒนาการของธุรกิจชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมา เมื่อสตรีไทลื้ออย่างเข้าสู่วัยสาวก็จะได้รับการอบรมให้รู้จักการทอผ้า เพื่อใช้เองในครอบครัว หรือเตรียมไว้สำหรับให้ญาติฝ่ายสามีในงานแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีที่เตรียมสตรีไทลื้อให้พร้อมกับการมีเหย้ามีเรือน เพื่อไม่ให้ผู้อื่นคิดเตียนว่ามารดา มิได้อบรมสั่งสอนลูกสาวให้เป็นการบ้านการเรือน ศิลปะการทอผ้าเป็นพื้นฐานของสตรี และสตรีเป็นผู้พัฒนาในกิจกรรมด้านนี้ อย่างไรก็ตามเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป ได้มีการนำเข้าผ้าจากต่างประเทศ ผ้าจากโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ประกอบกับวิถีชีวิตที่เร่งรีบ ทำให้การทอผ้าเสื่อมหายไประยะหนึ่ง หมู่บ้าน จากชุมชน สตรีหลายคนในหมู่บ้านทอผ้าไม่เป็น การแต่งกายหันไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากโรงงานจากพ่อค้า แทนการทอเพื่อใช้เองในครอบครัว ปรากฏการณ์นี้สังเกตได้ในหลายหมู่บ้าน คนพื้นเมือง ความจำเป็นในการทอผ้าเพื่อใช้เองเริ่มเสื่อมสลายไป ศิลปะการทอผ้าก็ไม่มีผู้รับการถ่ายทอด (มณฑนา สามารถ วิบูลสุข บัณฑิตย์, 2537: 1)

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนไทลื้อต้องเกี่ยวข้องกับระบบตลาดมากขึ้น และพบว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจนั้น สมาชิกในชุมชนเริ่มพบกับปัญหา เรื่องรายได้ไม่พอเพียงกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น สตรีไทลื้อจึงเริ่มฟื้นฟูการทอผ้าขึ้นมาอีกครั้งเพื่อจำหน่ายและเป็นการหารายได้เสริมให้กับครอบครัว แต่เมื่อมีผู้ทอผ้าจำนวนมากขึ้นทำให้ประสบกับปัญหาการแข่งขันในการขาย และถูกกดราคาจากผู้ซื้อเนื่องจากขาดการรวมกลุ่ม ดังนั้นการทอผ้าของสตรีไทลื้อในยุคหลัง จึงเป็นการทอเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัวและเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีได้มีโอกาสพัฒนาอาชีพ เป็นผู้สร้าง ผู้ผลิต ผู้พัฒนาที่สำคัญ ทำให้สตรีเกิดความมั่นใจในความสามารถและยกระดับสถานภาพของตนเอง ซึ่งมีวิวัฒนาการดังนี้

ระยะที่ 1 (2522-2524) ช่วงรวมกลุ่ม กลุ่มทอผ้าบ้านดอนไชย เริ่มรวมกลุ่มกันเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2522 จากการส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน การรวมกลุ่มกันครั้งแรก มีผู้เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมเพียง 5-6 คน โดยมี แม่สายพิณ ยิ่งยืน เป็นหัวหน้ากลุ่ม การทอในระยะเริ่มแรกรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ทอจะมีไม่กี่ชนิดเช่น ผ้าคลุมไหล่ที่มี 2 ขนาด คือ ความกว้างคลุมยาว 54 X 170 เซนติเมตร และขนาด 54 X 210 เซนติเมตร ผ้าพันคอ ขนาด

เลขทะเบียน.....เลขหมู่.....
สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

30 X 170 เซนติเมตร และขนาด 30 X 210 เซนติเมตร สำหรับลวดลายที่ใช้นั้นจะเป็นลวดลายดั้งเดิมที่ชาวไทลื้อเคยทออยู่แล้ว เช่น ลายข้าวหลามตัด ลายดอกจันทร์ ลายกาบเชิง ลายดอกจิก ลายช้าง ลายม้า ลายผีเสื้อ ฯลฯ การดำเนินงานของกลุ่มในระยะเริ่มแรก ทางองค์กรพัฒนาเอกชนจะเป็นผู้นำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายให้กับชาวบ้าน ด้วยลวดลายทั้งดงามและมีเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่นำออกจำหน่ายเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น โดยเฉพาะตลาดต่างประเทศที่องค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวได้ประสานงานด้วยหลายประเทศ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา รวมทั้งต้องการให้ความช่วยเหลือสตรีในชนบทของประเทศไทยได้มีงานทำ มีอาชีพ และรายได้ ได้ช่วยหาตลาดในต่างประเทศทำให้ปริมาณความต้องการสินค้าเพิ่มมากขึ้น รายได้จากการทอผ้าในขณะนั้น (ช่วงปี 2522-2525) สตรีที่ทอผ้าจะมีรายได้ประมาณเดือนละ 700-1,500 บาท ต่องวด (ประมาณ 1 เดือน) ช่วงหลังมีการเปลี่ยนหัวหน้ากลุ่ม เป็น แม่ศรีกิม ต๊ะแก้ว บริหารงานต่อ

ระยะที่ 2 ขยายสมาชิก (พ.ศ. 2525-2530) เมื่อความต้องการผลิตภัณฑ์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาส่งเสริม จึงได้จัดให้มีการประชุมสตรีที่สนใจจะสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าเพิ่ม ในขณะนั้นมีผู้มาสมัครเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 30 คน กระจายไปทุกค้อของหมู่บ้านคอนไซ ส่วนผู้ที่ยังไม่กล้าลงสมัครเพราะยังไม่มีความเชื่อมั่นในฝีมือของตนเอง เคยแต่ทอใช้เองไม่เคยทอขายกลัวว่าจะต้องใช้เงินคืนค่าวัตถุดิบในกรณีที่ผลิตภัณฑ์ที่ทอไม่ได้คุณภาพ ในระยะที่ 2 นี้ กลุ่มเริ่มขยายเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น จึงมีการคัดเลือกหัวหน้ากลุ่มและคณะกรรมการ กลุ่มขึ้นใหม่ ซึ่งผู้ที่ได้รับเลือกตั้งให้เป็นหัวหน้ากลุ่ม คือ นางดอนมทิมาวงศ์ มีรองหัวหน้ากลุ่ม และกรรมการจำนวน 3 คน ช่วยในการจัดสรรวัตถุดิบ และแบ่งตามรายการสั่งซื้อจากลูกค้า ให้สมาชิกทุกคนได้รับอย่างเท่าเทียมกัน และมีเหรียญกษาปณ์ขึ้นบันทึกรายละเอียดว่าสมาชิกแต่ละคนมีวัตถุดิบไปจำนวนเท่าใด หากสมาชิกลำผ้ามาส่งจำนวนกี่ชิ้น และหักค่าวัตถุดิบแล้วสมาชิกจะได้รับเงินสดสุทธิจำนวนเท่าใด

ในช่วงนี้หมู่บ้านอื่นๆ เช่น บ้านหัวน้ำ บ้านฝาย บ้านดินตลก บ้านเฮี้ย บ้านหัวคอย สตรีเริ่มมีการตื่นตัวในการฟื้นฟูการทอผ้า และเริ่มทอผ้าออกขายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวกันเพิ่มขึ้น แต่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมที่บ้านคอนไซยังมีข้อจำกัดในเรื่องการไม่ขยายพื้นที่ในการทำงานไปหมู่บ้านอื่น หมู่บ้านต่างๆ ข้างต้นจึงผลิตเพื่อขายในหมู่บ้านข้าราชการและผู้ที่สนใจโดยทั่วไป บางคนที่มีลูกหลานทำงานต่างจังหวัดก็ฝากไปขายปรากฏว่าขายได้ แต่ลักษณะการผลิตและการจำหน่ายของหมู่บ้านดังกล่าวยังเป็นลักษณะ

ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างขาย ไม่มีการรวมกลุ่มกันเหมือนที่บ้านดอนไชย ช่วงนี้ชาวบ้านมีรายได้อยู่ในช่วง 1,000 - 2,000 บาท ต่อ 1 งวด

ระยะที่ 3 ขยายกลุ่มและจัดสรรรายได้ (พ.ศ. 2531-ปัจจุบัน) ช่วงนี้เป็นช่วงที่ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านขายดีมาก มีการเพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ เช่น ถูย้อม ผ้าคลุมเตียง ผ้ารองจาน ผ้าทำปลอกหมอน ผ้าเมตร (ทอกลดลายเป็นม้วน) ฯลฯ และมีการปรับปรุงคุณภาพให้ได้มาตรฐานส่งออก สินค้ามีความปราณีตสวยงามมากขึ้น กลุ่มจึงขยายสมาชิกทั่วทั้งหมู่บ้าน จำนวนคนเพิ่มมากขึ้น จึงมีการแบ่งการบริหารงานออกตามที่ตั้งบ้านเรือนเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ กลุ่มบ้านไร่อ้อย และกลุ่มดอนไชยใต้ โดยทั้ง 2 กลุ่มเลือกประธานขึ้นคือ นางบัวลอย ที่นางวงศ์ คอยควบคุมดูแลการทำงานของหัวหน้ากลุ่มทั้งสองกลุ่มให้ดำเนินงานไปด้วยความยุติธรรม บ้านไร่อ้อยยังเป็นหัวหน้ากลุ่มคนเดิมคือ นางถนอม ที่นางวงศ์ ซึ่งมีฐานะเป็นลูกสะใภ้ของ นางบัวลอย ที่นางวงศ์ และบ้านดอนไชยใต้ ได้เลือก นางศรีพรรณ ต๊ะแก้ว เป็นหัวหน้ากลุ่ม และทางองค์กรพัฒนาเอกชนได้ขยายสมาชิกมาที่ บ้านฝาย หมู่ที่ 7 เพิ่มอีก 1 หมู่บ้าน

ช่วงนี้สมาชิกแต่ละคนจะมีรายได้อยู่ในช่วง 1,500-3,000 บาทต่องวด ทางกลุ่มจึงมีการหักเงินรายได้ของสมาชิกเรียกว่าเป็นเงิน “ร้อยละ 5” เป็นเงินกองกลางของกลุ่ม โดยจะนำไปฝากสะสมไว้ และส่วนหนึ่งได้แบ่งให้คณะกรรมการเป็นค่าบริหารงาน และมีการจัดสรรเงินจากเงิน ร้อยละ 5 ที่เป็นกองทุนดังนี้

1. คณะกรรมการบริหารงาน	ร้อยละ	45
2. บริหารหมู่บ้าน	ร้อยละ	10
3. เข้ากองทุนบริหารงานต่อ	ร้อยละ	45
รวม	ร้อยละ	100

(สัมภาษณ์ นางถนอม ที่นางวงศ์ กันยายน 2540)

ระยะที่ 4 การรวมกลุ่มของ 4 หมู่บ้าน (พ.ศ.2536-ปัจจุบัน) ในส่วนอีก 4 หมู่บ้าน คือ บ้านห้วยน้ำ บ้านต้นตอก บ้านห้วยคอก บ้านเฮี้ย ก็เริ่มมีการรวมกลุ่มกันขึ้นหลังจากที่มีเจ้าหน้าที่จากกลุ่มฮักเมืองน่าน คือผู้วิจัยเอง ได้เข้าไปส่งเสริมการรวมกลุ่ม และจัดเวทีพูดคุยถึงปัญหาและความต้องการของกลุ่ม แล้วมีการพาตัวแทนชาวบ้านละ 5 คน ไปศึกษาดูงานที่จังหวัดเชียงใหม่คือที่ กลุ่มป่าวาริน อำเภอฮอด และกลุ่มของคุณนุสรุ อำเภอแม่แจ่ม การไปศึกษาดูงานในครั้งนั้นเป็นการจุดประกายความฝันของแม่บ้าน อีก 4 หมู่บ้านที่เหลือถึงช่องทางการทำงานการตลาด การหาลูกค้า การเชื่อมโยงธรรมชาติ การปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์ ฯลฯ

การรวมกลุ่มของทั้ง 4 หมู่บ้านมีปัญหาเรื่องการตลาด เพราะไม่มีตลาดต่างประเทศรองรับเหมือนที่บ้านดอนไชย แต่เนื่องจากปัญหาดังนี้ทำให้ชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนต้องช่วยกัน หาตลาด หาแหล่งวัตถุดิบเอง และชาวบ้านต้องฝึกทำเองทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็น การผลิต การจัดการภายในกลุ่ม การจัดการด้านการตลาด จนชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านสามารถที่จะดำเนินกิจกรรมทั้งหมดเองได้ โดยไม่คอยให้เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนมาช่วยเหลือตลอด ซึ่งเป็นหลักการในการพัฒนาชนบทที่ต้องการให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ปัจจุบันมีกลุ่ม 2 หมู่บ้านได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากทาง สำนักงานเกษตรอำเภอปัว ซึ่งทำให้กลุ่มมีเงินทุนในการบริหารงานหมุนเวียนมากขึ้น จนถึงปัจจุบัน คือ บ้านหัวคอย หมู่ที่ 6 และบ้านเฮี้ย หมู่ที่ 1 กล่าวโดยสรุปกลุ่มที่เข้าไปสนับสนุน กลุ่มทอผ้าในตำบลศิลาแลงในปัจจุบัน มีดังนี้

1. องค์กรพัฒนาเอกชนด้านการเกษตร สนับสนุน บ้านดอนไชย บ้านฝาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบัน
2. กลุ่มฮักเมืองน่าน สนับสนุน บ้านหัวน้ำ บ้านดินตอก บ้านสาลา (กลุ่มใหม่) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 จนถึงปัจจุบัน
3. สำนักงานเกษตรอำเภอ และพัฒนาชุมชนอำเภอปัว สนับสนุน บ้านหัวคอย บ้านเฮี้ย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน

ลักษณะการสนับสนุน การสนับสนุนที่ทั้ง 3 หน่วยงานเข้าไปให้ความช่วยเหลือนั้นแบ่งได้ดังนี้

1. เงินทุนสนับสนุน ทั้ง 3 หน่วยงาน มีการสนับสนุนเงินทุนในระยะเริ่มต้นให้กับกลุ่มชาวบ้าน เพื่อเป็นทุนในการซื้อวัตถุดิบ และสำรองจ่ายค่าแรงให้ชาวบ้าน การสนับสนุนเงินทุนขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแต่ละหน่วยงาน เช่น

องค์กรการเกษตร จะให้ทุนในลักษณะการนำวัตถุดิบมาให้ชาวบ้านทอ โดยที่จะหักเงินในวันที่ชาวบ้านนำสินค้ามาขาย แล้วนำวัตถุดิบงวดใหม่ไปผลิตต่อ โดยชาวบ้านไม่ต้องลงทุนเอง การสนับสนุนลักษณะนี้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องเงินหมุนเวียนภายในกลุ่มให้ชาวบ้านได้ดี และชาวบ้านจะชอบวิธีนี้มาก

กลุ่มฮักเมืองน่าน จะให้ทุนในลักษณะของการซื้อหุ้นกับชาวบ้านและมีข้อแม้ว่าชาวบ้านเอง จะต้องซื้อหุ้นด้วย ทั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเรื่องทุนภายในชุมชน และการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยคนในชุมชนเองก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากบุคคลหรือหน่วยงานอื่น การสนับสนุนลักษณะนี้มีความยุ่งยากในการทำความเข้าใจ

กับชาวบ้านมากในระยะแรก แต่เมื่อเกิดกลุ่มขึ้นแล้วความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มจะกระชับกว่า เพราะทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ จะต้องดูแล และตรวจสอบ การทำงานของผู้นำกลุ่มตลอดเวลา

หน่วยงานราชการ จะให้การสนับสนุนเงินทุนในลักษณะของการนำเงิน จำนวนหนึ่งมาให้ชาวบ้านเป็นผู้บริหารเอง การสนับสนุนลักษณะนี้บางครั้งเงินทุน เกิดการไม่กระจายให้สมาชิกในหมู่บ้านได้ร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง ขึ้นอยู่กับผู้นำสตรีของแต่ละหมู่บ้านว่าสามารถบริหารได้โปร่งใสมากน้อยแค่ไหน การสนับสนุนลักษณะนี้ล่อแหลมต่อการเกิดความขัดแย้งในหมู่บ้านมาก เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงผู้นำสตรีในหมู่บ้าน แต่ไม่ยอมเปลี่ยนผู้บริหารเงินทุนจำนวนดังกล่าวให้กลุ่มใหม่บริหารทำให้มีความขัดแย้งเกิดขึ้น แต่ในบางหมู่บ้านที่มีการบริหารแบบโปร่งใสตั้งแต่ระยะแรก พบว่าการสนับสนุนเงินทุนลักษณะนี้ก่อให้เกิดมูลค่าของเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านสูงมาก

2. การศึกษา ดูงาน ฝึกอบรม (ระบุในภาคผนวก จ : หน้า 183) ทั้ง 3 หน่วยงาน มีการให้ความสนับสนุนกับชาวบ้านในเรื่องของการ ฝึกอบรม การพาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ และการแลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มอื่น ๆ การสนับสนุนด้านนี้ยังไม่สามารถทำครอบคลุมสมาชิกทุกคน ส่วนมากผู้ที่ได้รับการฝึกจะเป็นผู้นำกลุ่มสตรี หรือคณะกรรมการของกลุ่มเท่านั้น แต่ทั้งนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่เข้าไปสนับสนุน บางครั้งขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของสมาชิกเองที่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา ตามที่หน่วยงานจัดขึ้นได้

บทบาทธุรกิจชุมชน ต่อสถาบันครอบครัว

ในบริบทที่มีต่อสถาบันครอบครัว การทอดผ้าเถื่อนเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเพราะนอกจากจะเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้แล้วยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวไม่ให้คนอพยพแรงงานออกจากชุมชน เพราะสังคมชนบทในปัจจุบัน หากว่างเว้นจากฤดูทำนา ทำสวน ชาวนามักนิยมที่จะเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ เพื่อที่จะหารายได้ในช่วงเวลาดังกล่าว การเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าเมืองใหญ่ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมากมายตามมา อาทิเช่น จราจรแออัด ชุมชนแออัด คุณภาพชีวิตต่ำ อาชญากรรมเพิ่มขึ้น ปัญหาการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ หากคนในชนบทไม่มีอาชีพที่มั่นคง ไม่มีรายได้เพียงพอที่จะมาจุนเจือครอบครัวเมื่อชนบทอ่อนแอและล่มสลาย เมืองก็จะล่มสลายตามไปด้วย แต่จากการศึกษาพบว่าในบ้านดอนไชย มีครอบครัวที่อพยพแรงงานออกจากหมู่บ้านเพียง 6 ครอบครัว จากจำนวนทั้งหมด 135 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 4.44 และการอพยพแรงงานจำนวนดังกล่าว เป็นการอพยพไปชั่วคราวเท่านั้นเพราะยังมีการกลับมาทำนาทุกปี

จากการศึกษาครอบครัวที่มีการทำธุรกิจชุมชน พบว่าสมาชิกในครอบครัว จำนวน 91 ครอบครัว จากจำนวนทั้งหมด 135 ครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 67.41 มีความพอใจกับการที่จะทำธุรกิจชุมชนต่อไป เพราะเป็นทางเลือกอาชีพเสริมที่ดีที่สุด หลังจากที่ได้ลองทำอาชีพเสริมอื่น ๆ มาแล้วแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้ ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ทำธุรกิจ ชุมชนในขอบเขต 3 ลักษณะที่ทำในชุมชนปัจจุบัน ดังนี้

1. ครอบครัว นายเสน่ห์ นางชนิษฐา ต๊ะแก้ว (กลุ่มเย็บผ้า)

ครอบครัวนี้มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4 คน มีลูก 2 คน เป็นเด็กผู้หญิงทั้งสองคน อายุ 10 ปี และ 5 ปี ตามลำดับ มีที่นา และที่สวน ประมาณ 5 ไร่ เมื่อถึงฤดูทำนา ทั้งนายเสน่ห์ และนางชนิษฐา จะช่วยกันทำนาที่มีอยู่โดยการไป “เอามือ” เพื่อนบ้าน และญาติพี่น้อง เพราะลำพังแรงงานเพียงสองคนไม่สามารถจะทำได้ในเวลาอันสั้นได้ การเอามือจะทำตั้งแต่การไถ การปลูก การเกี่ยว การฟาด และขั้นตอนสุดท้ายการขนข้าวมาใส่ยุ้งข้าว หลังฤดูเก็บเกี่ยว จะปลูกพริก หอมแดง กระเทียม เก็บไว้บริโภคตลอดปี และส่วนที่เหลือเก็บยังแบ่งขายรายได้ประมาณปีละ 3,000 บาท นอกจากนั้นมีการปลูกพืชพาณิชย์ใหม่ คือ ข้าวสาลี มีรายได้ปีละประมาณ 3,000 บาท

นางชนิษฐา เริ่มเรียน การนำผ้าทอไทลื้อ มาตัดเย็บเป็นสินค้าสำเร็จรูปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 โดยการสนับสนุนขององค์การการกุศลจากประเทศอังกฤษ ได้ให้ไปเรียนในตัวจังหวัดน่าน หลังจากนั้น 1 ปี ก็กลับมาเย็บผ้าทออยู่ที่บ้านดอนไชยจนถึงปัจจุบัน มีรายได้อยู่ระหว่างเดือนละ 5,000-10,000 บาท ในระยะแรกที่กลับมาเย็บผ้าทอที่บ้าน นางชนิษฐา ยังไม่แต่งงาน ได้อาศัยอยู่กับครอบครัวพ่อแม่ซึ่งในช่วงนั้น ได้แบ่งเงินรายได้จากการเย็บผ้าเพื่อส่งน้องสาวให้เรียนต่อในระดับอุดมศึกษาจนจบ หลังจากนั้นจึงได้แต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันและเมื่อรวบรวมเงินได้จำนวนหนึ่ง และทางนายเสน่ห์ ก็ได้รวบรวมไม้เพื่อสร้างบ้านใหม่ (จากป่าชุมชน) จึงได้แยกครอบครัวออกมาเป็นครอบครัวเดี่ยวและทั้งสองคนได้ช่วยกันเย็บผ้าทอ เพื่อเป็นรายได้ให้กับครอบครัวจนถึงทุกวันนี้ เมื่อถึงฤดูทำนา ปลูกผัก ก็ช่วยกันทำ หากแรงงานไม่พอก็สามารถไปเอาร่างกับเพื่อนบ้าน และญาติพี่น้อง ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า โดยไม่ต้องไปทำงานนอกชุมชน

ครอบครัวอื่น ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ มีหลายครอบครัว เช่น ครอบครัวนายสมหวัง นางจันทร์ทอง ทิฆามวงศ์ ครอบครัวหนานพงษ์ นางอ้อย ช่างเหล็ก ครอบครัวนายจูน นางต้อย หาญยุทธ ครอบครัวนายคำมูล นางคิ้ว โนพรวน ครอบครัวนายสังข์ทอง นางพรทิพย์ โนพรวน

2. ครอบครัวนายถนิม นางมี ตะแก้ว (กลุ่มทอผ้า)

ครอบครัวนี้มีสมาชิก จำนวน 5 คน ปัจจุบันลูกสาว 2 คน ได้แยกครอบครัวออกไปแล้ว จึงเหลือเพียงสมาชิก 3 คน โดยลูกสาวสองคนที่แยกครอบครัวออกไปได้รับการถ่ายทอดเรื่องการทอผ้า จากนางมี ซึ่งในปัจจุบันลูกสาวทั้งสองคนสามารถทอผ้า เป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวได้แล้ว ครอบครัวนางมี มีพื้นที่ นา สวน ไร่ ประมาณ 5-7 ไร่ การเพาะปลูกมีลักษณะเดียวกันกับครอบครัวอื่นๆ ในหมู่บ้าน คือมีการปลูกข้าว และพืชหลังฤดูเก็บเกี่ยว มีการเอาแรงกับเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องเช่นเดียวกัน พืชพาณิชย์ใหม่ที่ปลูกคือ ข้าวสาลี ถั่วแขก มีรายได้ ปีละ 3,000 - 5,000 บาท

นางมี เริ่มทอผ้าตั้งแต่ปี 2525 มีรายได้เดือนละ 3,000 - 4,000 บาท นางมีเป็นผู้หนึ่งที่ทอผ้าเร็วที่สุดในหมู่บ้าน และมีบุคลิกที่เป็นผู้นำของครอบครัว คือสามารถทำงานทุกอย่างที่ผู้ชายสามารถทำได้ ดังนั้นการตัดสินใจในเรื่องการเพาะปลูก การจัดหาจัดซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน จึงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสูง และนายถนิม ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัว ก็คอยช่วยเหลือในการเตรียมอุปกรณ์ เตรียมวัสดุในการทอผ้าให้นางมี ครอบครัวนี้จึงมีความอบอุ่นสูง อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับซึ่งกันและกัน และการร่วมมือกันในการทำกิจกรรมของครอบครัว โดยไม่ได้แบ่งแยกเพศ และสถานความเป็นพ่อบ้านหรือแม่บ้านแต่อย่างใด

ครอบครัวลักษณะเช่นนี้ สามารถพบเห็นได้เกือบทุกครอบครัว ที่มีการทอผ้า และตัดเย็บผ้าทอ ในบ้านดอนไชย และในชุมชนศิลาแลง

3. ครอบครัวนายสมาน นางสาว อุ่มมี (ผู้จำหน่ายผ้าทอ)

เดิมครอบครัวนี้มีลักษณะเหมือนกับครอบครัว นายถนิม นางมี ตะแก้ว กล่าวคือ แม่บ้านทอผ้า พ่อบ้านปลูกข้าว และพืช ไร่บริโภคในครัวเรือน และที่แตกต่างกว่าครอบครัวอื่นคือพ่อบ้านจะปลูกพืชจำพวก แตงโม แตงกวา มะเขือเทศ มีการใช้ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ทุกครั้งที่ปลูก แต่จำนวนผลผลิต และราคา ที่ขายได้ ก็ไม่ทำให้ฐานะของครอบครัวดีขึ้นมากนัก รายได้จากการทอผ้า ก็ใช้จ่ายในครัวเรือน และส่งลูกเรียนในระดับมัธยมเท่านั้น

ในปี 2536 ครอบครัวนี้เริ่มเปลี่ยนบทบาท จากการปลูกพืชผล เพื่อขาย มาเป็นปลูกเฉพาะบริโภคในครัวเรือนและเปลี่ยนบทบาทจากการรับจ้างทอผ้า มาเป็นผู้จำหน่ายผ้าทอและพอสะสมทุนได้จำนวนหนึ่งก็พัฒนาตัวเอง มาเป็นผู้จ้างทอผ้ามีสมาชิกกระจายอยู่ในหลายหมู่บ้านในตำบลศิลาแลง โดยพ่อบ้านจะเป็นผู้นำผ้าทอออกขายตามร้านค้าต่าง ๆ ทั้งในตัวเมืองน่านและต่างจังหวัด จนสามารถมีลูกค้าประจำรับซื้อผ้า ส่วนแม่บ้านเป็นคนคอยประสานงานกับสมาชิกผู้ผลิตในชุมชนเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ตามที่ลูกค้าต้องการ

ในปัจจุบันครอบครัวนี้จัดได้ว่าเป็นครอบครัวหนึ่งที่มีฐานะดี ในหมู่บ้าน ที่มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างรวดเร็ว กล่าวคือพัฒนาจากผู้ที่มีฐานะปานกลาง เป็นฐานะดี ในระยะเวลาเพียง 5 ปี เท่านั้น ครอบครัวลักษณะเช่นนี้มีหลายครอบครัวที่พัฒนามาจาก ผู้ทอดผ้ามา เป็นผู้จำหน่ายผ้า โดยการร่วมมือกันของคนในครอบครัว สร้างอาชีพ สร้างรายได้ ให้กับครอบครัวมียังคงรักษาความเป็นครอบครัวที่อบอุ่น ได้เช่นกัน

จากตัวอย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้น ครอบครัวที่มีการทำธุรกิจชุมชน 3 ลักษณะ คือ ผู้ตัดเย็บผ้าทอ ผู้ทอดผ้า และผู้จำหน่ายผ้าทอ จะเห็นว่าครอบครัวทั้ง 3 ลักษณะ ที่ทำธุรกิจชุมชนสามารถที่จะมีครอบครัวอันอบอุ่นพร้อมหน้า พ่อ แม่ ลูก มีอาชีพเสริมที่มั่นคง กล่าวคือทำให้ครอบครัวมีรายได้จากการทำธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นรายได้นอกภาคเกษตรที่เพาะปลูกตามฤดูกาล โดยไม่ต้องเสาะแสวงหาอาชีพอื่นๆ ที่ต้องเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกชุมชน อันจะทำให้เกิดปัญหาการล่มสลายของครอบครัว ชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างปัญหาทางสังคมให้กับประเทศชาติ และจะเห็นว่าการทำธุรกิจชุมชน ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระหว่าง พ่อบ้าน แม่บ้าน มีความสามัคคีกัน ไม่แบ่งแยกงานตามเพศ ปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง การหย่าร้าง จึงไม่ปรากฏให้เห็นในชุมชนแห่งนี้

ผลจากการดำเนินงานด้านการทำธุรกิจชุมชน เรื่องการทอดผ้าทำให้สภาพเศรษฐกิจในครัวเรือนลดแรงกดดันด้านเศรษฐกิจในครัวเรือน โดยที่ไม่ต้องแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพที่ต้องทำลายป่า และการเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่น เกิดสิ่งจูงใจที่อยากจะประกอบอาชีพอยู่ในชุมชนมากกว่าที่จะออกไปหางานทำนอกชุมชน และอาชีพที่ทำในชุมชนก็เป็นอาชีพที่เกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะเช่นนี้จะพบได้ในชุมชนที่มีการทอดผ้าอีกหลายพื้นที่ ได้แก่ที่บ้านทุ่งสูง บ้านหล่ายทุ่ง อำเภอทุ่งช้าง บ้านห้วยโก้น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา บ้านนาโหล อำเภอสา จังหวัดน่าน เป็นต้น

บทบาทธุรกิจชุมชน ต่อความสมานฉันท์ของสังคมในชุมชน

บทบาทธุรกิจชุมชน มีผลต่อความสมานฉันท์ของสังคมในชุมชน เพราะในชุมชนศีลาแลงมีพื้นฐานของระบบเครือญาติอยู่ก่อนแล้ว จึงทำให้เกิดกระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มทอดผ้า กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน และนอกจากนั้นยังมีเครือข่ายสมาชิกกลุ่มทอดผ้าในหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดความสมานฉันท์ของชุมชนในการร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าชุมชน

ในปัจจุบันการครอบงำจากสังคมภายนอกได้แผ่ขยายเข้าไปในชุมชนต่าง ๆ เกือบหมดสิ้นระดับการครอบงำชุมชนในแต่ละท้องถิ่นก็แตกต่างกันออกไปโดยเฉพาะในชุมชนที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของเมืองออกไป การครอบงำก็อาจจะยังคืบคลานเข้าไปไม่ถึง (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2538 : 94) ชุมชนไทลื้อในตำบลศิลาแลงเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอก ทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้น้อยกว่าพึ่งสังคมภายนอก กล่าวคือเมื่อเริ่มเข้าสู่ปี 2500 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเริ่มเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหลายทิศทาง อันเกิดจากกระแสการพัฒนาภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในเรื่อง รูปแบบการใช้ทรัพยากร การผลิต ค่านิยม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน จากที่เคยมีรูปแบบการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ในการผลิตแบบยังชีพ มาเป็นการใช้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่นการตัดต้นไม้เพื่อปลูกข้าวโพดในพื้นที่ขนาดใหญ่ การตัดต้นไม้ขายให้โรงบ่มใบยา เป็นต้น ทางด้านค่านิยมและวิถีชีวิตก็เริ่มเปลี่ยนจากที่เคยเป็น เช่น การปลูกบ้านหลังใหญ่โดยใช้ไม้ซุงมาทำเสา เพื่อแข่งขันฐานะความเป็นอยู่และช่วงชิงโอกาสในการใช้ทรัพยากรของชุมชน มีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงกับระบบตลาดมากขึ้น เช่นการปลูกพืชพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น

จากกระแสของการคืบคลานเข้ามาครอบงำของสังคมภายนอก ทั้งด้าน สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้ชุมชนศิลาแลงได้รับบทเรียนจากการกระทำของคนในชุมชนต่อทรัพยากรธรรมชาติ ที่มุ่งแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่มีการจัดการที่ดีพอ แต่คนในชุมชนศิลาแลงก็ไม่ได้ปฏิเสธที่จะรับเอาอิทธิพลต่างๆ จากนอกชุมชนเสียทั้งหมด แต่ต้องมีการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสดังกล่าว ดังนั้นความร่วมมือของคนในชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถที่จะทำให้ชุมชนสามารถคงความเป็นชุมชนชนบทท่ามกลางกระแสต่างจากภายนอกชุมชน การรวมกลุ่มของสมาชิกที่ทำอาชีพเสริมด้านธุรกิจชุมชน จึงเป็นองค์กรในชุมชนที่เข้าไปมีบทบาทเสริมในบริบทที่ทำให้ชุมชนรวมตัวกันในรูปของกลุ่มอาชีพทอผ้า มีการไปมาหาสู่ และช่วยเหลือกันทั้งในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้าน ตามที่ได้พูดไว้ในวิวัฒนาการของธุรกิจชุมชนในระยะต่าง ๆ จำนวน 4 ระยะข้างต้น การที่สังคมของชุมชนศิลาแลงมีปฏิสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ นอกจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติแล้ว อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาด้วย เนื่องจากในอดีตที่เริ่มเข้ามาลงหลักปักฐานในชุมชนศิลาแลงในระยะแรกจำนวนประชากรยังมีไม่มากนัก ชาวบ้านเห็นว่าการแสวงหาความร่วมมือกันโดยการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีซึ่ง

กันและกันไว้นั้นดีกว่าการที่จะต้องใช้กฎระเบียบต่างๆ มาควบคุมพฤติกรรมของคน เพราะในอดีตนั้นแรงงานเป็นสิ่งที่ขาดแคลน ดังนั้นการจะได้แรงงานมาช่วยเหลือจึงต้องอาศัยความร่วมมือกันอย่างเช่นการเอาแรง ดังจะเห็นได้จากการเอาแรงในการทำนาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันมีลักษณะที่แตกต่างจากการแลกเปลี่ยนในระบบตลาดที่ใช้เงินตราเป็นสื่อแลกเปลี่ยน แต่การแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนศิลาแลงจะจำกัดอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่รักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้และเกิดขึ้นได้เฉพาะความยินยอมพร้อมใจกันของแต่ละคนเท่านั้น

นอกจากนั้นลักษณะความช่วยเหลือร่วมมือนั้นยังเกิดขึ้นในการจัดงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน งานกินสลาก งานกฐิน เป็นต้น การจัดงานดังกล่าวนี้ต้องใช้แรงงาน เงิน และปัจจัยอื่น ๆ ที่มากเกินกว่าครัวเรือนจะรับผิดชอบได้ทั้งหมด จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากเพื่อนบ้าน และญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์เช่นนี้ถึงแม้ว่าจะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละคน ไม่มีการบังคับกัน แต่ในสังคมหมู่บ้านชาวบ้านมักจะมี ความผูกพัน รับผิดชอบที่จะต้องแสดงความจริงใจกับเพื่อนบ้านเพื่อรักษาความสัมพันธ์เอาไว้ โดยไม่ต้องมีการบังคับหรือการออกจดหมายเชิญ แต่ชาวบ้านในชุมชนศิลาแลงจะแสดงออกด้วยการไปช่วยงานอย่างพร้อมเพรียงกัน กล่าวคือแต่ละครอบครัวจะมีตัวแทนของครอบครัว 1 คน หรือหากมีความใกล้ชิดทางเครือญาติก็จะไปช่วยมากกว่า 1 คน อาจจะไปทั้งครอบครัวก็มี การไปช่วยงานต่างๆ ที่ถือว่าเป็นหน้าที่ ที่ทุกครอบครัวจะต้องช่วยเหลือกัน โดยไม่มีการออก กฎ ระเบียบบังคับ และระดับความร่วมมือไม่ได้จำกัดเฉพาะในหมู่บ้านใด หมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นความร่วมมือของคนทั้งชุมชน เช่น งานกินสลาก งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานศพ งานส่วนรวมของชุมชน เช่น งานบวชป่า ก็จะมีสมาชิกจาก 7 หมู่บ้าน มาร่วมมือกัน จะเห็นว่าชุมชนไทลื้อแห่งนี้ ยังมีภูมิปัญญาที่สะสมกันมาหลงเหลืออยู่ รวมทั้งที่เกี่ยวข้องกับระบบเครือญาติ ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และยังคงเหลือความเป็นชุมชนอยู่ ถึงแม้ว่าสภาพวิถีชีวิตของชุมชนศิลาแลง จะเป็นภาพที่ซับซ้อน ถูกซ้อนทับด้วยสังคมภายนอกชุมชนไปบ้างแล้วก็ตาม

การรวมกลุ่มทำธุรกิจชุมชนในเรื่องการทอดผ้า เปรียบเสมือนสิ่งยืนยันถึงความร่วมมือกันของคนในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจำนวนประชากรมีเพิ่มมากขึ้น และการถูกรบกวนจากกระแสสังคมในปัจจุบันที่เป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน การทอดผ้าจึงเป็นกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความร่วมมือกันมาก

ขึ้นนอกเหนือจากการร่วมมือกัน ในระบบการผลิตทางการเกษตร และการร่วมมือในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ดังนั้นการรวมกลุ่มของกลุ่มทอผ้า จึงเปรียบเสมือนเวทีที่เชื่อมความร่วมมือในอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกัน กล่าวคือในอดีตความร่วมมือมาจากจำนวนประชากรมีน้อย ชาติเทคโนโลยี การร่วมมือกันทำงานจึงจะสามารถทำให้งานสำเร็จลงได้ แต่ในปัจจุบันจำนวนประชากรมีมาก เทคโนโลยีต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การแข่งขันมีสูงขึ้น ทำให้การทำงานแบบร่วมมือกันลดลงมีการจัดจ้างแรงงานเข้ามาแทนที่ แต่การทอผ้าทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มสตรีได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน มีความร่วมมือกันอีกครั้ง โดยมีการตั้ง กฎ ระเบียบ เพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม เพราะหากต่างคนต่างทำจะไม่ได้รับความยุติธรรมในเรื่องการตลาด และขาดพลังในการต่อรอง นอกจากนั้นการติดต่อกับบุคคลคนภายนอกชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจชุมชน จำต้องติดต่อผ่านตัวแทนของกลุ่ม หรือคณะกรรมการของกลุ่ม จึงจะได้รับความช่วยเหลือ อย่างเช่นการขอรับการสนับสนุนจาก สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอ เพื่อขอให้จัดสรรงบประมาณมาช่วยเหลือเป็นกองทุนของกลุ่มในแต่ละหมู่บ้าน ในชุมชนตลาดแลง หรือการติดต่อขอสินเชื่อจากธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เพื่อขอกู้เงินมาเป็นทุนในการจัดซื้อวัตถุดิบ และสำรองจ่ายค่าแรงงานให้กับสมาชิกเมื่อนำผลิตภัณฑ์มาส่งให้กรรมการของกลุ่ม หน่วยงานเหล่านี้จะไม่ให้การสนับสนุนรายบุคคล หรือแม้แต่องค์กรพัฒนาเอกชนก็ให้การสนับสนุนในลักษณะของกลุ่มเหมือนกันเพื่อให้สมาชิกได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึง ถึงแม้ว่าการรวมกลุ่มเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนเป็นปัจจัยเพียงบางส่วนเท่านั้น ที่ทำให้เกิดความสามัคคีและร่วมมือกันในชุมชนเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน แต่ปัจจัยที่มีผลให้มีความร่วมมือกันในเรื่องการทำธุรกิจชุมชน ที่นับว่าเป็นสิ่งสำคัญคือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่มทอผ้า ทั้งในเรื่องการปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้มีความทัดเทียมกัน การถ่ายทอดวิธีการทอผ้าและลวดลาย การถ่ายทอดวิธีการย้อมสีผ้า การแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ การแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการผลิต การช่วยเหลือกันในเรื่องการตลาด การหาลูกค้า และการช่วยระบายสินค้าของกลุ่มต่าง ๆ กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงที่สมาชิกกลุ่มทอผ้าได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมจริงในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม และเริ่มมีการสะสม เรียนรู้ ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นสมาชิกกลุ่มทอผ้ายังมีการสะสมเงินกองทุนของกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน โดยสามารถกู้ยืมจากกลุ่มได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ซึ่งกองทุนนี้จึงเป็นที่พึ่งของผู้ที่มีฐานะยากจนในหมู่บ้าน จะเห็นว่าความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มทอผ้า จะมีความร่วมมือกันสูงทั้งในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน และตำบล

สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการติดต่อสื่อสารและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทั้งในระดับหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้าน นอกจากนั้นกิจกรรมการทอดผ้ายังช่วยลดช่องว่าง ระหว่างคนที่มีความรู้ในหมู่บ้านกับคนที่มีความรู้ยากจนในหมู่บ้าน เพราะต่างก็เป็นสมาชิกของกลุ่มทอดผ้ามีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น มีสิทธิได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการเท่าเทียมกัน บางครั้งผู้ที่มีความรู้ยากจนมีฝีมือในการทอดผ้าดีกว่าผู้ที่มีความรู้ดี ก็จะมีการช่วยเหลือกันในการปรับปรุงฝีมือ จึงเกิดการยอมรับและช่วยเหลือกัน ความสัมพันธ์ในสังคมหมู่บ้านเช่นนี้ นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นรากฐานของความร่วมมือกัน ในการจัดการประชุมชนในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดสรรน้ำสำหรับการเกษตรในรูปองค์กรเหมืองฝาย การช่วยกันเป็นหูเป็นตาในการสอดส่อง ดูแล ไม่ให้มีการทำลายป่าชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เกิดจากความเข้มแข็งของชุมชนเป็นตัวกำหนดให้เกิดความร่วมมือดังกล่าวข้างต้น

ประโยชน์ของการรวมกลุ่มทอดผ้า ต่อชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน อันมีผลมาจากการรวมกลุ่มในการทอดผ้า นอกจากจะทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชน ยังมีผลทำให้เกิดผลที่ตามมาดังนี้

1. การรวมกลุ่มให้มีความยั่งยืน จะเกิดจากการที่เล็งเห็นประโยชน์ร่วมกันภายในกลุ่ม การบริหารจัดการของกลุ่มตระหนักถึงการจัดสรรผลประโยชน์ให้เหมาะสมและเป็นธรรม ทั้งนี้เพราะสตรีในชนบทเป็นกลุ่มที่ยากจน ขาดรายได้ ขาดความเชื่อมั่น และไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม การเกิดกิจกรรมประเภทเสริมรายได้ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจโดยตรง เป็นวัตถุประสงค์ประการแรก สตรีที่เข้าร่วมกลุ่มในฐานะของผู้ผลิตไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่เกิดจาก องค์กรใดเข้าไปส่งเสริมก็ตาม และถึงแม้จะแตกออกมาทำธุรกิจส่วนตัว ต่างได้รับรายได้ที่แน่นอนจากการทำงาน

2. การรวมกลุ่มทำให้ชุมชนได้รับสินเชื่อและการสนับสนุน จากหน่วยงานต่าง ๆ - การรวมกลุ่มของสตรี และกลุ่มรักษาป่าไม้ ทำให้ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานราชการ เพราะหน่วยงานราชการโดยทั่วไปไม่ให้การสนับสนุนชาวบ้านเป็นรายบุคคล แต่หากบ้านไหนมีการรวมกลุ่มอยู่ก่อนแล้ว มักจะเข้าไปสนับสนุนตรงกลุ่มนั้นเลย เพราะเป็นการง่ายแก่การติดตามประเมินผล และเป็นรูปธรรมมากกว่า

3. เงินปันผล เป็นเงินที่เกิดจากกำไรในการดำเนินการ กลุ่มจะมีการจ่ายเงิน ปันผลให้แก่สมาชิก จากการสัมมนาในปีที่ผ่านมา กลุ่มสามารถปันผลในอัตราร้อยละ 10-11 (อัตราเงินปันผลแต่ละหมู่บ้านจะไม่เท่ากัน) กลุ่มจะมีการปันผลให้สมาชิกทุก ๆ 1 ปี

เงินปันผลเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จัดสรรมาจากกำไรทั้งหมด ในส่วนของหัวหน้ากลุ่มและคณะกรรมการกลุ่ม ก็จะมีรายได้จากตรงนี้ โดยเฉพาะหัวหน้ากลุ่มจะมีรายได้ จำนวนร้อยละ 45 ของกำไรที่ได้ทั้งหมด การปันผลเป็นผลประโยชน์เกิดจากการร่วมค้าขายด้วยกัน และเงินปันผลที่ให้อื่นกับจำนวนหุ้นที่ร่วมลงทุนด้วยกัน ใครลงทุนมากก็จะได้รับเงินปันผลมาก ใครลงทุนน้อยก็จะได้รับเงินปันผลน้อยตามสัดส่วน และนอกจากนั้นยังมีการปันผลคืนจำนวนหุ้นที่สมาชิกขอได้ในแต่ละปี หากใครที่ขอมากจะได้รับเงินปันผลมาก คนทอน้อยจะได้ปันผลตามสัดส่วน ที่ส่งงานในรอบปีด้วยเช่นกัน

4. การรวมกลุ่มทำให้มีหลักประกันด้านการตลาด สตรีส่วนมากเป็นสมาชิกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ต่างเคยมีประสบการณ์จากที่ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างขาย ด้ราคาตัวเอง จึงประสบปัญหาการขายผลิตภัณฑ์ของตนเอง สินค้าถูกกดราคาและรายได้ที่รับ ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการผลิตและจำหน่าย หลายคนเคยเลิกทำการผลิตไป ต่อมาเมื่อมีการรวมกลุ่มอีกครั้งก็ได้เล็งเห็นประโยชน์จึงกลับมาอยู่รวมกันอีกครั้งหนึ่ง สำหรับสตรีที่รับเหมาช่วงงานไปทำจากกลุ่มสตรี หรือเป็นคนรับจ้างทอก็มีความพอใจ เพราะมีแหล่งรับซื้อผลผลิตของตน แม้ว่าจะได้ราคาไม่สูงมากก็ตาม ดังนั้นตลาดเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดจึงมารวมกลุ่มกันได้ อย่างไรก็ตามสตรีบางรายที่คิดว่าตนเองสามารถหาตลาดได้ก็อาจจะถอนตัวไปจากกลุ่มและไปดำเนินการอย่างเป็นเอกเทศ

5. ชุมชนจะได้รับประโยชน์ในรูปเงินกองกลางของหมู่บ้าน ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการ ซึ่งเป็นต้นทุนของหมู่บ้านที่สามารถหมุนเวียนนำไปใช้ประโยชน์ในการนำเงินทุนดังกล่าวไปให้สมาชิกในหมู่บ้านได้นำไปทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยให้สมาชิกในชุมชนไม่ต้องลงทุนเอง นอกจากนั้นชุมชนยังมีรายได้จากการที่กลุ่มสตรีจัดสรรจากผลการดำเนินกิจกรรมให้ เงินกองกลางเหล่านี้สามารถนำไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สนับสนุนกิจกรรมการตรวจป่าของคณะกรรมการรักษาป่าไม้ ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปอบรม ประชุม สัมมนา งบประมาณผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ โดยจะมีการจัดสรรผลกำไรจากการทำธุรกิจ ชุมชนดังนี้

ร้อยละ 50	ค่าตอบแทนคณะกรรมการ
ร้อยละ 20	นำมาปันผลให้สมาชิกผู้ถือหุ้น
ร้อยละ 10	นำไปปันผลให้สมาชิกผู้ทอผ้า (ผู้ทอผ้าเป็นผู้ถือหุ้นด้วย)

ร้อยละ 10 นำไปสะสมกับกองทุนเพื่อดำเนินงานต่อ

ร้อยละ 10 สนับสนุนกิจกรรมของหมู่บ้าน

(เครือข่ายฯ หาญยุทธ, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2539)

การทอดผ้ายังก่อให้เกิดการติดต่อ สื่อสาร ข้อมูลต่าง ๆ ภายในชุมชนระหว่างผู้ผลิตกับผู้ผลิต คณะกรรมการกับคณะกรรมการ ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ทำให้เกิดความพึ่งพา และมีการช่วยเหลือกันสูงมาก เช่นกรณีที่มีลูกค้ามาซื้อผ้าที่บ้านดินตอก แต่สินค้าที่บ้านดินตอกหมด ก็จะมีการแนะนำให้ไปเอาที่กลุ่มบ้านอื่นๆ หรือมีการฝากขายเช่นกลุ่มไทลื้อจะเอาสินค้าไปฝากขายเขาช่วยจำหน่ายให้ และกลุ่มไทลื้อก็จะช่วยพาลูกค้าไปซื้อเครื่องเงินและผ้าปักของชาวเขาเป็นต้น จะมีการปฏิบัติที่ช่วยเหลือกันอย่างนี้ทำให้สังคมไทลื้อ และสังคมชาวเขาซึ่งต่างวัฒนธรรมสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ในชุมชน และก่อให้เกิดความสามัคคีกันที่สูง

นอกจากนั้นการทอดผ้ายังมีผลต่อสังคมภายในชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีกันในชุมชน เพราะนอกจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติแล้ว การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกใน ชุมชนในรูปของกลุ่มกิจกรรมด้านอาชีพอื่น ๆ และกิจกรรมทางด้านการจัดการป่าชุมชน และกลุ่มกิจกรรมด้านวัฒนธรรมเช่น การเข้าร่วมพิธีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพราะการรวมกลุ่มทอดผ้า เป็นตัวชี้วัดว่าชุมชนแห่งนี้ยังคงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งอยู่มาก สิ่งที่เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญอันหนึ่งได้แก่ สถาบันครอบครัว ความสามัคคีของคนในชุมชน และการมีองค์กรชุมชนคือกลุ่มทอดผ้า สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนยังคงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งไว้ได้อย่างเหนียวแน่น และในสภาพสังคมในปัจจุบันหากชุมชนใดสามารถนำวัฒนธรรมที่มีอยู่ นำมาอนุรักษ์ พัฒนา ปรับใช้ เพื่อให้เกิดช่องทางการเลือกในการประกอบอาชีพอย่างเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ โดยที่ไม่ทำลาย วัฒนธรรมดั้งเดิม และการลดการโยกย้ายแรงงานเพื่อไปประกอบอาชีพในที่อื่น ชุมชนแห่งนี้ก็สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ในภาวะสังคมปัจจุบัน อย่างเช่นชุมชน ศิลาลอง

บทบาทธุรกิจชุมชน ต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน

ธุรกิจชุมชนนอกจากจะมีบทบาทต่อ สถาบันครอบครัว และความสามัคคีของคนในชุมชนแล้ว ธุรกิจชุมชนยังมีบทบาทในการเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนด้านต่างๆ ทั้งทางตรง และทางอ้อม ในประเด็นเหล่านี้

1. พัฒนาสมาชิกกลุ่มทอผ้า จากที่สมาชิกกลุ่มทอผ้าเคยทอผ้าสำหรับไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน และต่อมาได้มีการพัฒนาจากการทอเพื่อใช้มาเป็นทอเพื่อจำหน่าย ในระยะเริ่มต้นมีการจำหน่ายในลักษณะต่างคนต่างขาย และเมื่อมีผู้ผลิตเพิ่มมากขึ้นเกิดการแข่งขันทางด้านราคา และการไม่ได้รับความยุติธรรมทางด้านราคา จึงมีการประชุมเกิดขึ้นในหมู่บ้านเพื่อหาทางออกร่วมกัน โดยมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น จนได้ข้อสรุปออกมาว่าต่อไปผู้ที่ทำการทอผ้าจะต้องมีการรวมกลุ่มและจะต้องมีการวางกฎ ระเบียบ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน และในเวลาต่อมาผู้ทอผ้าจึงมีการพัฒนามาเป็นการทำงานเป็นกลุ่ม โดยที่สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในกระบวนการต่าง ๆ เช่น มีการคัดเลือก ประธานกลุ่มทอผ้า หัวหน้ากลุ่มแบ่งตามสภาพที่ตั้งบ้านเรือน คณะกรรมการฝ่ายการเงิน ฝ่ายบัญชี ฝ่ายควบคุมวัตถุดิบ และผู้บอกข่าว สมาชิกคนอื่น ๆ มีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ที่ตั้งไว้ ได้แก่

1.1 ห้ามนำผ้าออกจำหน่ายเองโดยไม่ผ่านกลุ่มเพื่อป้องกันการตัดราคากันเอง
2.1 เมื่อได้รับคำสั่งซื้อสินค้าจากลูกค้า จะต้องผลิตและส่งตามกำหนด วัน เวลา ที่กำหนด ไว้ หากทำไม่ทันกำหนดเวลา ครั้งต่อไปจะถูกตัดจำนวนชิ้นงานไป เหลือให้สมาชิกคนอื่นที่ทำเร็วกว่า

3.1 สมาชิกต้องรับผิดชอบเรื่อง ขนาด สี ลวดลาย และคุณภาพ ให้ถูกต้องกับที่ลูกค้าสั่งหากไม่ได้คุณภาพตามที่ลูกค้าต้องการต้องถูกตัดราคา

4.1 สมาชิกกลุ่มทอผ้า ต้องยินยอมให้หักเงินร้อยละจากรายได้ เพื่อตั้งเป็นกองทุนกลุ่มทอผ้า เพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่เดือดร้อน และเพื่อสนับสนุนกิจกรรมของหมู่บ้าน

การทำงานเป็นกลุ่มดังกล่าว สามารถทำให้สมาชิกได้มีโอกาสดูแลการบริหารงานต่าง ๆ ในกลุ่ม มีการปฏิบัติตาม กฎ กติกา มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบและหมุนเวียนกันรับผิดชอบในรอบปี ในที่สุดสมาชิกสามารถดำเนินธุรกิจด้วยตนเองจนสำเร็จ

2. พัฒนาเครือข่ายกลุ่มทอผ้า การรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านของกลุ่มแม่บ้าน ในบ้านดอนไชย เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดกลุ่มแม่บ้านทอผ้าขึ้นอีกหลายหมู่บ้านในตำบลศิลาแลง ได้แก่ บ้านฝาย บ้านดินตอก บ้านหัวน้ำ บ้านเสี้ย บ้านหัวคอย บ้านสาลา นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายขยายไป ตำบลศิลาเพชรอีกหลายหมู่บ้าน และที่อำเภอแม่จริม อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง ด้วยการเชื่อมต่อขององค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานของรัฐทำให้

สมาชิกกลุ่มทอผ้าได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ในการดำเนินกิจกรรมของแต่ละกลุ่ม เกิดการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มแม่บ้านที่ทอผ้าพื้นเมือง เพื่อช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการตลาดมีการนำสินค้าของแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันมาจำหน่าย จากการศึกษาพบว่าที่กลุ่มทอผ้าบ้านดอนไชย และบ้านห้วยน้ำ จะมีการนำผ้าของอำเภอทุ่งช้าง ซึ่งมีความแตกต่างด้านลวดลาย และรูปแบบรวมทั้งประโยชน์ใช้สอย มาวางจำหน่ายที่กลุ่มบ้านดอนไชย และกลุ่มบ้านห้วยน้ำ ส่วนกลุ่มทอผ้าบ้านหลายทุ่ง อำเภอทุ่งช้างก็มีการนำผลิตภัณฑ์จากชุมชนศิลาแลง ไปวางจำหน่ายที่กลุ่มของบ้านหลายทุ่ง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นช่องทางการตลาดอีกด้านหนึ่งเพราะในแต่ละกลุ่มจะมีสินค้าครบทุกอย่างเพื่อจำหน่ายให้ลูกค้าไม่ต้องเดินทางไปซื้อหลายพื้นที่ ทำให้การจัดการด้านการตลาดของกลุ่มทอผ้าเหล่านี้มีการพัฒนามากขึ้นเป็นลำดับ สามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกมากขึ้นเรื่อย ๆ สมาชิกในระดับผู้นำมีความมั่นใจในศักยภาพและความสามารถของตนเองมากขึ้น มีความกล้าที่จะพัฒนาและแก้ไขปัญหากลุ่มของตนได้อย่างเหมาะสม กับความเป็นคนในชุมชนเอง ทำให้มีความเข้าใจในชุมชนของตนซึ่งนับได้ว่าเป็นฐานที่ดีในการรองรับการพัฒนาศักยภาพ

กลุ่มทอผ้าในหลายหมู่บ้านในตำบลศิลาแลง ได้ขยายขอบเขตของกิจกรรมให้เข้าไปสู่สมาชิกอื่นๆ ภายในชุมชน ทั้งในส่วนพ่อบ้านและเด็กเยาวชนรุ่นใหม่โดยมีกิจกรรม กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน และในอนาคตจะมีการขยายกิจกรรมออกไปอีกในอนาคต โดยเฉพาะการเน้นกิจกรรมของเยาวชนรุ่นใหม่ เพื่อป้องกันปัญหาเสพติดไม่ให้ลูกหลาน ของคนในชุมชนไม่ให้ติดยาเสพติดที่กำลังระบาดอยู่ในขณะนี้ โดยจะมีการหาความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การพัฒนาเอกชน และหน่วยงานราชการในท้องถิ่นต่อไป

3. พัฒนาการศึกษาลูก เยาวชน ผลที่ได้รับจากการทำธุรกิจชุมชนของกลุ่มแม่บ้าน มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชน ที่เป็นลูกหลานของสมาชิกกลุ่มทอผ้า ให้ได้รับการศึกษาสูงขึ้นในระดับมัธยมศึกษา (ตาราง 2 หน้า 40) จากการศึกษาพบว่าก่อนปี พ.ศ. 2525 ซึ่งแม่บ้านยังไม่มีทอผ้า จำนวนเด็กที่จบจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้เข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 4 คน แต่หลังจากปี พ.ศ. 2526 แม่บ้านได้ทำการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมทำให้ เด็กได้รับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 เพิ่มขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2526-2530 ร้อยละ 32 จากจำนวนเด็กทั้งหมด 75 คน ช่วงปี พ.ศ. 2531-2535 ร้อยละ 77.59 จำนวนเด็ก 58 คน และช่วงปี 2536-2539 ร้อยละ 93.18 จากจำนวนเด็ก 44 คน

เด็กเหล่านี้เมื่อจบจากการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 สามารถที่จะประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งเป็นการไม่สร้างภาระรับผิดชอบให้กับครอบครัวและสังคม จากการศึกษาพบว่าเด็ก และเยาวชนที่ได้รับการศึกษาในชุมชนที่สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษามีการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นและเมื่อจบแล้วจะประกอบอาชีพเป็น ตำรวจ ครูและอาจารย์กลับมาสอนในโรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนศิลาแลง และโรงเรียนประจำอำเภอ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัย ทำงานบริษัท ประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่น ช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์ ช่างไฟฟ้า ทำการเกษตร เป็นต้น

4. พัฒนาระบบการเมืองในท้องถิ่น จากการรวมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มทอผ้า ทำให้แม่บ้านได้มีโอกาสร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงประเด็นปัญหาของกลุ่มสตรีที่ไม่ได้รับการแก้ไขในช่วงที่ผ่านมาและความต้องการของชุมชนในมุมมองของสตรี ในประเด็น การยอมรับความคิดเห็นของสตรี การยอมรับให้สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกิจกรรมของชุมชน การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มสตรี กลุ่มสตรีที่เป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าจึงได้มี จัดประชุมในกลุ่มสมาชิกกลุ่มทอผ้าของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองความต้องการร่วมกัน รวมทั้งการสร้างการยอมรับจากชุมชน หลังจากนั้นสมาชิกกลุ่มทอผ้าได้ส่งตัวแทนกลุ่มละ 5 คน เข้าร่วมอบรมเพื่อพัฒนาผู้นำสตรีร่วมกับสถาบันเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาชนบท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้ส่งตัวแทนลงรับสมัครเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2540 ที่ผ่านมา ผลปรากฏว่าสตรีได้รับเลือกเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน จากจำนวนทั้งหมด 14 คน ถึงแม้ว่าจะได้รับเลือกในจำนวนที่น้อย แต่ก็เท่ากับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งแรกของสตรีที่ในอดีตไม่เคยได้รับเลือกให้ทำหน้าที่ในการทำกิจกรรมของชุมชน จึงนับว่าเป็นครั้งแรกที่สตรีได้มีโอกาสดังกล่าวที่จะได้รับการยอมรับในระดับการเมืองของท้องถิ่น และในอนาคตจะมีโอกาสได้รับเลือกมากขึ้น

นอกจากอาชีพหลักคือการเกษตร และการทอผ้าซึ่งเปรียบเสมือนเวที ที่ทำให้สมาชิกกลุ่มได้ฝึกฝนให้มีประสบการณ์ในการพัฒนาอาชีพต่างๆ ของคนใน ชุมชน ในขณะนี้สมาชิกชุมชนสามารถประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่สามารถทำรายได้ให้กับชุมชน ตัวอย่างรายได้จากอาชีพเสริมอื่นๆ ที่ทำให้มีรายได้ ได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงกบ กลุ่มผู้เลี้ยงปลา กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มสมาชิกทอผ้ารวมตัวกันเพื่อนำสินค้า ไปจำหน่ายตามงานต่าง ๆ เป็นต้น จากพัฒนาการของกลุ่มจะเห็นว่ากลุ่มมีความเข้มแข็งพร้อมที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันได้มากกว่าระยะเริ่มแรก

การทอดผ้ายังเป็นผลตอบสนองต่อการพัฒนาอาชีพ ที่สามารถสร้างเสริมเข้มแข็ง และก่อเกิดรายได้ให้กับสมาชิกของกลุ่มเป็นอย่างมาก การเกิดรายได้ทางด้านการมีอาชีพทอดผ้า นั้น ในส่วนของสมาชิกแต่ละคนนั้น ย่อมเป็นผลให้ชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเองมีฐานะทาง เศรษฐกิจที่เข้มแข็ง ทำให้ชุมชนนี้ในแต่ละครัวเรือนมีฐานะที่ดี มีคุณภาพชีวิตดี รายได้ที่มีมั่นคง แน่นนอน จึงสามารถที่จะทำให้การส่งลูกหลานของตนเอง เข้าเรียนหนังสือตามสถาบันต่าง ๆ ในตัวเมืองน่านได้มากขึ้นและเรียนสูงขึ้น และเมื่อลูกหลานเรียนจบ ก็ออกมาทำงานในชุมชน และท้องถิ่นใกล้หมู่บ้านตนเอง จึงเป็นผลให้มีโอกาสในการพัฒนาและช่วยเหลือชุมชนของ ตนเองได้มากยิ่งขึ้น ทั้งทางด้านกำลังทรัพย์ สติปัญญา ความสามารถด้านต่าง ๆ ที่จะทำงาน เพื่อช่วยพัฒนาชุมชนของตนเองได้มากและง่ายขึ้น ทั้งนี้เป็นผลจากการมีอาชีพที่แน่นอนและ มั่นคงของครอบครัวจนเกิดความเข้มแข็งและฐานะทางเศรษฐกิจที่ให้กับครอบครัวและชุมชน

บทบาทของธุรกิจชุมชนต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของผู้หญิง

การทอดผ้าของผู้หญิงไทลื้อ จึงเป็นหนทางหนึ่งของผู้หญิง ได้มีโอกาสพัฒนาฝีมือ แรงงานของตนเอง ให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ และได้รับการยอมรับดังนี้

1. การถูกยอมรับระดับครอบครัว ผู้หญิงไทลื้อนอกจากจะเป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์ในการ ผลิตในภาคเกษตรแล้ว ยังมีส่วนในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวจากการทอดผ้า (ซึ่งมี รายได้มากกว่าการทำเกษตร) ทำให้เกิดการยอมรับจาก สามี พ่อแม่ฝ่ายสามี รวมทั้งการ รับฟังความคิดเห็นในกรณีที่ต้องตัดสินใจ บางครั้งดูเหมือนว่าผู้หญิงไทลื้อจะเป็นผู้นำใน ครอบครัวเสียด้วยซ้ำ นอกจากนั้นการทอดผ้ายังทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาส ติดต่อกับบุคคลหลาย กลุ่ม และมีโอกาสได้รับการฝึกอบรม ศึกษาดูงานนอกพื้นที่ ทำให้มีความรอบรู้เรื่องข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ตัวอย่างของสตรีที่มีโอกาสติดต่อกับบุคคลหลายกลุ่ม และมี โอกาสได้รับการฝึกอบรม ศึกษาดูงานนอกพื้นที่ คือ นางสุพรรณ ต๊ะแก้ว นางวันเพ็ญ ต๊ะแก้ว นางถนอม จันทวงศ์ นางบุญปิ่น จันทวงศ์ นางเกลียวทอง ช่างเหล็ก นางบัวไหล ช่างเหล็ก นางนง อุ่มมี ฯลฯ (รายละเอียดการศึกษาดูงานระบุใน ภาคผนวก จ : หน้า 183) และยังมีอีกหลายคนที่ได้มีโอกาสพัฒนาตัวเอง จนเป็นที่ยอมรับของครอบครัว กล่าวคือได้รับ อนุญาตให้แม่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม และออกไปประชุม อบรม นอกชุมชน โดยที่ พ่อบ้านจะรับผิดชอบงานในบ้าน ในช่วงที่แม่บ้านไม่อยู่ เช่น ทำอาหารให้ เลี้ยงหมู เป็ด ไก่

และการรับส่งลูกไปโรงเรียน รวมทั้งการทำความสะอาดบ้าน และเสื้อผ้า ซึ่งเป็นงานที่แม่บ้านเคยทำแต่พ่อบ้านก็เข้ามาช่วยในประเด็นนี้เพื่อที่จะสนับสนุนให้แม่บ้านได้มีโอกาสทำกิจกรรมมากขึ้น

2. การถูกยอมรับระดับชุมชน การถูกยอมรับในระดับครัวเรือน ทำให้ผู้หญิงเกิดความมั่นใจที่จะเข้าสู่กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ดังนั้นโอกาสที่ผู้หญิงจะพัฒนาศักยภาพของตนเองจึงมีมากขึ้น สืบเนื่องจากการได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน กรรมการระดับตำบล และจากการที่ผู้วิจัยได้จัด ฝึกอบรมเพื่อชักชวนให้ผู้หญิงลงสมัครเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2540 ปรากฏว่ามีผู้หญิงให้ความสนใจมารับการฝึกอบรมเป็นจำนวนมากและหลังจากการฝึกอบรมก็มีผู้หญิงลงสมัครแข่งขันกับผู้ชาย ทุกหมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแลง ถึงแม้ว่าจะได้รับการคัดเลือกเฉพาะ 2 หมู่บ้าน คือบ้านหัวน้ำ ได้แก่ นางเครือวัลย์ หาญยุทธ และบ้านดินตอ ได้แก่ นางจำเนียร ลือยศ ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงว่าผู้หญิงมีความพร้อมและเริ่มถูกยอมรับในระดับชุมชน และต่อไปในอนาคตผู้หญิงคงจะก้าวเข้าสู่กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้มากขึ้น

ข้อมูลการได้รับคะแนนเสียง ของ คุณเครือวัลย์ หาญยุทธ บ้านหัวน้ำมีการคัดเลือกผู้สมัคร เพียง 2 คน เพื่อป้องกันไม่ให้เสียงแตก และหากหมู่บ้านใดมีผู้สมัครเพียง 2 คน ทางกระทรวงมหาดไทย ได้ให้สิทธิไม่ต้องมีการเลือกตั้ง ให้ใช้มติของชาวบ้านในการโหวตเสียง แต่ในการโหวตเสียงของบ้านหัวน้ำ ในขั้นแรกมีการเสนอชื่อผู้ลงสมัครจำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้ชาย 4 คน และผู้หญิง 1 คน แต่สมาชิกกลุ่มทอผ้าซึ่งมีจำนวน ครึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงทั้งหมดในหมู่บ้าน ยืนยันในการสนับสนุนให้มีตัวแทนผู้หญิง 1 คน เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ดังนั้นผลการโหวตเสียงของบ้านหัวน้ำ จึงทำให้ คุณเครือวัลย์ ได้รับเลือกตั้งเข้าสู่องค์การบริหารส่วนตำบล

สำหรับบ้านดินตอ มีผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง จำนวน 6 คน และมีผู้ชาย จำนวน 5 คน มีผู้หญิง 1 คน กลุ่มทอผ้าบ้านดินตอมีการเตรียมการที่ดีในการเลือกสรรบุคคลที่เป็นตัวแทนของกลุ่มสตรีลงสมัคร โดยคัดเลือกผู้สมัครเพียง 1 คน คือ คุณจำเนียร ลือยศ เมื่อถึงเวลาเลือกตั้งสมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมดจึงลงคะแนนให้ คุณจำเนียร ลือยศ จึงทำให้ได้รับการเลือกตั้งเข้าสู่องค์การบริหารส่วนตำบลอีกคน

ในหมู่บ้านอื่นๆ จำนวน 5 หมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่าสาเหตุที่สตรีไม่ได้รับการเลือกเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีสาเหตุมาจาก ไม่มีการวางแผนเลือกตัวแทนของ

กลุ่มผู้หญิง ทำให้มีผู้หญิงเข้าไปสมัครจำนวน 2-3 คน ในแต่ละหมู่บ้าน จึงทำให้คะแนนเสียงที่ได้กระจายไปตามกลุ่มเครือญาติ จึงทำให้ไม่สามารถได้รับเลือกเป็นตัวแทนของกลุ่มได้ ซึ่งกลุ่มมีการประชุมสรุปบทเรียนหลังจากทราบผลการรับเลือกตั้ง และมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ 2 หมู่บ้านที่สามารถผลักดันผู้หญิงเข้าไปได้ และอีก 5 หมู่บ้านทำไมจึงไม่สามารถทำได้

ตอนที่ 3 ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนนั้น จำเป็นต้องเสนอภาพรวมในระดับตำบล ไม่สามารถเสนอเฉพาะภาพ บ้านดอนไชย บ้านเดียวได้ เพราะประสบการณ์ที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังในการจัดการ จะจัดการในลักษณะร่วมมือกัน ระหว่าง 6 หมู่บ้านไทลื้อ 1 หมู่บ้านคนพื้นเมือง 3 หมู่บ้าน ชาวเขาได้แก่ บ้านน้ำเงิน บ้านห้วยสะนาว บ้านค้ำฮ้อ (ซึ่งในปัจจุบันได้แยกตำบลใหม่ คือตำบลปากกลาง) ความร่วมมือทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งที่จะสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ ของชุมชนเอาไว้ได้

วิวัฒนาการของชุมชนกับป่าไม้

ช่วงป่าอุดมสมบูรณ์ (ก่อนปี 2490)

ช่วงก่อนปี 2490 นี้เป็นช่วงที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก ช่วงนี้ผู้คนจะมีการผลิตแบบยังชีพ การตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อยังมีจำนวนครัวเรือนไม่มากนัก คนกลุ่มนี้มักจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ 2 ฝั่งแม่น้ำกุน และตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ลำห้วยเช่นที่ ห้วยหาญ ภูมิปัญญาการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเรือนของชาวไทลื้อจะเลือกพื้นที่ใกล้น้ำก่อน เพราะต้องอาศัยน้ำในการทำผลิตพืชผักเพื่อยังชีพ ชาวบ้านจะไม่จับจองที่ดินเป็นของตนเอง แต่จะตั้งถิ่นฐานที่ใดที่หนึ่งชั่วคราว ระยะเวลาหนึ่งเพื่อทำนา ทำไร่จากนั้นจะย้ายไปทำที่อื่น ปล่อยให้พื้นที่เดิมได้ฟื้นตัวอีกครั้งหนึ่ง เพราะในช่วงนั้นจำนวนประชากรไม่มากสามารถเลือกพื้นที่ได้ตามความต้องการ ไม่ต้องมีการแย่งชิงพื้นที่กัน

การมีอาชีพทำไร่ ทำนา แสดงว่าคนเหล่านี้ต้องตั้งถิ่นฐานเดิมอยู่ในบริเวณใกล้แม่น้ำ จะพบการตั้งถิ่นฐานบนที่ราบริมน้ำใหญ่ อย่างแม่น้ำกุน ห้วยหาญ ซึ่งสามารถต่อน้ำจากแม่น้ำมาหล่อเลี้ยงข้าวในนาได้ การย้ายบ้านเรือนจากที่เดิมมาตั้งที่ใหม่ก็ยังยึดบริเวณใกล้แม่น้ำเป็นหลักเมื่อเกิดชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานถาวรขึ้น มีที่ราบพอที่จะบุกเบิกทำนาได้ ผู้ที่เข้าไปตั้งชุมชนใน

ระยะแรกจะเริ่มจากการทำไร่ และค่อย ๆ บุกเบิกที่นาบนที่ราบออกไป มีการขุดเหมืองฝาย จัดระบบของค้กรเหมืองฝายขึ้น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านไทลื้อในตำบลศิลาแลง

นอกจากการทำไร่และทำนาแล้ว ชาวบ้านยังเลี้ยงชีพโดยการหาของป่า ลำสัตว์เป็นอาหาร หาไม้ในป่ามาทำบ้าน ป่าจึงมีความสำคัญต่อชาวบ้านเพราะเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ด้วยการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่ มาตั้งชุมชนในระยะแรกจึงสามารถพึ่งตนเองได้ แม้จะมีข้าวไม่พอกินแต่ก็สามารถหาอาหาร ทดแทนจากป่าได้ เช่น กลอย หน่อไม้ บางครั้งก็หาของป่าไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าจาก เมืองน่าน ซึ่งต้องเดินทางโดยใช้ช้าง หรือเดินเท้ารอนแรมไป จนเมื่อประชากรเริ่มมีมากขึ้น จึงต้องมีการแยกย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่หมู่บ้านอื่นๆ เพื่อบุกเบิกที่นาและตั้งหลักแหล่งใน บริเวณอื่น การออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ก็จะเลือกทำเลที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะที่ใกล้ ลำน้ำ และมีที่ราบสามารถบุกเบิกที่ทำนาได้เช่นกัน

เมื่อมีชุมชนมากขึ้น จึงเกิดมีเส้นทางติดต่อถึงกันมากขึ้น มีพ่อค้าวัวต่าง เดินทางหา สินค้ามาขาย เช่นเกลือ เป็นต้น ชุมชนที่ขยายเติบโต และเพิ่มจำนวนมากขึ้นนี้เป็นผลมาจากการ เพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนเดิม พ่อค้าที่เดินทางมาค้าขายบางคนก็มาแต่งงานและมาตั้ง บ้านเรือนอยู่ในชุมชนด้วย เมื่อประชากรเริ่มมากขึ้นก็เริ่มมีการจับจองที่ราบสำหรับบุกเบิกใน การทำนา ตระกูลที่มาอยู่ในชุมชนระยะแรก จึงมักมีที่นาเป็นจำนวนมากตกทอดให้ลูกหลาน จนถึงปัจจุบัน เช่นตระกูลช่างเหล็ก และตระกูลตะแกว่ เป็นต้น แต่เนื่องจากการบุกเบิกในสมัย ก่อนไม่มีเทคโนโลยีเข้ามาช่วย มีแต่การใช้แรงงานคนบุกเบิก ดังนั้นผู้ที่เข้ามาจับจองที่หลังก็ ยังสามารถหาพื้นที่บุกเบิกเพื่อทำนาได้อย่างเพียงพอ วิถีชีวิตของชาวบ้านในยุคป่าอุดมสมบูรณ์ จึงสัมพันธ์อยู่กับ ดิน น้ำ ป่า อย่างลึกซึ้ง ในด้านระบบกรรมสิทธิ์นั้น ชาวบ้านจะมีระบบสิทธิ หน้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิทธิของชุมชน เช่น พื้นที่บริเวณป่าช้า วัด ที่ตั้งผีเสื้อบ้าน ส่วนพื้นที่นาและ พื้นที่ตั้งบ้านเรือนจะมีระบบเครือญาติควบคุมอยู่ ที่เหล่านั้นจึงเป็นของระบบเครือญาติมากกว่า เป็นสิทธิขาดของคนใดคนหนึ่ง

ในด้านเทคนิคการผลิตในช่วงนี้ก็ยังมีน้อย ชาวบ้านต้องเอาชนะธรรมชาติด้วย เทคโนโลยีที่มีอยู่จำกัด เช่น ในการทำไร่ ทำนา ก็ไม่มีเครื่องทุ่นแรงมากเหมือนในปัจจุบัน ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องร่วมมือกันในการเพาะปลูก คือมีการลงแขกช่วยกันทุกขั้นตอน เพราะ หากต่างคนต่างทำจะไม่มีแรงงานพอที่จะทำให้เสร็จทันฤดูกาล ตั้งแต่การเตรียมดิน จนถึง วนข้าวขึ้นยุง ลักษณะการทำงานเช่นนี้ยังมีสืบมาจนถึงปัจจุบัน (แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการจัด จ้างเข้ามาช่วยบ้างแต่ก็ยังคงอยู่ในเรื่องการ “เอามือ” ทำงานร่วมกัน)

วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับ ดิน น้ำ ป่า ทำให้ชาวบ้านมีประเพณีเกี่ยวกับการใช้ดิน น้ำ ป่า เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝ่าย ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน ประเพณีความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่คอยควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน ลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร สิ่งเหล่านี้เป็นบรรทัดฐานที่ชาวบ้านต้องปฏิบัติ เมื่อประกอบกับชุมชนมีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง ก็เป็นสิ่งที่คอยกำกับควบคุมให้บรรทัดฐานเหล่านี้ได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถ้าผู้ใดทำผิด ญาติพี่น้องก็จะคอยควบคุมตักเตือน ดังนั้นจึงทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในยุคนี้ สัมพันธ์อยู่กับทรัพยากร อย่างมีขอบเขตที่แน่นอน เกี่ยวกับการใช้ป่าชาวบ้านก็ใช้ไม่มากเกินไปจนความจำเป็นที่แท้จริง บ้านเรือนที่อาศัยจะไม่สร้างด้วยไม้ใหญ่ แต่จะสร้างง่าย ๆ ด้วยไม้ไผ่ หรือไม้เป่า ไม้แฉะ และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา สาเหตุที่ชาวบ้านสร้างบ้านง่าย ๆ อาจเป็นเพราะขณะนั้นยังไม่มีเครื่องมือตัดไม้ และยังไม่มีความชำนาญในการโค่นไม้แปรรูปไม้อย่างสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่คอยควบคุมการตัดไม้อยู่ด้วย ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนที่ 3 เกี่ยวกับความเชื่อของชุมชนแล้ว (นายศรีเวทย์ ช่างเหล็ก, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

ช่วงพืชพาณิชย์ (2504 - 2509)

ปี พ.ศ. 2504 นับเป็นปีที่เริ่มต้นอย่างเป็นทางการ ของการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง และระบบการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทย จากระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมเพื่อการยังชีพสู่ระบบเกษตรกรรมเคมีเพื่อการค้า อันหมายถึงการปลูกพืชการเลี้ยงสัตว์เชิงพาณิชย์เพื่อส่งออก 35 ปีของการส่งเสริม และการพัฒนาเกษตรกรรมเคมีในประเทศไทย ได้ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศแนวหน้าของโลก ในการส่งออกผลผลิต และผลิตภัณฑ์สินค้าทางการเกษตร แต่อีกด้านหนึ่งกลับพบว่า เกษตรกรรายย่อยผู้ทำหน้าที่ผลิตอาหารให้กับสังคมไทยและสังคมโลก กลับมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความอดอยากยากจน ขาดความมั่นคงด้านอาหารทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ขาดความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ รายได้ของครอบครัวเกษตรกรต้องกระเสือกกระสน (เครือข่ายเกษตรกรรมรายย่อยภาคเหนือ, 2540)

การสร้างถนนสาย ปัว - น้ำยาว (เริ่มสร้าง 2498 เสร็จ 2504) นอกจากจะนำค่านิยมบริโภคนิยมเข้ามาสู่ชุมชนไทลื้อแล้ว รัฐยังมีการส่งเสริมในการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ โดยจะมีการขนส่งพันธุ์พืช ปุ๋ยเคมี ยาปราบวัชพืช เข้ามาในชุมชน พืชพาณิชย์ที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วลิสง มีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน การเข้ามาของพืชพาณิชย์ในระยะแรก นำความตื่นเต้นมาให้กับชาวบ้านในรูปของตัวเงินที่ได้รับ ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพดเพิ่มมากขึ้น เพราะหากครอบครัวไหนสามารถปลูกได้ในพื้นที่มากเท่าไร ก็หมายถึงเม็ดเงินที่จะได้รับการขายข้าวโพดเช่นกัน แรงงานในครอบครัวทั้งหมดจึงถูก

ระดมไปกับการปลูกพืชพาณิชย์เหล่านี้มากขึ้น เริ่มมีการจ้างแรงงานมาช่วยเพราะหากอาศัยเพียงแรงงานในครอบครัวจะไม่เพียงพอ ประเพณีการเอามือ (ลงแขก) เริ่มไม่สำคัญอีกต่อไป

พืชพาณิชย์เหล่านี้นอกจากจะทำให้เกิดการบุกเบิกจับจองที่ดินเพิ่มมากขึ้นแล้ว ยังทำให้ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนจากการพึ่งป่า มาพึ่งพืชพาณิชย์มากขึ้น ชาวบ้านที่ยากจนก็ไม่สามารถหากินภายในหมู่บ้านอย่างเดียว ไม่สามารถพึ่งป่าได้อีกต่อไปเพราะป่าใกล้หมู่บ้าน ถูกถางปลูกข้าวโพดเกือบหมด จึงต้องออกไปรับจ้างภายนอกประกอบด้วย บางคนถึงกับกล่าวว่าป่าไม่มีประโยชน์ใด ๆ ที่จะช่วยแก้ปัญหาปากท้องของชาวบ้านได้อีกต่อไปแล้ว และพืชพาณิชย์ยังเป็นการเพิ่มช่องว่างทางเศรษฐกิจของชาวบ้านให้มากขึ้น เดิมนั้นชาวบ้านในหมู่บ้านก็มีช่องว่างอยู่แล้ว โดยจะใช้การถือครองที่ดินเป็นตัวบ่งชี้ นั่นคือคนมีฐานะ คือคนที่มียี่สิบดินมาก เพราะจะทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคนมีที่ดินน้อย แต่คนยากจนก็ยังทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้านได้เพราะป่ายังอุดมสมบูรณ์ เมื่อพืชพาณิชย์เข้ามาทำให้คนที่มีความมีฐานะแต่เดิม มีโอกาสสะสมทุนของตนเองได้มากขึ้น ในขณะที่คนยากจนมีโอกาสน้อยกว่า คนยากจนบางคนไม่สามารถปลูกข้าวโพดได้เพราะไม่มีเกวียน ไม่มีวัว ควาย ไว้เทียมเกวียน ส่วนคนที่มียี่สิบดินที่มากก็สามารถปลูกข้าวโพดได้ในพื้นที่ที่กว้าง มีเงินจ้างแรงงานมาช่วยเพิ่มจากแรงงานในครอบครัว (นายเสริม ต๊ะแก้ว นายคำมูล โนพรวน นายศรีเวทย์ ช่างเหล็ก, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

ดังนั้นพืชพาณิชย์จึงทำให้พื้นที่ป่า ถูกจับจองเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งพืชพาณิชย์และระบบตลาดมากขึ้น พึ่งพึ่งป่าน้อยลง และทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนที่มียี่สิบดินมากกับคนที่มียี่สิบดินน้อย เกิดการสะสมทุนได้มากกว่าเป็นต้น (วิทยา อภรณ์, 2537:35)

ช่วงอพยพชาวเขา (2508 - 2512)

กองทัพอากาศที่ 3 และกรมประชาสัมพันธ์ ได้ดำเนินการอพยพชาวเขามาอาศัยอยู่ตามตำบลลาดและตำบลสถานมาอยู่อีกฟากหนึ่ง ของถนนสาย ปัว-น้ำยาว ที่บ้านปากกลาง ตำบลศิลาลาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน ตามนโยบายของรัฐ “แยกสลายมวลชนกลุ่มน้อยจากคอมมิวนิสต์” ซึ่งเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวเขาเหล่านี้ ได้ขึ้นไปตัดไม้ในป่าเพิ่มมากขึ้น เพื่อที่จะนำพื้นที่มาทำไร่ข้าว ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งปลูกพืชพาณิชย์อื่น ๆ เช่น กระหล่ำปลี ผักกาด (โครงการชุมชนรักป่า ชมนักพัฒนาภาคเหนือ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาชนบทภาคเหนือ, 2536)

นอกจากนั้นความต้องการในการใช้ไม้พื้น และไม้สำหรับปลูกสร้างบ้านก็เพิ่มมากขึ้น จำนวนประชากรชาวเขาที่ย้ายมาอยู่ที่บ้านปากกลางมีจำนวนมาก ประมาณ 1,000 กว่า

กรอบครัว จึงมีการตัดต้นไม้เล็กมาทำฟืน ส่วนต้นไม้ใหญ่ก็ถูกโค่นล้มเพื่อนำมาปลูกสร้างบ้าน โดยชาวบ้านไทลื้อในบ้านคอนไย บางส่วนก็ได้ประกอบอาชีพในการทำไม้ขายให้กับชาวเขาเหล่านี้ด้วย จึงทำให้ป่าถูกทำลายลงเป็นอย่างมาก ประกอบกับค่านิยมของชาวไทลื้อในเรื่องการปลูกสร้างบ้านก็เริ่มเปลี่ยน จากการปลูกบ้านด้วยไม้ไผ่ ไม้ดอกและหวายร้อยยัดติดกัน หลังคามุงด้วยหญ้าคา กลายเป็นบ้านไม้แผ่นถูกไสจนเรียบปูพื้น ติฝาบ้าน เสาบ้านที่เคยใช้ไม้ต้นเล็ก ๆ เปลี่ยนเป็นใช้ไม้ซุงท่อนใหญ่มาทำเป็นเสาแทน หลังคาเปลี่ยนมามุงสังกะสีแทน (นายเสริม ต๊ะแก้ว, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

ในส่วนของคนเมืองจากชุมชนอื่นก็มีการเข้ามาบุกเบิกป่า เพื่อทำไร่เหล่า คือคนเมืองจาก บ้านตีด ตำบลปัว จนเกิดกรณีขัดแย้งกันอยู่ระยะหนึ่ง เพราะได้มีการดำเนินคดีต่อผู้ที่บุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งในปัจจุบันเรียกพื้นที่ตรงนั้นว่า “ไร่ตาราง” หมายถึงผู้บุกรุกต้องติดตาราง (คุก) (นายศรีเวทย์ ช่างเหล็ก, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

จะเห็นได้ว่าการบุกรุกพื้นที่ป่าของตำบลศิลาแลง นั้นมาจากกลุ่มบุคคล 3 กลุ่มด้วยกัน คือ ชาวบ้านในชุมชนเอง ชาวเขาที่อพยพมาจากดอยภูคา และคนพื้นเมืองจากต่างชุมชน แต่ก็ยังนับว่าชุมชนแห่งนี้ มีความโชคดีที่ป่าไม่ได้ถูกนำไปให้สัมปทานกับบริษัทต่าง ๆ ดังหลาย ชุมชนต้องประสบกับปัญหาการนำพื้นที่ป่าไปให้สัมปทานโดยรัฐ

ช่วงอนุรักษ์ (2510 - ปัจจุบัน)

เทือกเขาดอยภูคาทอดตัวยาวครอบคลุมพื้นที่ในเขต 4 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ทางซีกตะวันออกติดกับประเทศลาว ให้กำเนิดน้ำ่านที่ไหลโค้งเป็นรูปเกือกม้าขึ้นไปทางตอนเหนือของ อ.ทุ่งช้าง มีลำน้ำ ลำห้วยหลายสายไหลมาสมทบ ก่อนแม่น้ำ่านจะใหญ่และรวมเป็นหนึ่งกับแม่น้ำ ปิง วัง ยม ที่บริเวณปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์

ผืนดินผืนป่าแห่งนี้ได้บันทึกเรื่องราวภูมิปัญญาชาวบ้าน และความเชื่อที่สืบทอดกันมาในรูป พิขุนน้ำ การจัดการน้ำ การจัดการป่า โดยมีองค์กรชาวบ้านเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นรากฐานในการคลี่คลายปัญหาทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ของชาวตำบลศิลาแลง สืบมาจนถึงทุกวันนี้ “เมื่อก่อนมั่งยังไม่มาอยู่ ชาวเขาเรารักษาต้นน้ำ ปลา ปู มีตามลำห้วยหากินได้ตลอดฤดูแล้ง พอชาวเขาอพยพลงมาอยู่ ปลาปูหายหมด ถ้ายังฟันไร่อีกต่อไปจะไม่มีไม้ไว้ทำบ้านเรือน ไม่มีไม้ทำฟืน” (นายเมืองดี ปริดาวงค์, สัมภาษณ์ 2535)

ชาวเขาก็ออมรับความจริงส่วนหนึ่งของการเป็นผู้ถูกกล่าวหาเช่นกัน แต่ส่วนหนึ่งของการเป็นผู้ทำลายก็คือคนพื้นราบ “ก็จริงอยู่ที่ชาวเขาคัดไม้ทำลายป่า แต่ต้องยอมรับข้อหนึ่ง

ว่าชาวพื้นราบเองก็ทำไร่ปลูกข้าวโพด ตัดฟันป่าจากข้างล่างมาพบกันครึ่งทางกลางดอย" (นายวิโรจน์ คิริสันติกุล, สัมภาษณ์ 2535) และภาพความจริงที่แฝงไว้อีกเรื่องคือการเลื้อยไม้ใหญ่ขายสร้างบ้าน เป็นที่รู้กันว่าชาวเขาไม่มีทุนซื้อเลื้อยไฟฟ้า นี่คือสภาพปัญหาที่ชุมชนพบจากนั้นก็มีการพัฒนาการที่จะแก้ปัญหาดังนี้

2510-2520 สมัยพ่อหลวงเมืองดี ปรีดางค์ เป็นกำนันได้มีความพยายามที่จะคลี่คลายปัญหาดังกล่าวโดยผ่านสภาตำบล ขอมติในที่ประชุมสภาตำบลว่าสมควรมีการทำความเข้าใจกันในเรื่องการควบคุมลูกบ้านให้หยุดตัดฟันป่าต้นน้ำ หยุดการทำไร่เลื่อนลอย ให้ลงมาทำไร่ที่ตอนทางตอนล่างพร้อมทั้งกันเขตป่าตอนบนให้พื้นตัว ห้ามตัดไม้บริเวณลำห้วย 50 เมตร ในปีแรกๆ ปีต่อมาก็ขยาย 100 - 150 เมตรตามลำดับ ใช้เวลาถึง 5-6 ปีถึงจะยุติการฟันไร่ได้

2520-2534 สมัยพ่อกำนันธวัช ยังยืน ปัญหาการลักลอบตัดไม้คงปรากฏให้เห็นบ้างเป็นครั้งคราว สภาตำบลจึงมีมติให้ผู้ใหญ่บ้าน ขอคำสั่งชาวบ้าน 2 คนต่อ 1 หมู่บ้านช่วยเดินตรวจป่าประจำเดือนแบ่งสายขึ้นตรวจป่าตามลำห้วย เริ่มออกกฎ "ห้ามชาวบ้านขึ้นไปทำไร่เลื่อนลอย" ซึ่งถือว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของกรตัดไม้ทำลายป่า ในกรณีการขอใช้ไม้ชาวบ้านต้องบอกผ่านผู้ใหญ่บ้านมายังสภาตำบล สภาตำบลจะอนุญาตเป็นรายๆ ไป โดยมีกฎไว้ว่า ขอได้รายละเอียด 3 ต้น ต่อ 1 เดือน/ 3 ราย โดยผ่านการตรวจสอบของสภาตำบล ผู้กระทำความผิดละเมิดกฎเกณฑ์จะถูกลงโทษ โดยยึดไม้เข้าส่วนรวมและปรับไหมเอาเงินเข้าสภาตำบล

สภาตำบลได้ใช้เวทีประชุมสภาตำบลที่เวียนจัดในแต่ละหมู่บ้าน เปิดโอกาสให้ลูกบ้านได้ซักถามความข้องใจต่อกฎเกณฑ์ รับรู้การทำงานและนโยบายปกป้องป่าของสภาตำบล สร้างประชาธิปไตยในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ร่วมกันภายใต้โครงสร้างของสภาตำบล โดยตัวผู้ใหญ่บ้านชาวเขาและชาวพื้นราบอย่างละ 1 คนเป็นผู้ช่วยกำนัน ช่วยในการตัดสินใจของสภาตำบล

ปี พ.ศ. 2528 ขบวนการองค์กรชาวบ้านอาสารักษาป่าไม้ในรูปแบบ "คณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ต.ศิลาแลง โดยมีสภาตำบลเป็นที่ปรึกษาได้ถูกยอมรับจากสภาตำบลอย่างเป็นทางการ โดยเพิ่มกรรมการตรวจป่าจากเดิมหมู่บ้านละ 2 คน เป็นหมู่บ้านละ 3 คน จากจำนวน 10 หมู่บ้านรวม 30 คน และได้มีการพัฒนากฎระเบียบ ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต มากที่สุด และได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (นายเมืองดี ปรีดางค์, สัมภาษณ์ 2535)

สาเหตุที่ทำให้พื้นที่ป่าศิลาแลงถูกทำลาย

ในอดีต ช่วงปี พ.ศ. 2506 หมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแลง ซึ่งประกอบด้วย 17 หมู่บ้าน มีหมู่บ้านชาวเขาประกอบอาชีพทำไร่เลื่อนลอย ในขณะที่ตัวบ้านชาวพื้นราบทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และตัดไม้ทำฟืนส่งให้กับโรงบ่มใบยาสูบ จนทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลง ผืนป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์กลายสภาพเป็นที่ทำไร่ ระดับน้ำลำน้ำกุนลระดับลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะหน้าแล้ง สาเหตุใหญ่ที่ก่อให้เกิด วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม เกิดจากปัจจัยภายนอกที่มากกระทบชุมชน ได้แก่

1. นโยบายการขยายโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ

ช่วงปี พ.ศ. 2498-2508 การตัดถนนสายยุทธศาสตร์ปัว-น้ำยาว มีผลให้ชุมชนหมู่บ้านซึมซับค่านิยมจากในเมืองมากขึ้นกล่าวคือ ค่านิยมการปลูกบ้านที่ดูแน่นหนา ใช้เสาไม้ขนาดใหญ่ แผ่นไม้ปูพื้นบ้านถูกเปลี่ยนเป็นแผ่นขนาดสม่ำเสมอเรียบสวย ติดต่อกันติดไม้กับไม้ด้วยตะปู แทนการใช้หวายร้อยรูตึงยึด หลังคาที่เคยมุงหญ้าคา เป็นเกสิด (กระเบื้องไม้) หรือดินขอ (กระเบื้องเผา) กลายเป็นหลังคาสังกะสี หรือกระเบื้องสังกะสีจากตัวเมือง ช่างที่เคยไว้ใช้แรงงานในนาถากของหนัก ต่างเข้าไปแลกเกลือที่อำเภอบ่อเกลือ หรือเดินทางไกล ก็ถูกนำมาใช้แรงชักลากไม้จากป่า การรับจ้างตัดไม้ใหญ่เพื่อสร้างบ้านตามแนวถนนสายปัว-น้ำยาว

2. การเพิ่มจำนวนประชากร

ช่วงปี พ.ศ. 2508-2512 รัฐอพยพชาวเขาจากตำบลภูคางลงมาอยู่ที่ “ปากกลาง” ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จำนวน 1,000 กว่าครอบครัว และได้จัดสรรพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านเฮี้ย และบ้านหัวคอย บริเวณปากกลาง (ปากกลาง หมายถึง ป่าหน้าหมู่บ้านของหมู่บ้านเฮี้ยและบ้านหัวคอย) จำนวน 600 ไร่ ให้เป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินของชาวเขาดังกล่าว ทำให้ชาวเขาตัดต้นไม้บริเวณ ปากกลาง ป่าห้วยน้ำหมู เพื่อทำพื้นที่การเกษตร และตัดต้นไม้เพื่อสร้างบ้าน ตัดต้นไม้เพื่อทำไม้ฟืน พอตัดป่าที่ห้วยน้ำหมู และปากกลางหมดก็ย้ายขึ้นไปตัดไม้บนคอยภูคา ในเขตของตำบลศิลาแลง เพื่อทำไร่ และนำไม้มาทำฟืน ทำให้สภาพป่าในตอนนั้นเสื่อมโทรมลงอย่างมาก จะเห็นว่าการเพิ่มจำนวนประชากรของชุมชนศิลาแลง อัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นอัตราที่เกิดจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาของชาวเขา อันมีนโยบายของรัฐเป็นผู้ดำเนินการโยกย้าย ประกอบกับค่านิยมและวัฒนธรรมของชาวเขามีความเชื่อเรื่องการมีบุตรมากกว่า 2 คน เพื่อที่จะใช้แรงงานในภาคเกษตร ทำให้ประชากรชาวเขาเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ใน

ส่วนของคนพื้นราบนั้นได้รับความรู้ และข้อมูลข่าวสารจากรัฐในเรื่องการประชาสัมพันธ์ในการมีบุตรไม่เกิน 2 คน ทำให้อัตราการเพิ่มประชากรของชาวพื้นราบมีอัตราการเพิ่มน้อยกว่าชาวเขา

3. นโยบายการส่งเสริมพืชพาณิชย์

ช่วงปี พ.ศ. 2511-2512 เป็นต้นมา รัฐส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชพาณิชย์ และรัฐมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ทดแทนการทำไร่ฝิ่นของชาวเขา ดังนั้นชาวบ้านพื้นราบส่วนหนึ่งเริ่มบุกเบิกป่าทำการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกฝ้าย ยาสูบ ถั่วลิสง มากขึ้น และชาวเขามนคอยกุกา ได้แก่ ชาวเขาเผ่าถิ่น ซึ่งอาศัยอยู่ในตำบลกุกาในปัจจุบัน ก็ตัดป่าลงมาเพื่อทำไร่ ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกกระหล่ำปลี ผักกาด เพื่อส่งโรงงาน ทดแทนการทำไร่ฝิ่น ทำให้สภาพป่าในตอนนั้นถูกทำลายเป็นอย่างมาก

4. การก่อตั้งโรงงานยาสูบในชุมชน

ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2523 มีการตั้งโรงบ่มใบยาสูบ 2 โรง ในเขตตำบล ศิลาแลง และตำบลศิลาเพชร ชาวบ้านบางส่วนบุกป่าตัดไม้ฟันส่งเข้าโรงบ่ม เป็นเหตุให้ป่าแพะที่มีไม้ขนาดเล็กเริ่มหมดลง ป่าที่ถูกบุกรุก ได้แก่ ป่าเขตห้วยน้ำหมู ป่าบนบ้านห้วยคอย ป่าบนหมู่บ้านดินตอกป่าแพะบริเวณบ้านห้วยน้ำ ป่าแพะบริเวณบ้านคอนไชยและป่าแพะในเขตตำบลศิลาเพชร

ชาวบ้านทุกคนในเขตตำบลศิลาแลง ล้วนได้รับบทเรียนจากการที่ป่าหาย ไม่มีน้ำทำนา ชาวบ้านตระหนักดีถึงความสำคัญของทรัพยากรน้ำและป่า เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในการทำนา ทำไร่ ของชาวบ้าน การที่แหล่งน้ำจะอุดมสมบูรณ์ได้นั้นต้องอาศัยป่าไม้ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านในการแก้ปัญหาก็คือ การตั้งองค์กรชาวบ้านอาสาสมัครรักษาป่าในรูปแบบ “คณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ตำบลศิลาแลง” ในปี 2518 โดยขอความร่วมมือจากทุก หมู่บ้าน ห้ามชาวบ้านขึ้นไปทำไร่เลื่อนลอยเพิ่มขึ้น และครอบครัวไหนที่เคยทำไร่ก่อนแล้วให้จำกัดพื้นที่เท่าเดิมห้ามขยายพื้นที่ และจัดพื้นที่ให้ลงมาทำไร่ที่ตอนทางตอนล่างพร้อมกันเขตป่าต้นน้ำตอนบนบริเวณลำห้วยใหญ่ ห้ามไม่ให้มีการตัดไม้ในระยะ 100 เมตร ทั้งสองฝั่งบริเวณลำห้วย และได้ขยายอาณาเขตบริเวณสองฝากเพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าลดน้อยลง ทำให้ป่าไม้ปรับสภาพฟื้นตัวใหม่เองตามธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกในขณะเดียวกัน ก็ตั้งคณะกรรมการตรวจป่า ขึ้นมาออกเดินลาดตระเวนตรวจป่า โดยแบ่งเป็น 2 สาย และทุกคนในหมู่บ้านก็คอยเป็นหูเป็นตา ช่วยกันดูแลรักษาผืนป่าให้ฟื้นตัวกลับมาอีก

ครั้งหนึ่ง จนมีคำกล่าวกันในหมู่บ้านว่า “เรื่องของไม้ เรื่องของการเดินตรวจป่าเป็นเรื่องของผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะทอผ้า เย็บผ้าหารายได้เสริม ช่วยกันทำนา ทำไร่ แต่ทุกคนก็เป็นหูเป็นตา ดูแลรักษาป่า...” (นายจรูญ หาญยุทธ, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2536)

ภายในช่วงเวลา 23 ปี (ช่วงปี 2518 - ปัจจุบัน) ป่าไม้ไม่ได้ถูกรบกวน มีเวลาได้พักฟื้น ผืนป่าได้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง สายน้ำขุนหล่อเลี้ยงทุกชีวิตได้อย่างพอเพียง อดีตนายฝายนาวิ้ว พ่อแสง ช่างทอง ได้สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับ ป่าให้น้ำได้อย่างไรไว้อย่างน่า สนใจ คือ “ต้นไม้ก็เปรียบเสมือนกับเด็กกำลังเติบโต ต้องรดน้ำไปเลี้ยงตัวมันเอง หากแก่ตัวเติบโตใหญ่ก็จะกลายน้ำออกมาทุกวัน” (โครงการชุมชนรักป่า ชมนมนักพัฒนาภาคเหนือ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการพัฒนาชนบทภาคเหนือ, 2536:71)

การจัดการป่าชุมชน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าไม้ ในแต่ละช่วงของตำบลศิลาแลง แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่ามาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันในลักษณะที่อยู่ร่วมกันทำลายและกลับมาสู่สภาพอยู่ร่วมกันอีก เป็นข้อเท็จจริงที่ว่าที่อยู่ร่วมระหว่างคนกับป่าจะต้องสมดุลกัน มีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพา มิฉะนั้นแล้วจะเกิดปัญหาในลักษณะที่ถูกธรรมชาติลงโทษ เมื่อชุมชนได้บทเรียนและตระหนักถึงความสำคัญของป่า จึงได้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์ป่าในลักษณะของป่า ชุมชนจนประสบผลสำเร็จ ซึ่งมีการอาศัยเงื่อนไข ปัจจัยในด้านต่างๆ นอกเหนือจากการทำธุรกิจชุมชน คือ ปัจจัยที่เป็นนามธรรมได้แก่ ระบบคุณค่า ความเชื่อของชุมชนต่อป่า และองค์ความรู้ ส่วนปัจจัยที่เป็นรูปธรรมได้แก่ องค์กร กฎเกณฑ์ และพิธีกรรม วิถีปฏิบัติ และโครงสร้างระบบเครือญาติ ดังต่อไปนี้

1. ระบบคุณค่า ความเชื่อของชุมชนต่อป่า และองค์ความรู้

สภาพทางภูมิศาสตร์ ภาคเหนือเต็มไปด้วยภูเขาสูง หมู่บ้านที่มีการดูแลรักษาป่าชุมชนในภาคเหนือ จึงมักตั้งอยู่ในที่ราบติดกับเชิงเขา ปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณอันเป็นต้นน้ำของลำห้วยขนาดเล็กซึ่งหล่อเลี้ยงระบบการผลิตของชุมชน การทำนาคำบนที่ราบแคบ ๆ ตามหุบเขาทำให้การควบคุมและจัดการน้ำและการรักษาป่าต้นน้ำมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ต่อระบบการผลิตของชุมชน และทำให้ชุมชนมีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของการดำรงชีวิตที่ผูกพันแนบแน่นกับป่ามาโดยตลอด มีการพัฒนาจารีตประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับผิวน้ำ และอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับป่าอย่างแยกไม่ออก (เสน่ห์ จามริก และคณะ, 2536)

จากการศึกษาป่าชุมชนของตำบลศิลาแลง พบว่า ชุมชนในอดีตมีการพึ่งพิงป่าสูงจึงเห็นความสำคัญจากประโยชน์ของป่าที่ได้รับ โดยเฉพาะแหล่งต้นน้ำที่ถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำของชุมชน แต่เนื่องจากไม่สามารถควบคุมได้จึงสร้างความเชื่อมโยงของธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ให้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรง และตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่า ป่าที่ดั่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของป่า เป็นความเชื่อที่พบเห็นได้ เช่น ป่าช้า ผีขุนน้ำ ผีห้วย ผีไร่ ซึ่งสถิตดูแลรักษาป่าต้นน้ำของชุมชน ความเชื่อเหล่านี้ได้ผลึกและพัฒนากลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับรูปแบบทางการผลิตในภาคเกษตร เกษตรกรจำต้องพึ่งพิงการควบคุมจัดการทรัพยากรน้ำในการผลิตเพื่อให้ได้ผลดี ภายในบริบทของระบบนิเวศ ทำให้ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นเพื่อจัดการทรัพยากรน้ำที่เรียกว่ากลุ่มเหมืองฝาย องค์กรชุมชนนี้กลายเป็นสื่อกลางที่มีนัยสำคัญทางศีลธรรมระหว่างการรักษาป่าต้นน้ำ กับการสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน ความสำคัญของป่าต้นน้ำต่อระบบการผลิตของชุมชน ทำให้เกิดอุดมการณ์ขึ้นเพื่อจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าต้นน้ำ ในรูปของความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ หรือผีสบน้ำ ชุมชนจะทำพิธีบวงสรวงผีสบน้ำเป็นประจำทุกปีเพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำที่ช่วยดูแลรักษาป่าต้นน้ำและให้น้ำในการผลิตของชุมชน ความสำคัญของป่าต้นน้ำยังทำให้กลุ่มเหมืองฝายซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าต้นน้ำ กลายเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและมีอำนาจต่อรองภายในชุมชนสูง พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้ได้ช่วยเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรม และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่ามาหลายชั่วอายุคน

ความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่า ยังเป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิในการควบคุม จัดการและปกป้องดูแลป่าของชุมชน ระบบศีลธรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจในการออกกฎเกณฑ์ตามประเพณีเพื่อควบคุมการใช้และการอนุรักษ์ป่าโดยอนุญาตให้เพียงเฉพาะสมาชิกในชุมชนเท่านั้นที่มีสิทธิในการใช้และมีหน้าที่ในการดูแลป่าไปพร้อมกัน โดยอธิบายอุดมการณ์ดังกล่าวผ่านความเชื่อเรื่องผี โดยเชื่อว่าผีอารักษ์มีอำนาจในการคุ้มครองชาวบ้านเฉพาะเขตชุมชนของตนเองเท่านั้น หากผู้ใดล่วงล้ำเข้าไปในเขตชุมชนอื่นจะถือว่าเป็นผิดผีและต้องเสียค่าเช่นผีสำหรับการละเมิด โดยต้องทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอขมา เป็นต้น

การรักษาป่าชุมชนของตำบลศิลาแลง ถือว่าไม่ได้เป็นแนวคิดใหม่ในการดูแลรักษาป่าแต่เป็นการนำความเชื่อเดิมมาปรับใช้ เนื่องจากความเชื่อเดิมได้ถูกทำลายในช่วงการปลูก

พิชชาณิษฐ์ และช่วงอพยพชาวเขา จากคนภายในชุมชนและชาวเขาที่อพยพมาใหม่ ที่เข้าไปตัดไม้ในเขตแหล่งต้นน้ำ จนทำให้เกิดภาวะวิกฤตและแห้งแล้งขึ้นไปทั่วทั้งชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านมีความคิดว่าได้กระทำการลบหลู่ธรรมชาติ และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ จึงต้องกลับมาปฏิบัติและดูแลรักษาป่าต้นน้ำ โดยจะต้องมีการร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อช่วยกันดูแลรักษาป่าเพื่อแก้ไขปัญหที่พบ ให้ป่าฟื้นสภาพโดยเร็ว ดังนั้นป่าชุมชนของตำบลศิลาแลง จึงเป็นความร่วมมือของบุคคลหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มอาชีพเสริม คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการสภาตำบล กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวเขา ได้ร่วมมือกันวางกฎระเบียบจากการสังเกต สรุปรบทรียนต่างๆ ในอดีตที่ผ่านมา ดูแล และจัดการป่าชุมชนจนประสบผลสำเร็จในปัจจุบัน

นอกจากนั้น ภูมิปัญญา ความเชื่อ ระบบคุณค่า วิถีชีวิตของชุมชน ยังมีความผูกพันกับการเกษตรมาช้านานนับแต่บรรพบุรุษอันยาวไกล บางพวกเป็นชาวนา บางพวกเป็นชาวสวน ชีวิตจะหมุนอยู่ในวงจรของกาลเวลาเรื่อยไป เช่นพอเริ่มต้นฤดูฝน การไถหว่าน ปักดำก็เริ่มต้นท่ามกลางสายฝนที่มากับลมมรสุมในวสันตฤดู ในระหว่างการทำนาคกล่าวจะมีประเพณีต่างๆ เกิดขึ้นตามท้องถิ่น เนื่องมาจากความจำเป็นหรือความนิยมชมชอบจากการกระทำของพ่อแม่มาถึงลูก จากลูกไปหลาน เหล่น โหล่น ตามลำดับไม่รู้จบสิ้น การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และจากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน (รายชื่อระบุใน ภาคผนวก จ : หน้า 182) ซึ่งได้รับความรู้ดังนี้

ทุก ๆ ปี ราวเดือนเมษายน ชาวนาทุกคนจะจัดเตรียมตรวจซ่อมแซม ตัวฝายให้สามารถรับแรงน้ำป่าที่ไหลหลาก และเตรียมขุดลอกลำเหมืองให้น้ำไหลสะดวก ให้น้ำมีพอเพียงตลอดฤดูการเพาะปลูกข้าวและการปลูกพืชหลังนา บรรยากาศเก่าๆเมื่อสามสิบปีก่อน เจ้านาจะต้องเอาช้างเข้าป่าลากไม้ซุง หาไม้หลักขนาดเท่าขามาจัดเป็นฝายแก่งด้านแรงน้ำป่า ช้างสามสิบกว่าเชือกที่ใช้บรรทุกข้าวของพริกเกลือจะระดมมาช่วย ทุกคนในหมู่บ้านให้ความสำคัญต่อฝายแก่ง เพราะนั่นหมายถึงข้าวที่พอกินไปตลอดปี

นายฝายลำเหมืองมีภารกิจต้องคำนวณความกว้างของช่องน้ำเข้านา หรือต้าง หากเจ้านามีที่นามากก็ต้องเปิดรูต้างให้กว้างเพื่อน้ำจะได้หลากเข้ามา ให้สัมพันธ์กับแรงน้ำ คอยดูแลให้น้ำเข้านาที่อยู่ปลายน้ำเอน้ำเข้ามาก่อนแล้วค่อยทยอยให้น้ำแก่เจ้านาทางต้นน้ำ คอยเดินตรวจรูต้างตลอดฤดูการผลิตเพื่อป้องกันการขโมยลักน้ำกันเอง และคอยดูแลใจฝายไม่ให้เศษไม้มาติดตัวฝายหรือลำเหมือง ที่สำคัญนายฝายจะเป็นผู้รักษากฎปฏิบัติเหมืองฝาย คอยลงโทษ

ปรับไหมหากมีผู้ฝ่าฝืน อาทิเช่น ตามสองฟากลำห้วยน้อยใหญ่ ในระยะ 50 วา ห้ามชาวบ้าน ตัดฟันต้นไม้ใหญ่ รวมถึงพื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำ (นายแสง ช่างทอง ,สัมภาษณ์ 2538)

การร้องเหมือง ก็คือการขุดลอกลำเหมืองก่อนฤดูทำนา การขุดลอกทำเพื่อจะให้น้ำ ไหลสะดวก การร้องเหมืองนั้น แก่เหมือง แก่ฝาย หรือผู้ที่ได้รับเลือกจากชาวนาทั้งหลายให้ทำ หน้าที่เป็นแก่เหมือง แก่ฝาย ก็เป็นผู้ควบคุมการใช้น้ำและควบคุมทำนบน้ำที่จะต้องแบ่งให้ เข้าไปในนาของชาวบ้าน จำนวนเท่าใดแล้วแต่เนื้อที่ของนาใครจะมาน้อยกว่ากัน การ ร้องเหมืองจะให้เป็น “ตำ” คือแบ่งเป็นส่วนตามความยาวของเหมือง คนที่มีนามากอาจจะได้ ยาวกว่าคนที่มีน้าน้อย เช่น แก่เหมือง แก่ฝาย แบ่งตำยาว 3 เมตรต่อ 1 คน คนหนึ่งมีนาจำนวน 5 ไร่จะได้ 1 ตำ แต่ถ้าคนมีนา 8 ไร่ จะได้ตำครึ่ง ส่วนคนที่มีนา 10 ไร่ จะได้ 3 ตำ คือยาว 6 เมตรเป็นต้น การลอกลำเหมืองแก่เหมือง แก่ฝายจะเป็นผู้กำหนดไว้ วันหนึ่งชาวนาจะออกไป รวมกันแบ่งตำ ปักไม้หมายไว้ว่าคนนั้นขุดตรงนั้น คนนี้ขุดตรงนี้ แก่เหมืองจะควบคุมความลึก ว่าให้ขุดลึกขนาดไหน ในกรณีที่เจ้าของนาติดธุระหรือเจ็บป่วย จะต้องจ้างคนอื่นไปทำงาน แทนตนตามตำที่กำหนดไว้ ถ้าบิดพลิ้วไม่ทำงานต้องเสียค่าปรับนา แก่เหมือง แก่ฝาย จะเป็น เงินหรือเป็นข้าวเปลือกแล้วแต่กฎของหมู่บ้านที่ได้ตกลงกันไว้

ภูมิปัญญา ความเชื่อ เรื่องที่อยู่อาศัยและความเชื่อในเรื่องการทำมาหากินได้ถูกฝังลึก ในความรู้สึกโดยมีกระบวนการถ่ายทอด และการกลมกลืนทางสังคมอย่างเป็นระบบ ในรูป ของการสั่งสอนภายในครอบครัว การจัดกิจกรรมในพิธีกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีที่มีลักษณะ สอดคล้องกับความรู้สึกและความต้องการของมนุษย์ ความสนุกสนานและการสอดแทรกคติ ความเชื่ออย่างแนบเนียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนผลักดันต่อการรวมกลุ่มคนเป็นระบบ ก่อให้มีการ ปกครองอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีแนวปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นกิจกรรม ประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในรอบปี ยังมีลักษณะสัมพันธ์กับระบบการผลิตในวิถี ชีวิตของชุมชนอีกด้วย เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ที่ชุมชนมีความเชื่อดังนี้

การตั้งบ้านเรือน ชาวไทลื้อส่วนใหญ่นิยมตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นหย่อม ๆ บนที่ราบบริเวณหุบเขา ซึ่งแวดล้อมด้วยพื้นที่เพาะปลูก จำพวกข้าว ข้าวโพดข้าวเหนียว ถั่วลิสง อ้อย มะพร้าว มะละกอ ขนุน หนาม พืช ลักษณะบ้านเรือนของชาวไทลื้อ โดยทั่วไปเป็นบ้าน ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงจากพื้นดินราว 2 เมตร พื้นปูด้วยฟากไม้ไผ่ ถ้ามีฐานะดีก็จะปูด้วยแผ่น กระดาน หลังคาหน้าจั่ว ในอดีตมักจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา (ดินขอ) เป็นส่วนใหญ่ มีเป็น ส่วนน้อยที่มุงด้วยหญ้าคาแบบดั้งเดิม บริเวณภายในมีการแบ่งเป็นสัดส่วนเมื่อขึ้นบันไดจะมี

ระเบียบไปสู่ขานบ้านเข้าห้องครัว ห้องนอนและบริเวณห้องรับแขก ส่วนใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่พักเก็บของ เช่น เป็นราวแขวนหอม กระเทียม ข้าวโพด และใช้เป็นสถานที่เก็บเมล็ดพันธุ์พืช เลี้ยงสัตว์ ดำข้าว และสถานที่ทอดผ้า บริเวณรอบๆ บ้านจะปลูกพืชสวนครัว ไม้ผล และต้นไม้ อื่น ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันอยู่ภายในรั้วบ้านของตนที่ทำด้วยไม้ไผ่สานขัดกัน นอกหมู่บ้าน ออกไปจะล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรม (นฤมล เรืองรังษี, 2537:99)

การเลือกไม้ปลูกเรือน ไม้อุปมงคลที่ห้ามนำมาสร้างบ้านแปงเรือน ได้แก่

1. ไม้ดอกมัน (ไม้ตักมัน) ไม้ตะเคียน ไม้ส้มเอง ไม้ตายขง (ไม้ตายพราย) ไม้ง่าม ไม้ไผ่กล้วย

2. ไม้คุณพ่อ หมายถึงไม้ที่ขึ้นอยู่ใกล้ศาลประจำหมู่บ้าน หรือคูผี

3. ไม้คู่ หมายถึงไม้ที่ขึ้นอยู่ชิดกัน เวลาจะเอามาสร้างบ้านให้อาเจอะต้นใด ต้นหนึ่ง เพราะถ้าเอามาทั้งคู่ จะทำให้ผู้อาศัยเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยพร้อมกัน

4. ไม้เป็ดไข่ ไม้ทอด ตาไถ่ลอด หมูลี ไม่นำมาเป็นเสาเรือน เพราะจะมีคนมา เบียดเบียน

5. ไม้ตายแล้วล้มอยู่เป็นขอน เพราะจะไม่มี ความคงทนถาวรข้างในอาจเป็น ปลวกเป็นมอดกิน เวลาเอามาทำเสาเรือนจะพังได้ง่าย (มณี พยอมยงค์, 2536 : 97)

ตามความเชื่อของคนไทลื้อเรื่องไม้อุปมงคลที่ห้ามนำมาสร้างบ้าน เกี่ยวข้องกับทำให้ต้นไม้ในป่าไม่ให้มีการตัดไม้ทุกชนิดมาสร้างบ้าน เพราะจะทำให้มีผลต่อจำนวนต้นไม้ใหญ่ในป่าหมดไปจากป่า นั้นหมายถึงป่าจะไม่มีต้นไม้ใหญ่คอยดูดซับน้ำอีกต่อไป ความเชื่อของชาวไทลื้อมีความเชื่อเหมือนกับชาวล้านนาในภาคเหนือทั่วไป ว่าไม้พวกนี้จะทำให้เดือดร้อน ทำกินไม่ขึ้น อยู่ไม่เป็นสุข เจ็บไข้ได้ป่วยและจะมีแต่คนมาเบียดเบียน (นายวัน ต๊ะแก้ว, สัมภาษณ์ กันยายน 2540) ความเชื่อเรื่องไม้อุปมงคล ยังเกี่ยวพันไปถึงการรักษาต้นไม้ในป่า ให้เลือกตัดต้นไม้บางชนิดเท่านั้น ไม่ให้ตัดต้นไม้ที่ไม่คงทนถาวรมาปลูกบ้าน เพราะจะทำให้บ้านพังเร็ว ต้องไปตัดไม้ในป่ามาปลูกบ้านใหม่อีก ซึ่งเป็นสาเหตุของการเพิ่มปริมาณการตัดต้นไม้ในป่า เป็นต้น

วิธีการปลูกเรือน การปลูกเรือนของชาวไทลื้อ จะทำก็ต่อเมื่อมีคู่แต่งงานต้องการ แยกครอบครัวใหม่ หรือครอบครัวเดิมที่ต้องการปลูกเรือนใหม่ สาเหตุเพราะเรือนหลังเก่าทรุดโทรม การปลูกเรือนหลังใหม่จะคัดเลือกเอา ฝา เสา ช่อ แป ของเรือนหลังเก่าที่ยังอยู่ในสภาพใช้การได้ดีนำมาล้าง แล้วใช้กับสไไม้ (กับสไไม้ด้วยมือ) ให้นำเรียบและเอาสิ่งสกปรก

ออกก็สามารถใช้ทำเรือนหลังใหม่ได้ หากไม้ส่วนไหนผุพังมากก็จะเก็บไว้ทำเป็นพื้น ไม้ส่วนที่ขาดก็ต้องไปตัดต้นไม้จากในป่าบนหมู่บ้านมาเลื่อย แล้วทิ้งไว้ให้แห้งเพื่อป้องกันไม่ให้แยกตัวออกจากกัน เวลาที่สร้างบ้านแล้ว ก่อนที่จะนำไม้มาสร้างบ้านก็จะนำไม้ที่เลื่อยไว้มาแช่น้ำเพื่อกันไม่ให้เป็นมอดอีกครั้ง ดังนั้นก่อนที่จะปลูกเรือนใหม่ เจ้าของบ้านจึงต้องเตรียมวัสดุทุกส่วนของเรือนให้ครบ ก่อนที่จะไปบอกให้เพื่อนบ้านมาช่วยปลูกเรือนในวันรุ่งขึ้น ขั้นตอนการเลือกไม้ปลูกเรือนแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชน ในการที่จะตัดต้นไม้มาปลูกสร้างบ้านจะทำในกรณีที่เป็นเท่านั้น หากไม้เก่ายังมีคุณภาพดีอยู่ก็จะมีคนนำกลับมาสร้างบ้านอีกครั้ง

การปลูกเรือนใหม่จะต้องหาฤกษ์ยามที่ดีก่อน ซึ่งชาวไทลื้อเรียกว่า “มื่อจันวันดี” และจะเริ่มลงมือตั้งแต่ตอนเช้า ก่อนลงมือขุดหลุมจะมีการ “ไว้แม่ธรณี” เพื่อเป็นการบอกกล่าวและขออนุญาตแม่ธรณี โดยใช้ หมาก พลุ ดินกล้วย ดินอ้อย ประกอบในการทำพิธี จากนั้นจึงเริ่มลงมือขุดหลุม แรงงานที่มาช่วยปลูกเรือนใหม่ของชาวไทลื้อ จะเป็นแรงงานจากเพื่อนบ้านทั้งหมู่บ้าน ซึ่งทุกคนถือว่าการปลูกเรือนใหม่ต้องช่วยเหลือกัน สิ่งที่น่าสนใจในการปลูกเรือนใหม่ของชาวไทลื้อคือ ผู้ที่มาช่วยปลูกเรือนใหม่ทุกคนจะรู้หน้าที่ของตนดีว่าใครจะทำอะไร เช่น ขุดหลุม ถากไม้ ใสไม้ เจาะไม้ ฯลฯ ทุกคนเป็นช่วงเท่าเทียมกัน โดยที่ไม่มีใครคอยสั่งการ จะมีแต่เจ้าของบ้านที่คอยอำนวยความสะดวก เรื่องวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ว่าอยู่บริเวณไหนบ้าง ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายเตรียมอาหาร และน้ำดื่ม สิ่งเหล่านี้แสดงถึงความสมานฉันท์ของคนในชุมชนในการร่วมแรง ร่วมมือในการช่วยเหลือกัน และมีการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิง ชาย ท่ามกลางความแตกต่างทางด้านสรีระ บนความหลากหลายของภูมิปัญญาอย่างแท้จริง (นางศรีคำ โนพรวน, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

2. องค์กร กฎเกณฑ์ และพิธีกรรม

องค์กร

คณะกรรมการรักษาป่าไม้และป่าต้นน้ำลำธาร ตำบลศิลาแลง เป็นองค์กรรักษาป่าชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน มิใช่เป็นการยอมรับจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เพราะคนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาความแห้งแล้งร่วมกัน และได้รับแรงกระตุ้นจากผู้นำในชุมชนซึ่งประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้ออกประชุมสัญจรไปทุกหมู่บ้านเพื่อหามติ และความร่วมมือในการรักษาป่า ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านได้ส่งตัวแทนบ้านละ 2 คน ในระยะเริ่มตั้งองค์กรช่วงแรก และเพิ่มเป็น 3 คนในเวลาต่อมา เพราะพื้นที่ป่ามีบริเวณกว้างไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการขององค์กร เพื่อเป็นตัวแทนของหมู่บ้านเข้าร่วมกับ

คณะกรรมการสภาตำบล ในการออกระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยที่สมาชิกของหมู่บ้านได้มีการตกลงกันไว้และร่วมมือกันในการดำเนินการเกี่ยวกับป่าชุมชน ผ่านมายังตัวแทนหมู่บ้านละ 3 คน เสนอต่อคณะกรรมการระดับตำบล การสร้าง กฎเกณฑ์มาจากพื้นฐานประชาธิปไตยที่ทุกคนมีสิทธิแสดงความคิดเห็นร่วมกัน องค์การรักษาป่าชุมชนในตำบลศิลาแลง จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ได้อาศัยพึ่งพิงประโยชน์จากป่า อย่างแท้จริง

ประสบการณ์ของชาวนาที่ประสบปัญหาไม่มีน้ำทำนา จึงทำให้กฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนถูกเล่าขานจากคนอีกรุ่น ไปสู่อีกรุ่นไม่ขาดสาย ให้ช่วยกันดูแลรักษาป่า การรับรู้ปัญหาของชาวบ้านและการได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการคลี่คลายปัญหา ชุมชนทราบทิศทางที่เหมาะสมถูกต้อง ทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็น สภาตำบล ชาวนา ชาวเขา กลุ่มผู้หญิง ได้เข้ามามีบทบาทในการร่วมแก้ปัญหาอย่างมีระบบ เช่น

การจัดการองค์การน้ำ พื้นที่ราบเชิงคอยเกียบ ร้อยละ 80 เป็นผืนนาขั้นบันได ชาวนา ไทลื้อศิลาแลงได้อาศัย ลำน้ำกูนเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติหลักในการทำการเพาะปลูกโดยมีตัวฝ่ายแก่งกั้นน้ำ ให้น้ำส่งไปตามลำเหมืองสองข้าง ลำเหมืองซีกตะวันตกไหลผ่านไร่นา ของชาวบ้าน หัวน้ำ หัวคอย ดินตก เขีย ส่วนลำเหมืองซีกตะวันออกขนานไปตามแนวเขามีฝ่ายห้วยหาญ ห้วยหินลับ ฝ่ายคอย รับช่วยทอดน้ำก่อนไหลลงลำเหมืองสู่ ไร่นาเขตบ้าน ไร่อ้อย-คอนไชย "องค์กรเหมืองฝ่าย" จึงเกิดขึ้นเพื่อทำการจัดสรรน้ำให้ชาวนารายย่อยได้รับน้ำในปริมาณที่เหมาะสมกับพื้นที่นาของตนเอง ฝ่ายแต่ละฝ่ายจะมี "นายฝ่าย" คอยเบี่ยงผู้ดูแลให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ รวมทั้งการเกณฑ์แรงงานเพื่อซ่อมบำรุงตัวฝ่ายและขุดลอกลำเหมืองที่ตื้นเขินเป็นระยะ ๆ นอกจากนั้นนายฝ่ายยังมีภารกิจต้องคำนวณความกว้างของช่องน้ำเข้านา และที่สำคัญนายฝ่ายจะเป็นผู้รักษากฎปฏิบัติเหมืองฝ่าย คอยลงโทษ ปรับไหมหากมีผู้ฝ่าฝืน อาทิเช่น ตามสองฟากลำห้วยน้อยใหญ่ ในระยะ 50 วา ห้ามชาวบ้านตัดฟันต้นไม้ใหญ่รวมถึงพื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำด้วย (นายจรูญ หาญยุทธ, สัมภาษณ์ 2538)

กฎเกณฑ์

การอนุรักษ์ป่าชุมชนในระยะปี พ.ศ. 2518 - 2531 นั้นยังไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่า ไม่ให้มีการขยายเขตพื้นที่ในการทำไร่เพิ่มขึ้นจากเดิมและห้ามบุกรุกเบิกพื้นที่ใหม่ในการทำไร่ ให้จำกัดเฉพาะพื้นที่ที่มีอยู่เดิม และบริเวณ 2 ข้างของลำห้วยระยะ 50 เมตร ห้ามมีการตัดต้นไม้ และเริ่มขยายเขตเป็น 100 - 200 เมตร ห้ามตัดต้นไม้ในเวลาต่อมา และห้ามไม่ให้มีการตัดต้นไม้ในป่าเพื่อผลทางเศรษฐกิจ แต่อยู่บนพื้นฐานของการยืดหยุ่นและ

อนุโลมในกรณี ที่ต้องการไม้แห้งมาทำฟืน และการสร้างบ้านใหม่ ของครอบครัวที่ต้องการ แยกครอบครัวใหม่ แต่ต้องมีการขออนุญาตจาก คณะกรรมการรักษาป่า และป่าต้นน้ำลำธาร ตำบลศิลาแลง ก็ต้องแจ้งให้ทราบว่าจะมีการเข้าไปเก็บฟืนในช่วงเวลาใด และการตัดไม้เพื่อ สร้างบ้านกำหนดให้ตัดได้ครอบครัวละ 3 ต้น ในเวลา 1 เดือนอนุญาตให้ได้เพียง 3 หนุ่บ้าน เท่านั้น และต้องมีการปลูกลดต้นไม้ทดแทน หากตัด 1 ต้น ต้องปลูกลดต้นไม้ทดแทน จำนวน 5 ต้น โดยไม่จำกัดว่าจะปลูกลดต้นไม้ใด และปลูกในป่าหรือในพื้นที่สวนของตนเองก็ได้ โดยจะมี คณะกรรมการคอยตรวจสอบว่ามีการปลูกลดต้นไม้ทดแทน และมีการนำต้นไม้ไปซ่อมแซมบ้านหรือ ปลูกลดบ้านจริงหรือไม่

ในช่วงปี 2532 เป็นต้นมา จึงมีการร่างระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อบังคับใช้ใน ชุมชนดังนี้

1. คณะกรรมการรักษาป่าต้นน้ำ ต.ศิลาแลง คณะกรรมการชุดนี้เป็นตัวแทนที่ชาว บ้านเสนอขึ้นมาจาก บ้านละ 3 คน นายฝ่ายเองจะมีส่วนในการที่จะเสนอบุคคลที่เห็นว่า สามารถทำหน้าที่ตรวจสอบปกป้องต้นน้ำของตัวเองได้ ซึ่งมีคณะกรรมการของสภาตำบลเป็น ที่ปรึกษา (ระเบียบสภาตำบลศิลาแลงว่าด้วยการรักษาป่าไม้, 2532)

2. การจัดสรรค่าตอบแทน ยกตัวอย่างเช่น ข้อ ๓ ของระเบียบฯ คณะกรรมการ ตรวจสอบป่าท่านใดมีเหตุอันตรายเป็นชีวิตทางสภาตำบลฯ ยินดีจัดเงินสงเคราะห์ให้แก่ครอบครัว เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท ในกรณีที่ท่านใดประสบอุบัติเหตุหรือได้รับบาดเจ็บขณะปฏิบัติ งานตรวจป่า ทางสภาตำบลจะพิจารณาให้ความช่วยเหลือตามควรแก่กรณี นอกจากนั้นถ้าหาก หนุ่บ้านมีการพัฒนาหนุ่บ้าน คณะกรรมการตรวจป่าจะได้รับการยกเว้น (ระเบียบสภาตำบล ศิลาแลงว่าด้วยการรักษาป่าไม้, 2532)

3. ระเบียบสภาตำบลศิลาแลงว่าด้วยการรักษาป่าไม้ ปี พ.ศ.2532 ประกาศใช้อย่าง เป็นทางการ ณ วันที่ 6 เมษายน 2532 ที่ออกมารองรับอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการฯ ระบุว่า “คณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ตำบลศิลาแลงที่เน้นการมีส่วนร่วมของ ชาวบ้าน ในระดับหนุ่บ้านมีคณะกรรมการตรวจป่าจำนวน 3 คน ซึ่งแต่งตั้งโดยผู้ใหญ่บ้าน มี วาระ 1 ปี ส่วนผู้อาวุโส ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นที่ปรึกษาคอยชี้แนะและถ่ายทอดประสบการณ์”

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการระดับตำบล

ก. รักษากฎระเบียบนี้ ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมในตำบลศิลาแลง และตำบล ไกลเคียง

ข. เสนอชื่อบุคคลในหมู่บ้านของตน 3 คนให้ประธานฯ เพื่อร่วมเป็น "คณะกรรมการตรวจป่า" ของตำบลตลอดจนเปลี่ยนแปลงบุคคลในหมู่บ้านของตนในกรณีที่ไม่สามารถไปปฏิบัติงานได้

ค. พิจารณาการขอใช้ไม้ของตำบล กำหนดใหม่ได้รายละเอียด 3 ต้นต่อ 1 หมู่บ้านใน 1 เดือน จะอนุญาตได้ไม่เกิน 3 หมู่บ้านในการประชุมแต่ละครั้ง (ประชุมประจำเดือน) ไม่เกินหมู่บ้านละ 1 ราย และคอยติดตามดูว่า ผู้นั้นขอนำไม้มาสร้างหรือซ่อมบ้านเรือนตามที่ขอหรือไม่

ง. มีอำนาจจัดการผู้ละเมิดมติของสภาตำบลเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรป่าไม้ การยึดของกลางเข้าส่วนรวม การปรับไหมซึ่งไม่เกินต้นละ 1,500 บาท ตลอดจนการนำส่งเจ้าหน้าที่ทางราชการดำเนินการตามกฎหมายต่อไป ซึ่งเงินที่ได้รับจากการปรับไหมทุกครั้ง ส่วนหนึ่งจะเป็นเงินสมนาคุณแก่ผู้ให้ข้อมูลในการลักลอบตัดไม้ ในกรณีที่ข้อมูลเป็นจริงและทางคณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธารได้ลงโทษผู้กระทำความผิดไปแล้ว ส่วนที่เหลือเข้ากองทุนของสภาตำบล

จ. แก้ไขเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงระเบียบฯ นี้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ได้ตามความเหมาะสมโดยในที่ประชุมสภาตำบล แต่ต้องมีเสียงสนับสนุนอย่างน้อย 2 ใน 3 ของผู้เข้าร่วมประชุม

ฉ. ประธานสภาตำบลเป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานระหว่างตำบล คณะกรรมการตรวจ ป่ากับส่วนราชการ หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการรักษาป่า (ระเบียบสภาตำบลศิลาแลงว่าด้วยการรักษาป่าไม้, 2532)

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจป่า

ก. ออกปฏิบัติงานตรวจการตัดไม้ทำลายป่า เดือนละ 2 ครั้ง หรือตามที่ประธานสภาตำบลจะเห็นสมควร

ข. การออกตรวจจะกระทำเป็น 2 สาย คือ

สายที่ 1 สายขุนห้วยหาญ ห้วยต้อย ห้วยหินลับ ให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของบ้าน เสี้ย คอนไชย ศาลา ฝ่าย โดยมีผู้ใหญ่ ขจร ต๊ะแก้ว เป็นหัวหน้าคณะ

สายที่ 2 สายน้ำถุน ห้วยผาจวน ห้วยผีบ้า ให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของบ้านหัวน้ำ บ้านดินตก หัวดอย น้ำเปิน ห้วยสะนาว ป่ากลาง โดยมีพ่อถำนัน มณเฑียร ข่างเหล็ก เป็นหัวหน้าคณะ

ก. การออกตรวจป่าในแต่ละครั้งจะมีการนัดหมาย แบ่งงาน และเซ็นชื่อก่อนออกปฏิบัติงานทุกครั้ง โดยให้ผู้ที่จะไปปฏิบัติงานไปรวมกันที่บ้านหัวหน้าคณะ

ง. คณะกรรมการตรวจป่าจะได้รับการคุ้มครอง รับผิดชอบจากคณะกรรมการสภาพาลักษณ์ที่ ออกปฏิบัติงานในทุกกรณี

จ. ถ้าคณะกรรมการตรวจป่าท่านใดมีเหตุอันตรายถึงแก่ชีวิต ทางสภาพาลักษณ์จัดเงินสงเคราะห์ให้แก่ครอบครัวเป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท ในกรณีที่ท่านใดประสบอุบัติเหตุหรือ ได้รับบาดเจ็บขณะที่ปฏิบัติงานตรวจป่า ทางสภาพาลักษณ์จะพิจารณาให้ความช่วยเหลือตาม ควรแก่กรณี

ฉ. หมู่บ้านใดที่ไม่ให้ความร่วมมือ และไม่ปฏิบัติตามระเบียบนี้สภาพาลักษณ์มีมาตรการลงโทษไว้ดังนี้

- ว่ากล่าวตักเตือน แล้วให้จัดคนไปเพิ่มในคราวต่อไป
- ปรับเป็นเงินเข้าสภาพาลักษณ์ จากผู้ใหญ่บ้านบ้านนั้น ครั้งละ 100 บาท ต่อคนต่อวัน
- ถ้ายังไม่เชื่อฟัง ทางสภาพาลักษณ์จะพิจารณาดำเนินการขอใช้สอยไม้ในหมู่บ้านนั้นต่อไป (ระเบียบสภาพาลักษณ์แลงว่าด้วยการรักษาป่าไม้, 2532)

การปฏิบัติตามกฎระเบียบมีปัญหาหลายประการ เช่นเมื่อมีบางคนในชุมชนและภายนอกชุมชนไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบขององค์กรชุมชน องค์กรได้แสดงศักยภาพในการจัดการปัญหา ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาขององค์กรชุมชน คือ ชาวบ้านตีด ตำบลปัว อำเภอปัว เข้าไปตัดต้นไม้บริเวณขุนห้วยต่อย แต่มีสมาชิกของเหมืองฝายบ้าน คอนไชยทราบเรื่อง จึงได้แจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการรักษาป่าเข้าไปทำการปรับไหม แต่ผู้บุกรุกไม่ยอมเสียค่าปรับไหม จึงได้ส่งเรื่องให้เจ้าหน้าที่ตำรวจจนทำให้ผู้บุกรุกต้องถูกดำเนินคดี การนำหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยในการควบคุมเนื่องจากเห็นว่าการควบคุมจาก กฎเกณฑ์ของชุมชนไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลที่มาจากภายนอกชุมชนแลง จึงต้องพึ่งกฎหมายและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการ

ปัญหาจากคนภายในชุมชน มีการขโมยตัดไม้บ้างในกรณีที่ทำเรื่องขอ และทางคณะกรรมการอนุญาตให้ตัดได้ 3 ต้น แต่มีการตัดเกิน 3 ต้น และบางรายยื่นเรื่องขอตัดไม้อีกเพราะ

สร้างบ้านไม่เสร็จ แต่ความจริงน่าไม้ที่ได้อ่อนนุ่มออกจำหน่าย หากทางคณะกรรมการทราบเรื่องก็จะมีการปรับใหม่ตามกฎหมายที่ตั้งไว้ แต่มีข้อน่าสังเกตว่าหากเป็นคนในชุมชน ผู้กระทำความผิดจะยอมรับการตัดสินภายในชุมชน มากกว่าให้หน่วยงานรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะต้องเสียเงิน และเวลามากกว่า อย่างไรก็ตามผู้กระทำความผิดหากถูกปรับแล้ว จะไม่กล้าทำความผิดครั้งที่สองอีก ดังนั้นในเวลาต่อมาป่าไม้จึงสามารถคงความอุดมสมบูรณ์ได้จนถึงปัจจุบันอันเนื่องมาจากผลของการใช้กฎหมายและวิธีการควบคุมทางสังคมดังกล่าว ทำให้พื้นที่ป่าชุมชนขยายพื้นที่ทับป่าเหล่าเดิมที่ไม่มีผู้เข้าไปทำกิจกรรม ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป บนพื้นฐานของการหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวพื้นราบ และชาวเขา และเพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน แก่ไขสภาวะวิกฤต ควบคุมให้ความเสมอภาคในทางปฏิบัติ ทำให้ชุมชนเกิดความร่วมมือกันในทุกจุด

พิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความเชื่อของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าและเป็นการเรียนรู้ของการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ซึ่งพิธีกรรมของชุมชนศิลาแลงที่มีความสัมพันธ์กับป่า คือ พิธีกรรมเลี้ยงผีสบน้ำ พิธีกรรมเลี้ยงผีเชียงรุ่ง การเลี้ยงผีห้วย

1. การเลี้ยงผีสบน้ำ (ผีขุนน้ำ) หลังภารกิจซ่อมแซมฝายและขุดลอกลำเหมือง ชาวบ้านจะหาวันดีทำการเลี้ยงผีสบน้ำ หรือผีฝาย นำหัวหมู ไก่ ผลไม้ สุรา ยาสูบ มาเซ่นไหว้ผีให้ช่วยดูแลน้ำให้เพียงพอต่อการเพาะปลูก และคุ้มครองผลผลิตให้งอกงาม จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านตำบลศิลาแลงมีความผูกพันพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ เล็งเห็นความสำคัญและเอาใจใส่ต่อผืนป่า ต้นน้ำ ดอยภูคา และลำน้ำกุนเป็นอย่างมาก ปัจจุบันฝายแก่งเป็นฝายปูนซีเมนต์กั้นลำน้ำกุนยาวประมาณ 15 เมตร

การเลี้ยงผีสบน้ำ ที่เรียกว่า “สบน้ำ” เพราะมีลำห้วยสองสาย คือ ห้วยหาญ และลำน้ำกุนมาบรรจบกันตรงบริเวณนั้นจึงเรียกว่า “การเลี้ยงผีสบน้ำ” พิธีกินเลี้ยงผีสบน้ำหรือผีฝาย เป็นพิธีเซ่นไหว้ผีน้ำ ให้ช่วยดูแลน้ำให้เพียงพอในการเพาะปลูก และคุ้มครองผลผลิตให้งอกงาม คล้ายพิธีแห่หางแมวของทางภาคอีสาน แต่พิธีกรรมจะแตกต่างกัน จะทำกันทุกปีในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน โดยชาวบ้านจะพากันไปที่ลำน้ำกุนจะวางไก่ หมู ดอกไม้ ผลไม้ เทียน หมากร เล้า บุหรี่วางลงบนแคร่ที่ตั้งอยู่กลางลำน้ำ จะมีร่มปักไว้ตรงกลางแคร่นั้น จากนั้นผู้เฒ่าผู้แก่จะทำพิธีบอกให้น้ำมากินของเซ่น โดยจะมีผู้วัดความยาวของไม้ว่าผืนน้ำกินอ้อมหรือยัง ถ้าอ้อมแล้วไม้จะยาวขึ้น เป็นการวัดการมีของผืนน้ำด้วย และเมื่อผืนน้ำอ้อมชาวบ้านจะ

ตีใจพากันนำหัวหมูและไก่ที่มัดกับไม้แพไปรอบๆ แคร่ และจะรดน้ำตรงแคร่นั้นเหมือนฝนตก (นายจรรยา หาญยุทธ, สัมภาษณ์ 2538)

ชาวนา ในพื้นที่ตำบลศิลาแลง ซึ่งอาศัยพึ่งพาดันน้ำลำธาร ปีใดน้ำน้อยก็เข้าใจว่าผีโกรธเพราะไม่มีการตั้งเวรพิธีกรรม บางปีน้ำมากเกินไป ท่วมไร่นาเสียหาย คนที่มีความเชื่อทางไสยศาสตร์เชื่อว่า อาจมีชาวบ้านบางคนทำผิดเวรคาฟ้าดินจึงลงโทษ บางปีชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง เช่นที่บ้านดอนไชยจะมีพิธีการเลี้ยงผี “เจียงฮ้าง” (เจียงรุ่ง)

2. การเลี้ยงผีเจียงรุ่ง ผีเจียงรุ่งเป็นผีบรรพบุรุษของชาวไทลื้อบ้านดอนไชย ซึ่งอันเชิญมาจากเมืองเจียงรุ่ง ผีเจียงรุ่งมีความเชื่อว่าเป็นวิญญาณของเจ้าเมืองเจียงรุ่งที่มีความกล้าหาญสามารถปกป้องคุ้มครองชาวเมืองเจียงรุ่งได้ ดังนั้นการทำพิธีเลี้ยงผีเจียงรุ่งนอกจากจะเป็นการรำลึกถึงผีบรรพบุรุษผู้ที่ชาวไทลื้อเคารพยกย่องแล้ว ยังเป็นพิธีกรรมขอขอบคุณสักการะให้เจ้าที่เจ้าทางที่ปกปักษ์รักษาหมู่บ้าน และให้ความอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีผลผลิตจากการทำนาได้ข้าวในปริมาณมาก ซึ่งสัมพันธ์กับปริมาณน้ำและป่า เมื่อชาวบ้านได้อยู่เย็นเป็นสุข ก็มีการเลี้ยงผีให้ได้รับส่วนแบ่งในผลผลิตนั้น ๆ ด้วย การเลี้ยงผีเจียงรุ่งจะมีการนำไม้มาวัดหากผีกินอิ่มแล้วไม้จะยาว หากยังกินไม่อิ่มไม้จะยาวเท่าเดิม นอกจากนั้นความเชื่อเกี่ยวกับผีเจียงรุ่ง

3. การเลี้ยงผีห้วย ชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากผู้ใดเข้าไปตัดไม้ในป่า หรือเข้าไปทำไร่เลี้ยงสัตว์ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ในป่า ต่อมาเกิดมีอาการเจ็บไข้เกิดขึ้นและไม่สามารถรักษาด้วยวิธีสมัยใหม่ให้หายได้ จะมีการไป “ดูเมื่อ” (ดูหมอ จากหมอที่ทำพิธีกรรมในหมู่บ้าน) และผลออกมามักจะเป็นลักษณะของบุคคลนั้นเข้าไปลบหลู่ผีห้วย และทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่ขออนุญาต บอกกล่าวทำให้ผีโกรธ จึงคลั่งคลั่งดาลให้บุคคลผู้นั้นเจ็บไข้และรักษาไม่หาย จนกว่าจะนำสิ่งของไปเซ่นไหว้ และขอขมาลาโทษจึงจะทำให้อาการเจ็บไข้หายได้

จะเห็นว่าในสังคมชาวนาหลาย ๆ แห่ง โดยเฉพาะสังคมชาวนาในภาคเหนือจะมีประเพณีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ และป่าไม้ของชุมชนหรือ “ป่าหน้าหมู” ซึ่งเป็นแหล่งเก็บไม้ใช้สอย เก็บฟืน เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร และอาหารประเภทอื่นๆ ประเพณีการรักษาป่ามีปรากฏอยู่ในหลักฐานโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเมื่อภาคเหนือยังเป็นรัฐเอกราชในพุทธศตวรรษที่ 19 กฎหมายมังรายศาสตร์ บัญญัติให้ชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนเป็นการลงโทษผู้ละเมิดบุกรุกทำลายป่าที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือป่าเสื้อบ้านเสื้อเมืองซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นป่าต้นน้ำลำธารของชุมชน และชาวบ้านมีความเชื่อว่าป่าต้นน้ำมีผีขุนน้ำดูแลรักษาอยู่ (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535.)

ความเชื่อดังกล่าวได้กลายมาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจำเป็นต่อรูปแบบการผลิตทางการเกษตรในสังคมเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะพื้นที่ของชุมชนเต็มไปด้วย ภูเขาสูง ทำให้การตั้งชุมชนต้องอาศัยที่ราบขนาดเล็กในหุบเขา ที่ดินทำกินมีจำกัดและต้องพึ่งพาการควบคุมจัดการทรัพยากรน้ำในการผลิต ด้วยเหตุนี้เอง สังคมชาวนาในชุมชนศิลาแลงจึงมีการจัดตั้ง องค์การเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กลุ่มเหมืองฝายเพื่อดูแลรักษาป่าต้นน้ำ มีการทำพิธีบวงสรวงผีขุนน้ำเป็นประจำทุกปี เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีขุนน้ำ ที่ช่วยปกป้องและดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ให้ ความเชื่อและพิธีกรรมของสังคมชาวนาแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า ความรู้สึกเหล่านี้ได้ตกทอดสืบมาชั่วลูกชั่วหลาน และปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ได้แก่ ความเชื่อในการเลี้ยงผีสบน้ำ ความเชื่อในการเลี้ยงผีเขียงร้าง และความเชื่อในการเลี้ยงผีห้วย เป็นต้น

นอกเหนือไปจากความผูกพันระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ สังคมชาวนายังได้นำเอาระบบคุณค่าและอุดมการณ์เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมในการกำหนดสิทธิตามประเพณีของชุมชน ที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะนี้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำและป่าเป็นของชุมชน มิใช่ของปัจเจกบุคคลคนใดคนหนึ่งดังเช่นที่นาหรือที่สวนซึ่งอาจเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกบุคคลหรือของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง ที่เป็นกรรมสิทธิ์จากการรับมรดก หรือจากการซื้อขาย ดังนั้นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนศิลาแลง คือป่าชุมชน ชุมชนจึงมีอำนาจออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้และบำรุงรักษาป่า ซึ่งโดยทั่วไปจะอนุญาตให้เฉพาะสมาชิกของชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า ตามนัยนี้ “ป่าชุมชน” จึงเป็นทรัพยากรของส่วนรวมหรือของชุมชนที่สมาชิกของชุมชนทั้งหมดใช้และดูแลร่วมกัน ภายใต้กฎ ระเบียบ ที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น หากผู้ใดฝ่าฝืนย่อมได้รับโทษตามที่ระบุไว้

3. การจำแนก และวิธีปฏิบัติ

การจำแนก

ทัศนะของชาวบ้านในการจำแนกป่า ตามทัศนะของชาวบ้าน มีการจำแนกป่าตามเกณฑ์ได้หลายแบบ แต่ละแบบมีการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันดังนี้

ก. แบ่งตามความสมบูรณ์ของป่า ดังนี้

1. ป่าดอย หรือป่าชุมชนเป็นป่าที่ห้ามมีการตัดต้นไม้ เป็นพื้นที่อนุรักษ์ ป่าดอยเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมหนาทึบ เป็นป่าที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน

ต้องใช้เวลาเดินหลายชั่วโมงกว่าจะถึง เป็นแหล่งไม้ใหญ่สำหรับใช้ปลูกบ้าน โดยการใช้ซัง ชักงูไม้ออกจากป่า พื้นที่ส่วนมากเป็นภูเขาตลิ่งชันขึ้นเป็นลูก ๆ ป่าประเภทนี้เป็นแหล่ง กำเนิดลำห้วยเล็ก ๆ หลายสายก่อนที่จะไหลลงขุนห้วยหาญ และขุนห้วยต้อย เคยมีเรื่องเล่าว่า “ผู้ที่มีบุญหากเดินเข้าไปในป่าลึกจะพบสวนผลไม้หลากหลายชนิดสามารถเก็บกินได้ แต่นำ ติดตัวกลับออกมาไม่ได้ จะหลงทางไม่สามารถหาทางออกได้” แต่ในปัจจุบันไม่มีใครสามารถ ยืนยันได้ว่าป่าแห่งนี้มีจริงหรือไม่ (นายเสริม ต๊ะแก้ว, สัมภาษณ์ กันยายน 2540)

2. ป่าแพะ คือป่าที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ดินไม่ดี มีหินปะปน เป็นป่าที่อยู่ใกล้ บริเวณหมู่บ้าน มีผักและเห็ดขึ้นตามฤดูกาล ป่าแพะเป็นป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ การเก็บเห็ด หน่อ และไม้แห้งมาทำฟืนได้ แต่ห้ามตัดไม้มากเกินไปจนเกิดความจำเป็นใช้หากฝ่าฝืนจะ ถูกปรับไหมตามกฎหมายของคณะกรรมการ ป่าแพะจะมีต้นไม้ขนาดปานกลางขึ้นกระจาย ทั่วทั้งป่า และสภาพป่าเป็นป่าโปร่ง ป่าประเภทนี้หากไม่มีการรบกวนมากเกินไปสามารถ เปลี่ยนเป็นป่า เบญจพรรณได้ เพราะจะมีใบไม้หล่นทับถมทุกๆ ปี ทำให้ดินมีคุณภาพที่ดีขึ้น เรื่อยๆ เป็นต้น

3. ป่าเหล่า คือป่าที่พื้นตัวจากการทำไร่ของชาวบ้าน แล้วถูกทิ้งไว้ 5-10 ปี ทำให้ มีต้นไม้ เช่น เหียง ใผ่ไร่ หล้าคา และต้นไม้เล็กๆ ขึ้นแซมไปทั่วบริเวณ ซึ่งชาวบ้านสามารถ เก็บหน่อเป็นอาหาร เกี้ยวหญาคามุงหลังคาบ้าน ไม้เหียงและไม้เล็กๆ สามารถนำมาใช้สอย ในครัวเรือนได้ เช่น ฟืน เครื่องมือทางการเกษตรโดยไม่ต้องไปตัดที่ป่าอนุรักษ์ นอกจากนั้น ป่าเหล่ายังใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ ประเภท วัว ควาย เป็นต้น

4. ป่าเทิ้ม (“เทิ้ม” หมายถึงพื้นที่สูงชัน) คือป่าที่อยู่บริเวณหัวไร่ ปลายนา ของชาว บ้านที่อยู่บริเวณนาด้านตะวันตกของหมู่บ้าน ป่าบริเวณนี้สภาพป่ามีความสมบูรณ์มีทั้งต้นไม้ ขนาดกลาง และพืชผักที่เป็นพืชอาหาร และจะมีต้นกล้วยป่าที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ป่าบริเวณ นี้ถือว่าเป็นป่าใช้สอยอีกส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน เพราะอยู่ใกล้หมู่บ้านและไม่อยู่ในเขตป่า อนุรักษ์ และยังเป็นป่าชุ่มน้ำ ลักษณะการใช้ป่าชาวบ้านจะใช้เพื่อดำรงชีวิตประจำวันเท่านั้น จะไม่มีการใช้ด้านเศรษฐกิจ

ข. แบ่งตามชนิดของต้นไม้

เช่น ป่าเหียง ป่าเห็ด ป่าหน่อ ป่าไม้ดอก ป่าไม้ผล (ฟืน) ป่าไม้คู่ ป่าสัก ป่าดง เป็นการแบ่งป่าตามพืชหลักที่อยู่ในบริเวณนั้นๆ และหากจะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ก็จะได้ เข้าไปตรงป่าที่ต้องการไม้ชนิดนั้น ไม่ต้องใช้เวลาในการเสาะหา

ก. แบ่งตามสถานที่

เช่นป่าขุนห้วยหาญ ป่าขุนห้วยต้อย ป่าขุนห้วยหินลับ เป็นป่าต้นน้ำมีความอุดมสมบูรณ์สูง ห้ามผู้ใดเข้าไปตัดต้นไม้ในบริเวณดังกล่าว ป่าเหล้าริมกลาง ป่าหนองกอปอน เป็นป่าเลี้ยงสัตว์ เก็บเห็ดเก็บหน่อ เป็นต้น

ง. แบ่งตามประเพณี ความเชื่อ

เช่น ป่าเหหัว ป่าดง หรือป่าช้า มีอาณาบริเวณประมาณ 10 ไร่ ในอดีตยัง ไม่มีเตาเผาศพ บริเวณนี้จึงเป็นสถานที่ใช้ฝังศพ ของชาวบ้านดอนไชย ปัจจุบันมีเตาเผาจึงไม่นิยมฝัง ดังนั้นในปัจจุบันป่าบริเวณนี้จึงเป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม เนื่องจากชาวบ้านไม่นิยมตัดต้นไม้เพราะความเชื่อและความกลัวว่าไม่เป็นมงคล และอาจเจ็บป่วยจากการกระทำของผี ป่าเหหัวจึงเป็นป่าที่ถูกรักษาด้วยความเชื่อจนถึงปัจจุบัน

จ. แบ่งป่าตามกรรมสิทธิ์

“เมื่อก่อนมีป่าอยู่ 2 ป่า คือ ป่าของตำบล และป่ากลาง แต่ในปัจจุบันป่ากลางรัฐได้เอาไปจัดสรรให้ชาวบ้านเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว จึงเหลือป่าอยู่แห่งเดียวคือป่าของตำบล แต่ป่าดังกล่าวก็มาถูกรัฐประกาศเป็นพื้นที่อุทยานดอยภูคาประกาศทับพื้นที่ป่าของตำบล ชาวบ้านกำลังจะสูญเสียป่าผืนสุดท้าย แต่เราก็พร้อมที่จะต่อสู้เพื่อให้ป่าของตำบล เป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชนศิลาแลงอย่างถูกต้องต่อไป” (นายผ่อง ธิมาวงศ์, พฤศจิกายน 2540.) ชาวบ้านแบ่งป่าตามกรรมสิทธิ์ ซึ่งเป็นที่รับทราบของคนในชุมชนดังนี้

1. ป่าชุมชนของตำบล จำนวน 10,125 ไร่ ชาวบ้านเข้าใจว่าป่าบริเวณนี้เป็นป่าหน้าหมู่บ้านของทั้งตำบล มี กฎ ระเบียบ ควบคุมชัดเจน หากใครฝ่าฝืนต้องถูกลงโทษ ชาวบ้านยอมรับใน กฎ กติกา เหล่านี้

2. ป่าชุมชนของหมู่บ้าน มีขนาดไม่เท่ากันในแต่ละหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านจะมีพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านจำนวน 100-300 ไร่ มีกฎระเบียบควบคุมกันภายในหมู่บ้าน และเอื้อประโยชน์ให้คนในหมู่บ้านได้เข้าไปใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นหลัก แต่ห้ามนำผลิตภัณฑ์จากป่ามาจำหน่ายและการใช้ประโยชน์ต่างๆ ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการระดับหมู่บ้านซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ และแบ่งกลุ่มสมาชิกในหมู่บ้านเป็นกลุ่ม “ป๊อก” ภายในหมู่บ้านคอยสอดส่องดูแล และร่วมมือกันในการดับไฟป่า

3. ป่าอุทยานแห่งชาติดอยภูคา มีพื้นที่ครอบคลุมหลายอำเภอในจังหวัดน่าน และได้เตรียมการประกาศทับพื้นที่ป่าชุมชนของตำบลศิลาแลงส่วนหนึ่ง พื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยภูคา 70 เปอร์เซ็นต์ เป็นพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านที่ถูกทับพื้นที่ ซึ่งทำให้เกิดปัญหากับชาว

บ้านที่อาศัยอยู่ติดกับอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ซึ่งชาวบ้านมีความรู้สึกว่าจะเสียสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างที่เคยได้รับ และตามความคิดเห็นของชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติไม่สามารถที่จะรักษาป่าไว้ได้ดีกว่าที่ชาวบ้านปฏิบัติเพราะจำนวนเจ้าหน้าที่มีน้อย และยังคงกลัวว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะจัดการพื้นที่ป่าอุทยานโดยเอื้อผลประโยชน์ให้กับบุคคลบางกลุ่ม ซึ่งไม่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนจนมีความอุดมสมบูรณ์มาจนถึงทุกวันนี้

สิ่งที่ยืนยันว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ยังมีการสื่อความหมายโดยการตั้งชื่อ แม่น้ำ ลำห้วย ตามความเชื่อ มีความเป็นมา และการใช้ประโยชน์ เช่น

น้ำกูน (กูน) มาจากคำว่า “เกื้อกูน” หมายถึงลำน้ำสายนี้เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต

ห้วยต๋อย เชื่อว่า สมัยก่อนในป่ามีสัตว์ร้าย และภูตผี คอยอารักขาป่า หากชาวบ้านจะเข้าไปในป่า ต้องมีการ เถาะ ดี ต๋อยไม้ เพื่อบอกกล่าวภูตผี และไล่สัตว์ร้าย

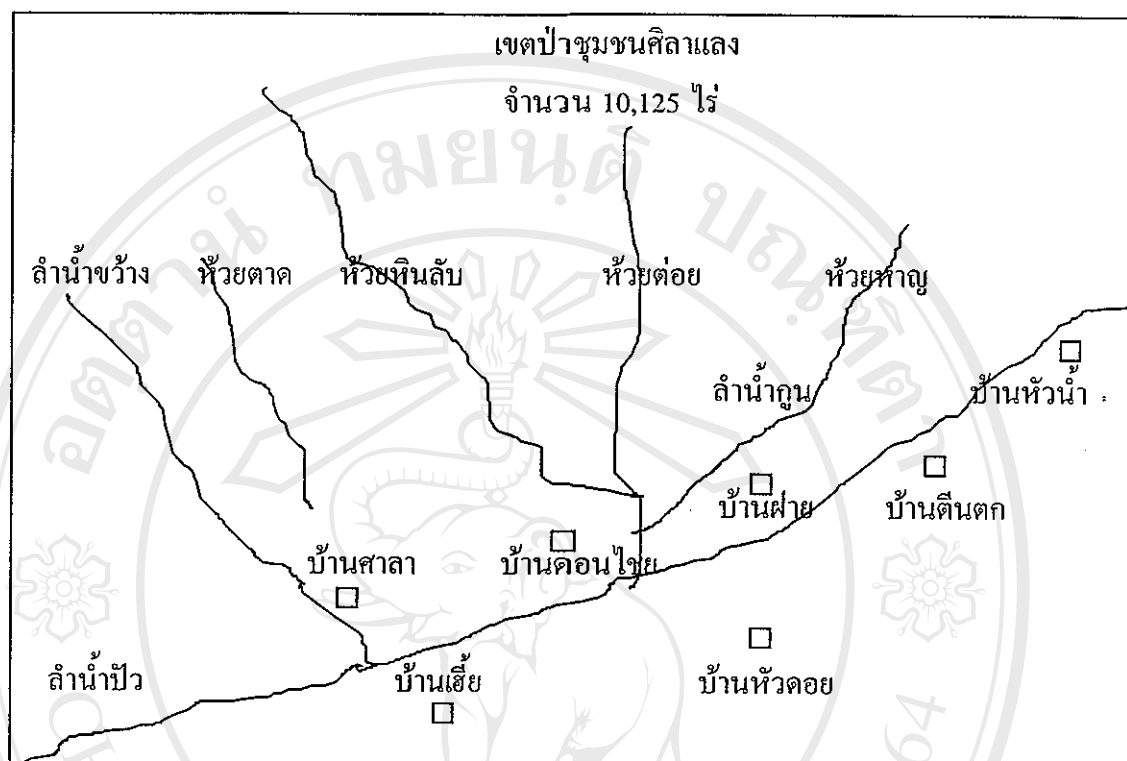
ห้วยหาญ เล่าว่าในสมัยก่อน มีเสือโคร่งดุร้ายอาศัยอยู่ในป่า ชาวบ้านไม่มีใครกล้าเข้าไปในป่า ต่อมามีคนกลุ่มคนที่สามารถฆ่าเสือโคร่งตัวนั้นลงได้ ตรงบริเวณห้วยหาญปัจจุบัน จึงตั้งชื่อห้วยว่า “ห้วยหาญ” ซึ่งหมายถึงความกล้าหาญของคนที่มาเสือได้

ห้วยหินลับ ลำห้วยสายนี้ตลอดทั้งสาย จะมีหินชนิดหนึ่งที่ใช้ “ลับมีด” ให้คม หินที่ลำห้วยแห่งนี้ จะมีเนื้อที่ละเอียด ไม่แข็งและอ่อนเกินไป เหมาะสำหรับการใช้ลับมีด จึงตั้งชื่อห้วยแห่งนี้ว่า “ห้วยหินลับ”

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

ที่มา : ผู้วิจัย 2540

แผนภาพที่ 6 แสดงตำแหน่ง แม่น้ำ ลำห้วย บริเวณป่าชุมชนศิลาแลงและที่ตั้งหมู่บ้าน

วิธีปฏิบัติ

ป่าต้นน้ำของตำบลศิลาแลง มีพื้นที่ทั้งหมด 60,625 ไร่ (เป็นพื้นที่ป่าชุมชนของตำบล จำนวน 10,125 ไร่) สภาพป่าไม้เป็นป่าดั้งเดิมเพียงบางส่วน ส่วนที่เหลือเป็นป่าที่เกิดขึ้นใหม่ เมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว หลังจากที่มิระเบียของสภาพตำบลห้ามการทำไร่เลื่อนลอยในบริเวณนี้ ดังนั้นอัตราการขาดแคลนหรือระดับความหายากของทรัพยากรป่าต้นน้ำลำธารจึงอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งส่งผลให้อัตราการหมดเปลืองของระบบทรัพยากรต่อการใช้แต่ละครั้งมีสูง ในด้านการป้องกันการลักลอบตัดไม้อยู่ในขั้นที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากป่าต้นน้ำอยู่ใกล้ชุมชน และขนาดไม่ใหญ่เกินไป มีขอบเขตพื้นที่ป่าลุ่มน้ำชัดเจน และชาวบ้านได้มีการจัดทำหลักเขตคอนกรีตไปปักไว้เป็นเครื่องหมายกันเขตป่าต้นน้ำไว้อย่างชัดเจน

ลักษณะทางกายภาพของป่าต้นน้ำของชุมชนศิลาแลง สะท้อนให้เห็นในการสร้างกฎระเบียบสำหรับควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน นอกจากนั้นข้อจำกัดทางชีวกายภาพ

ของป่าต้นน้ำยังมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพของชาวบ้านด้วย เช่น การเปลี่ยนอาชีพจากการทำไร่มาทำการทอผ้า ปลูกพืชบริเวณพื้นที่นาเพิ่มขึ้น เป็นต้น แต่ไม่ได้หมายความว่าปัจจัยทางด้าน ภายนอกของทรัพยากรจะเป็นตัวกำหนดวิถีการดำรงชีพของชุมชนเสียทั้งหมด แต่เป็นปัจจัยที่ไม่ควรมองข้าม

ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน จะมีผลต่อพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรส่วนรวมไม่มากนัก อย่างไรก็ตามองค์ประกอบทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนมีส่วนสัมพันธ์กับการจัดการป่าต้นน้ำได้แก่ จำนวนสมาชิกในชุมชน รูปแบบการใช้ที่ดิน อัตราการพึ่งพิงประโยชน์จากป่า ความเป็นผู้นำของผู้นำท้องถิ่น

1. จำนวนสมาชิกในชุมชน หรือจำนวนผู้ใช้ทรัพยากร ซึ่งสมาชิกทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ทรัพยากร จากการศึกษาพบว่าสมาชิกของชุมชนใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยในการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากร ดังนั้นการจัดสรรหรือกะเกณฑ์กำลังคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนจึงใช้ครัวเรือนเป็นหลัก โดยทั่วไปหากจำนวนสมาชิกชุมชนมีน้อยเท่าใดทำให้การรวมกลุ่มเพื่อความร่วมมือกันทำได้ง่าย แต่ถึงแม้ว่าชุมชนศิลาแลงจะมีสมาชิกชุมชนค่อนข้างมาก (1,045 ครอบครัว) แต่การที่มีเอกภาพในการจัดการองค์กรภายใต้ระบบสภาตำบลทำให้ปัญหาในกระบวนการตัดสินใจมีน้อยกว่า ประกอบกับลักษณะชุมชนมีการกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน และมีความเป็นเครือญาติกันสูง ทำให้ความสามารถในการจัดการป่าชุมชน ของชุมชนศิลาแลงมีประสิทธิภาพ

2. รูปแบบการใช้ที่ดิน มีความสำคัญต่อการร่วมมือของสมาชิกในชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งนี้เพราะการใช้ที่ดินมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรในป่าต้นน้ำ การทำนาในที่ราบลุ่มถือว่าเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนเพราะการทำนาข้าวต้องการน้ำในปริมาณที่มาก ดังนั้นจึงต้องมีระบบการจัดสรร แจกจ่ายและบำรุงรักษาที่ดี ในรูปของเหมืองฝาย ระบบเหมืองฝายจะอยู่ได้ต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำ เมื่อป่าต้นน้ำถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการดำเนินชีวิตเริ่มไม่มั่นคง จึงได้มีการร่วมมือกันอนุรักษ์ต้นน้ำที่ถือว่าเป็นต้นน้ำเอาไว้

การแบ่งพื้นที่ ในชุมชนศิลาแลง มีรายละเอียดดังนี้

มีพื้นที่ทั้งหมด จำนวน

39 ตารางกิโลเมตร

แบ่งเป็นพื้นที่การเกษตร จำนวน

10 ตารางกิโลเมตร

พื้นที่ป่า จำนวน	16 ตารางกิโลเมตร
พื้นที่อยู่อาศัย และโครงสร้างพื้นฐาน	13 ตารางกิโลเมตร
(ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก, 2540)	

สำหรับสมาชิกในชุมชนที่ไม่มีที่ดินบนที่ราบหรือมีแต่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ (ประมาณร้อยละ 15 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด) การทำไร่บนที่ดอนโดยอาศัยน้ำฝนนับว่าเป็นทางเลือกประการหนึ่ง ในอดีตการทำไร่บนที่สูงมักทำไร่เลื่อนลอย สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีที่นาการทำไร่จะปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้การทำไร่บนที่ดอนและที่สูงยังเป็นการปลูกพืชพาณิชย์ เช่น ข้าวโพด ถั่วลิสง ฝ้าย มันสำปะหลัง ในปัจจุบันการทำไร่เลื่อนลอยลดลงมาเพราะผลผลิตลดลงเนื่องจากมีพื้นที่สำหรับหมุนเวียนน้อยหรือแทบไม่มีการหมุนเวียนเลย เพราะมี กฎ ระเบียบ ห้ามการทำไร่เลื่อนลอยในเขตป่าต้นน้ำ และสำหรับผู้ที่ต้องการจะทำไร่อยู่ก็ถูกจำกัดให้อยู่ในเขตพื้นที่เชิงเขาเท่านั้น และห้ามเคลื่อนย้ายไปบุกเบิกที่ใหม่ ในปัจจุบันชาวบ้านจึงเปลี่ยนพื้นที่ทำไร่เป็นที่สวนผลไม้ เช่น สวนมะม่วง สวนมะขาม สวนลำไย สาเหตุของลดลงของพื้นที่ทำไร่เลื่อนลอยอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ความไม่แน่นอนของตลาดรับซื้อผลผลิตทำให้มีความเสี่ยงสูง ชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะแม่บ้านจึงหันมาประกอบอาชีพทอผ้า ส่วนพ่อบ้านก็ทำการเกษตรเฉพาะในพื้นที่นาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม สมาชิกในชุมชนที่ไม่มีพื้นที่นา ซึ่งเป็นสมาชิกส่วนน้อยในชุมชน (ประมาณร้อยละ 15) การทำไร่บนที่ดอนก็ยังถือว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ลงทุนน้อยที่สุด แต่นั่นหมายถึงการใช้ทรัพยากรบนที่ดอนและที่สูงนั้นส่งผลกระทบต่อระบบลุ่มน้ำ เนื่องจากความเกี่ยวโยงกันของพื้นที่ต้นน้ำและท้ายน้ำทั้งด้าน ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรลุ่มน้ำคือ ชาวนาพื้นราบซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ในชุมชน (ประมาณร้อยละ 85) และเป็นสมาชิกชุมชนระดับนำ จึงสนับสนุนให้ชุมชนออกกฎระเบียบห้ามการทำไร่เลื่อนลอยในเขตป่าต้นน้ำ สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินในเขตพื้นที่ราบและต้องอาศัยการยังชีพจากทรัพยากรป่าต้นน้ำ เนื่องจากเป็นคนกลุ่มน้อยในชุมชนจึงต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบดังกล่าว ซึ่งส่วนใหญ่จะหาทางออกโดยแม่บ้านทำการทอผ้า พ่อบ้านออกรับจ้างทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ดังนั้นการทอผ้าและการจ้างงานในชุมชนจึงเป็นทางออกใหม่ ที่ช่วยลดแรงกดดันการขาดแคลนที่ทำกินของชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินบนพื้นที่ราบในชุมชน (แม่บ้านทอผ้าเป็นสมาชิกทั้งที่สูงและที่ราบและบางคนไม่มีพื้นที่ทำการเกษตร) ปัญหาที่พบอีกประการหนึ่งได้แก่ ความขัดแย้งในการใช้ที่ดินระหว่างที่สูงของชุมชนชาวถิ่นที่

ต้องการทำไร่เลื่อนลอย แต่ชาวพื้นราบต้องการสงวนพื้นที่ต้นน้ำเอาไว้ คณะกรรมการสภาตำบลศิลาแลงซึ่งรับผิดชอบการจัดการป่าชุมชน จึงใช้วิธีปักเขตแดนและทำความเข้าใจกับชาวถิ่นเกี่ยวกับพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งก็แก้ไขปัญหาไปได้ระดับหนึ่ง

3. อัตราการพึ่งพิงประโยชน์จากป่า มีผลอย่างมากต่อการเกิดระบบการจัดการป่าชุมชน การพึ่งพิงทรัพยากรจากป่ามีตั้งแต่ อาศัยแหล่งน้ำในการเกษตร ไม้สำหรับสร้างบ้าน พื้น สมุนไพร ไม้ใช้สอยต่างๆ อีกมากมาย เนื่องจากลักษณะการใช้ทรัพยากรบางอย่างอาจขัดแย้งกับการใช้รูปแบบอื่น เช่นการทำไม้ การทำไร่เลื่อนลอย มีความขัดแย้งกับการพึ่งพิงประโยชน์จากป่าด้านแหล่งน้ำ ปรัชญาการณีนี้นี้ทำให้ต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของการใช้ทรัพยากรของชุมชนโดยใช้อำนาจชุมชนเป็นกลไกในการจัดการ ในรูปของสภาตำบลร่วมมือกับคณะกรรมการรักษาป่า ที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน โดยการกำหนดโควตาเป็นรายเดือนและจำกัดจำนวนที่จะขุดต้นไม้ที่ขุดตัด ทั้งนี้จะเห็นว่าชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อเป็นแหล่งน้ำการเกษตรเป็นอันดับแรก เพราะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ความมากมายของการพึ่งพิงประโยชน์จากป่าในด้านต่างๆ นับว่ามีความสำคัญต่อความยั่งยืนขององค์การจัดการป่าชุมชน เพราะชุมชนที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าในด้านอื่นที่ไม่ใช่แหล่งน้ำ การจัดการป่าของชุมชนในด้านการอนุรักษ์อาจเสี่ยงต่อการล่มสลาย ดังนั้นลักษณะของชุมชนที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ จึงควรมีระดับการพึ่งพิงด้านแหล่งน้ำสูง แต่มีอัตราการพึ่งพิงทรัพยากรป่าต้นน้ำในด้านอื่นต่ำ ทำให้ชุมชนให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ จึงนำไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

4. ความเป็นผู้นำของผู้นำในท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างระบบการจัดการป่าชุมชนและการคงอยู่ขององค์กรในชุมชน ทั้งนี้เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นทั้งผู้ที่ตัดสินใจและบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชน จากระบบการจัดการป่าของชุมชนพบว่าความเป็นผู้นำมี อิทธิพลอย่างสูงต่อความยั่งยืนของการจัดการทรัพยากรในชุมชน ผู้นำในชุมชนศิลาแลงเริ่มโดยผู้นำอย่างเป็นทางการคือ กำนัน ซึ่งขอความร่วมมือจากบรรดาผู้ใหญ่บ้านโดยใช้โครงสร้างของสภาตำบลเป็นกลไกที่สำคัญของกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการออกกฎระเบียบ และการบังคับใช้ ความต่อเนื่องของผู้นำที่ทุ่มเทให้กับการพัฒนา องค์กรในการจัดการป่าชุมชนเป็นระยะเวลากว่า 20 ปี ของผู้นำทำให้ กฎ ระเบียบ มีความเข้มแข็ง นอกจากนี้การที่อาศัยผู้นำที่เป็นทางการและองค์กรบริหารระดับท้องถิ่นเป็นกลไกในการตัดสินใจ

เกี่ยวกับการจัดการป่าต้นน้ำ ทำให้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและได้รับงบประมาณช่วยเหลือ เพื่อใช้ในการติดตามสอดส่องของคณะกรรมการตรวจป่า ทำให้การจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนศิลาแลงได้รับการเสริมสถานภาพให้มีความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น เป็นภูมิคุ้มกันต่อการล่วงละเมิดจากกลุ่มอิทธิพลภายนอกชุมชน (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2538 : 23-29)

ในปัจจุบันการดำเนินการขององค์กรรักษาป่าชุมชน เป็นคณะกรรมการระดับตำบล และคณะกรรมการรักษาป่าที่ได้รับการคัดเลือกจากตัวแทนของหมู่บ้านละ 3 คน ซึ่งสถานการณ์ในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะคณะกรรมการรักษาป่าที่ต้องประกอบอาชีพในการดำรงชีวิต มากกว่าจะทุ่มเทควบคุมเหมือนการรักษาป่าในช่วงที่มีการบุกรุกพื้นที่ป่ามากที่ต้องตรวจป่าทุก 2 เดือน และส่วนหนึ่งเกิดจากการดำเนินการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้รับการยอมรับทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน ประกอบทั้งในชุมชนเองไม่มีปัญหาเรื่องการบุกรุกของนายทุนทั้งเรื่องป่าไม้ และที่ดิน ชาวบ้านไม่นิยมจะขายพื้นที่นาของตัวเองให้กับบุคคลอื่น เพราะที่นาของชุมชนศิลาแลงมีความอุดมสมบูรณ์สูงจึงมีความรัก และหวงแหนพื้นที่เหล่านี้เพื่อจะได้รักษาไว้ให้ลูกหลาน และการนำไม้มาสร้างบ้านในปัจจุบันในชุมชนนิยมที่จะสร้างบ้าน เป็นบ้านปูนมากกว่าบ้านไม้ เพราะให้เหตุผลว่า ถูก สะดวกกว่าต้องไปตัดไม้ในป่ามาทำ เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้าง ตัด เลื่อยไม้ และการขนย้ายก็ลำบาก หากต้องการใช้ไม้บ้างก็หันไปซื้อไม้จากโรงเลื่อย ดังนั้นในปัจจุบันปัญหาการตัดไม้ในป่าจึงไม่มี เนื่องจากกฎระเบียบ ที่ตั้งไว้เป็นที่ยอมรับทั้งในและนอกชุมชนนั่นเอง โดยเฉพาะทางด้านอาชีพเสริมจากการทอผ้าของกลุ่มแม่บ้าน ตลอดจนถึงการนำเทคโนโลยีมาสนับสนุนให้เกิดการใช้ป่าน้อยลง ความสัมพันธ์หรือการพึ่งพิงป่าของชุมชนมีน้อยแต่พึ่งพาจากภายนอก คงเหลือไว้แต่การมองป่าในแง่ของแหล่งกำเนิดน้ำ สถานที่ทางพิธีกรรม แหล่งอาหาร และต้องการรักษาป่าไว้ให้ลูกหลาน ทำให้การบุกรุกเข้าไปตัดไม้ในป่าชุมชน มีปริมาณลดลงทำให้ส่วนหนึ่งมีผลต่อการควบคุมดูแลกฎเกณฑ์อ่อนตัวลงไปด้วย

ความรู้และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

วิถีชีวิตของชาวไทลื้อชุมชนศิลาแลง มีความจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับป่าไม้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพราะป่าเป็นแหล่งกำเนิดประโยชน์นานัปการให้แก่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งพลังงาน และแหล่งยารักษาโรคอันยิ่งใหญ่ อีกทั้งเป็น

ปราชญ์ป้องกันภัยธรรมชาติให้แก่ชุมชนมานานับ 100 ปี การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทุกวันนี้ของชุมชนจึงต้องมีการวางแผน การจัดการที่ดี เพื่อไม่ให้ป่าไม้ซึ่งนับวันจะร่อยหรอลงจนเกิดผลกระทบต่าง ๆ มากมายต่อชุมชนเหมือนในอดีต ที่เมื่อป่าถูกทำลายก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม และกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นลักษณะห่วงโซ่ ทุกวันนี้การรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักในความสำคัญของป่าจึงได้รับการยอมรับ รูปแบบของชุมชนที่จะพึงอยู่ร่วมกันกับการใช้ประโยชน์จากป่าจึงถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของ ภูมิปัญญาความเชื่อ องค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ภูมิปัญญา ความเชื่อ

ความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชาวบ้าน ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นและแน่นอนว่าแตกต่างกับองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวเมืองภูมิปัญญาชาวบ้านมิได้เป็นเพียงองค์ความรู้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือในประเด็นปลีกย่อยประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หากเป็นทั้งโลกทัศน์ที่ชาวบ้านใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบาย และกระทำการต่าง ๆ และยังได้แก่วิธีการปฏิบัติ หรือองค์ความรู้ที่ชาวบ้านใช้สำหรับประกอบกิจการอาชีพ และดำเนินชีวิตประจำวัน หากกล่าวว่าชุมชนคือพลังที่คอยควบคุมให้ชีวิต กำกับ ดูแลชาวบ้านดังกล่าวแล้ว ภูมิปัญญาชาวบ้านก็คือแบบแผน เนื้อหาสาระของชุมชนที่คอยชี้นำ หรือเป็นแนวทางให้ชาวบ้านดำเนินตาม (ยุกติ มุกดาวิจิตร, อ้างแล้ว)

องค์ความรู้ที่มีต่อธรรมชาติและระบบนิเวศทั้งหมด ทั้งในแง่ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของสังคม ความรู้ในการรักษาพันธุ์อนุรักษ์ และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรของชุมชน เช่น การนำส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้มาย้อมสีผ้า ความรู้ด้านหมอพื้นบ้าน ความรู้เรื่องสมุนไพร ความรู้ด้านอาหาร เป็นต้น

การย้อมสีธรรมชาติ เป็นการนำส่วนต่างๆ ของพืช เช่น ใบ เปลือก แขน และผล ฯลฯ มาเป็นวัสดุให้สี โดยจัดเก็บมาจากต้นไม้ที่ขึ้นบริเวณบ้าน และจากป่าชุมชนใกล้หมู่บ้าน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของคนสมัยก่อนนั้นเกิดขึ้นจากการถักทอโดยฝีมือของชาวบ้านเอง โดยนำฝ้ายมาผ่านกรรมวิธีต่างๆ ได้ออกมาเป็นเส้นด้ายหรือฝ้ายที่นำมาทอจนออกมาเป็นผืน ผ้าใหญ่น้อยตัดแต่งเป็นเสื้อ กางเกง ผ้าถุง ผ้าห่มต่างๆ มาจากฝ้ายดังกล่าว ได้ถูกนำมาคลุกเคล้ากับพืชผักหลายชนิดเพื่อให้ได้สีสันทันต่างๆ แต่เดิมชาวบ้านจะคุ้นกับสีน้ำเงินจากคราม หรือย้อม สีจากเปลือกมะพร้าว สีเหลืองจากขมิ้น จนกระทั่งขยายออกมาเป็นสารพัดสีในปัจจุบัน ถึงแม้ว่า

สีเคมีจะได้ออกมาดีตลาดจนสีธรรมชาติถูกละเลยความสนใจไปแล้วครั้งหนึ่ง ปัจจุบันได้มีชาวบ้านหลายแห่งหันกลับมาฟื้นฟู ภูมิปัญญาส่วนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูจุดนี้จะทำเสริมไปกับการทอผ้า เพื่อนำรายได้มาสู่ครัวเรือน โดยเฉพาะกลุ่มทอผ้าในตำบลศิลาแลง สีที่ได้จากธรรมชาตินั้นยังนำไปใช้ในการผสมอาหาร ได้อีกด้วย ตัวอย่างพืชให้สีในชุมชนศิลาแลง เช่น

พืชผักที่ให้สีในการย้อมผ้า

ชื่อพืชมงคล	ส่วนที่ให้สี	ให้สี
หมากผู้หมากเมีย	ใบ	สีเขียว
ถั่วแปบ	ใบ	สีเขียว
ใบหูกวาง	ใบ	สีเขียว
ใบตำลึง	ใบ	สีเขียว
เพกา	เปลือก	สีเขียว
แห้ว	ใบ	สีเขียว
หมามุ่ย	เถา ใบ	สีเขียวเข้ม
ขมิ้น	แก่น	สีเหลือง
ขมิ้น	หัว	สีเหลือง
แค	แก่น	สีเหลือง
ตะแบก	เปลือก	สีม่วง
ฝาง	แก่น	สีม่วงอมแดง
มะขาม	เปลือก	สีม่วง
คำแสด	ลูก	สีแดง สีส้ม
ประดู่	เปลือก	สีแดง สีส้ม
ต้นนุ่น	เปลือก	สีชมพู
ทองกวาว	เปลือก	สีชมพู
คราม	ใบ	สีน้ำเงิน
ฮ่อม	ใบ	สีฟ้า
ฉำฉา	เปลือก	สีฟ้า
ฝรั่ง	ยอด	สีน้ำตาล

ชื่อทางราชการ	ส่วนที่ให้สี	ให้สี
มะม่วง	เปลือก	สีน้ำตาล
ยูคาลิปตัส	ใบ	สีน้ำตาลเข้ม
มะพร้าว	ช่อดอก	สีน้ำตาล
ครึ่ง	รัง	สีแดง
ดินแดง	ดิน	สีแดง
ยอบ้าน ยอป่า	เปลือก ราก เนื้อ	สีแดง สีเหลือง
มะเกลือ	ผล	สีดำ
มะนัง	ผล	สีดำ
นมวัว	เปลือก ผล	สีเทา
หัวกล้วย	เหง้า	ขาว

สีที่ใช้ผสมอาหาร

ชื่อทางราชการ	ส่วนที่ใช้สี	ให้สี
กระเจี๊ยบ	กลีบเลี้ยง	สีแดง
ขมิ้น	เหง้าใต้ดิน	สีเหลือง
คำฝอย	ดอกแก่	สีเหลือง
คำแสด	เมล็ด	สีส้ม
เตย	ใบ	สีเขียว
ฝาง	แก่น	สีชมพูเข้ม
อัญชัน	ใบ	สีม่วง

สีธรรมชาติที่ได้จากพืชผักเหล่านี้ นำไปใช้ประโยชน์ ได้โดยไม่เกิดพิษภัยต่อร่างกาย อีกทั้งเป็นการประหยัดอีกแบบหนึ่งด้วย ถึงแม้ว่าสีที่ได้จะไม่คงทนถาวร แต่ก็เป็นสีที่ดูดีเรียบง่าย สบายตา และสีที่รับประทานเข้าไปก็สบายกายด้วย

กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ ถูกถ่ายทอดออกมาในเรื่องการทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติและการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการจัดการป่าชุมชน โดยมีประสบการณ์ของชาวบ้านในตำบล

ศิลาแลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้สอนคนรุ่นต่อมาให้ตระหนักถึงแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ มีการถ่ายทอด แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1 การถ่ายทอดระดับบุคคล เป็นการเรียนรู้ในระดับครอบครัว ได้แก่ ขยายสอนแม่ แม่สอนลูก ขยายสอนหลาน แม่สามีสอนลูกสะใภ้ เป็นต้น การถ่ายทอดระดับครัวเรือนค่อนข้างจะใช้เวลานาน ผู้ถูกสอนจะเริ่มสะสมประสบการณ์ในแต่ละขั้นตอน ความรู้เรื่องเทคนิคต่างๆ การถ่ายทอดระดับนี้จะทำให้ดีกว่าระดับอื่นๆ จนผู้ถูกสอนสามารถทำเองได้ทุกขั้นตอน บางครั้งผู้ถูกสอนจะเก่งกว่าผู้สอน ด้วยการใส่ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ เข้าไป การถ่ายทอดระดับนี้ผู้ถูกสอนจะได้ฝึกปฏิบัติขั้นตอนง่ายๆ เมื่อทำได้ก็จะเริ่มได้รับการสอนให้ทำสิ่งที่ยากขึ้นเรื่อยๆ แต่หลายอย่างที่ผู้ถูกสอนจะต้องใช้วิธีสังเกตและจดจำเอง

การถ่ายทอดระดับบุคคล การเรียนรู้ของบุคคลหนึ่งซึ่งจะสามารถเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างรอบ ๆ ตัวเอง โดยได้รับการสั่งสอนจากคนในครอบครัว อาทิเช่น ผู้สูงอายุญาติพี่น้อง ที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาในชีวิตประจำวันหรือปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่กล้าพูดกับบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เช่น ลูกเข้าไปในป่ากับพ่อแม่สามารถที่จะเรียนรู้จากพ่อแม่ว่า เห็นชนิดไหนที่กินได้ เห็นชนิดไหนที่มีพิษ ต้นไม้ประเภทใดที่สามารถนำมาปลูกเป็นยารักษาโรคต่าง ๆ ได้ หรือวิธีการจำแนกป่าตามการใช้ประโยชน์ ดังนั้นการเรียนรู้ของแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกันเนื่องจากมีประสบการณ์ และพื้นฐานชีวิตที่แตกต่างกัน และในชุมชนไทยถือการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีมาแต่เดิม จึงเป็นลักษณะของการถ่ายทอดในระบบครอบครัวหรือระบบเครือญาติ ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง

ระดับที่ 2 การถ่ายทอดภายในกลุ่ม เป็นการถ่ายทอดระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มเดียวกัน หรือเพื่อนบ้านที่อยู่บ้านใกล้เคียง หรือภายในหมู่เครือญาติเดียวกัน ระดับนี้จะใช้เวลาในการถ่ายทอดน้อยกว่าระดับแรก โดยผู้สอนจะสอนให้ทดลองปฏิบัติจริงเลย แต่พอมีปัญหาผู้สอนจะแนะนำไปที่ละขั้นตอน วิธีนี้ผู้เรียนจะต้องมีไหวพริบเร็ว เข้าใจง่าย และต้องตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะเรียนให้ได้ หากเปลี่ยนใจในขณะที่เรียนไปได้เล็กน้อย ต่อไปจะไม่มีผู้ใดสอนให้อีก เพราะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนไม่มีความรับผิดชอบ ไม่มีความอดทน สอนไปก็เสียเวลาไม่มีประโยชน์

การถ่ายทอดระดับกลุ่ม การถ่ายทอดการเรียนรู้ระดับกลุ่ม เนื่องจากบุคคลมีความคุ้นเคยกับการรวมกลุ่มประเภทต่างๆ เช่นกลุ่มอาชีพ กลุ่มคณะกรรมการตรวจป่า กลุ่มคณะกรรมการ

รักษาป่า ดังนั้นบุคคลจึงมีความคาดหวังว่าตนเองอยู่ในกลุ่มใดในเวลาและสถานที่ต่าง ๆ ก็ จะปฏิบัติตามวิถีปฏิบัติของกลุ่ม เช่น การแบ่งกลุ่มตามลักษณะการตั้งบ้านเรือนในบ้าน ดอนไชยแบ่งเป็นหลายกลุ่ม คือ กลุ่มดอนไชยใต้ นาเหนือ นาเหล่า นาเหล่าศาลา ไร่อ้อยนา ร้าง แต่ละกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเพราะระยะทางไม่ไกล ประกอบกับความ สัมพันธ์ทางเครือญาติมีสูง จึงมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน และแต่ละบุคคล จะพยายามที่จะประพฤติปฏิบัติตามกฎ กติกาของกลุ่ม เพื่อไม่ให้ตัวเองหรือครอบครัวถูกตัด ความสัมพันธ์ออกจากกลุ่ม เพราะนั่นหมายถึงการไม่สามารถอยู่ในชุมชนได้ เช่นกรณีการ ลักลอบเข้าไปเผาถ่านในเขตต้นน้ำถ่าน ห้วยหาญ ห้วยค้อย หากคนในกลุ่มดักเตือนแล้วไม่เชื่อ ฟัง เมื่อถูกลงโทษจากหมู่บ้านบุคคลนั้นจะไม่ได้ได้รับความเห็นใจจากคนภายในกลุ่ม

ระดับที่ 3 การถ่ายทอดระหว่างชุมชน การถ่ายทอดระหว่างชุมชนคือ ระหว่าง หมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภออื่นที่ทอดผ้าไม่เป็น แต่ต้องการที่จะทอดผ้าเป็น ที่ผ่านมาจะมีการ ถ่ายทอด เช่น มีการเข้ามาศึกษาดูงานในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยเข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน คราวเรือนใดคราวเรือนหนึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดให้ หรือ ไม่ก็จ้างคนที่เก่งที่สุดในหมู่บ้าน ไปสอนที่ หมู่บ้านของผู้เรียน การถ่ายทอดระดับนี้ ผู้เรียนมักจะไม่ค่อยได้รับความรู้ด้านรายละเอียด ปฏิบัติบ่อยมากนัก เพราะใช้เวลาน้อย

การถ่ายทอดระดับชุมชน ส่วนหนึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลและกลุ่ม และกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น เวทีประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้าน พิธีกรรมและความ เชื่อของชุมชน และผู้นำ จากการศึกษาพบว่าชุมชนศิลาแลงให้ความสำคัญกับผู้นำทางความคิด มาก เช่น ในการแก้ปัญหาการทำลายป่าของชาวไทพื้รากับชาวเขาในสมัย พ่อหลวงเมืองดี ปรีดางค์ โดยการจัดประชุมสัญจรไปทุกหมู่บ้านเพื่อหามติ และความร่วมมือ ตลอดจนการ นำเอาพิธีกรรม ความเชื่อ เรื่องการทำให้สิ่งเหนือธรรมชาติโกรธ จึงคลบนันดาลให้เกิดความ แห้งแล้ง มาผสมผสานกับหลักการปกครองทำให้ได้รับความร่วมมือจากทุกหมู่บ้าน

ความหลากหลายทางชีวภาพ

1. ความหลากหลายทางชีวภาพในป่า

จากการที่ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ป่ามาเป็นเวลามากกว่า 20 ปี ทำให้ป่าอนุรักษ์ของ ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นถิ่นอาศัยทั้งพืช และสัตว์ป่า นานาชนิดและทำให้ชุมชนได้รับ ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ในการดำรงชีวิตประจำวัน และทางด้านเศรษฐกิจ ของชุมชนก็ได้รับประโยชน์จากป่า โดยชาวบ้านรู้จักความหลากหลาย ในความหมายต่อไปนี้

1.1 การมองความหลากหลายของป่าเป็นองค์รวม ชุมชนศิลาแลง
เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อ
ตอบสนองความต้องการของครอบครัวและชุมชน มาตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานครั้งแรกจนถึง
ปัจจุบัน ถึงแม้ว่าในปัจจุบันชุมชนศิลาแลงต้องอาศัย ปัจจัยการผลิต และปัจจัย 4 จากป่าเพียง
อย่างเดียวไม่ได้ เพราะจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ประกอบกับความเลื่อมล้ำจากความไม่
แน่นอนของธรรมชาติ ชุมชนศิลาแลงจึงมีการสร้างระบบการผลิตอาหารที่มีความหลากหลาย
ทางชีวภาพสูง ขึ้นในบริเวณท้องนา สวนบริเวณบ้าน สวนบริเวณที่ดอน แต่การจะดำรงอยู่
ของความหลากหลายทางชีวภาพดังกล่าว ยังต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์จากป่าเป็นสำคัญ

การฟื้นตัวของต้นไม้ จากข้อสังเกตของชาวบ้าน ป่าไม้จำเป็นต้องปลูก
ยกเว้นกรณีป่าที่เสื่อมโทรมจริงๆ การฟื้นตัวของต้นไม้จากประสบการณ์ ภูมิปัญญาที่สั่งสมมา
ชุมชนรู้ว่าการสืบพันธุ์ของต้นไม้ คือการแตกหน่อ จากตอ จากเมล็ด สามารถขยายได้ด้วยตัว
ของมันเอง เพียงแต่คอยดูแล ไม่ตัด ระวังไฟไม่ให้ลูกกลมเข้าไป ป่าจะฟื้นขึ้นมา เติบโต หน่อ ผัก
สัตว์ ก็จะฟื้นคืนสมดุลให้ธรรมชาติ การที่มีการตัดต้นไม้ออกหมดแล้วปลูกทดแทนลงไปนั้น
โอกาสที่ต้นไม้เหล่านั้นจะเติบโตมีน้อยมาก เพราะเมื่อตัดต้นไม้ที่จะปกคลุมความชุ่มชื้นของดิน
ออกในขณะที่ต้นไม้ที่ปลูกใหม่ต้องการน้ำ อีกทั้งแสงแดดที่แผดเผาโดยไม่มีไม้อื่นคอย
ปกคลุม โอกาสที่ต้นไม้เหล่านั้นจะรอดมีน้อยมาก "ป่าเหล่า" ที่ชาวบ้านทิ้งไว้ 5 ปีขึ้นไป จากป่า
เหล่าอ่อน จะกลายเป็นป่าแพะ และจะมีต้นไม้ปกคลุมไปทั่วเมื่อเราทิ้งไว้หลายปี โดยไม่มีการ
ตัดฟันและจุดไฟเผา

เพื่อเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน และการ
ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ในป่าชุมชนศิลาแลงที่มีทั้งพืชและสัตว์ที่สำคัญ
ในป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ เช่น ปลูกบ้าน เครื่องมือทางการเกษตร ไม้ฟืน ไม้สอย พืช
อาหาร สัตว์ที่สามารถนำมาบริโภคได้ สัตว์ที่ห้ามล่า สมุนไพร พืชสำหรับเลี้ยงสัตว์ จำแนก
ได้ดังนี้

ประเภทไม้ยืนต้น (ชื่อท้องถิ่น) 96 ชนิด ได้แก่ เคียน ประดู่ มะค่า แะ
เป่า เหียง ยาง ยมหलग สัก มะเข้ ฐาน แหว เหมือนดเลน ยางหนู ยมกระลอก อ้อยช้าง เป้า
แหน เต้าป่า กิ่งถี้ น้าน ก่อหนาม ก่อเมียง ก่อแว้น ก่อตำหมู จ้าว ฐัน กอก คอแลน ทะโล้
ต๊ับเต้า จี คอนตา มะเดื่อ หาดหนูน ปุย ถ่านไฟชีวิต เตียน เน้าโน ปู่เจ้า มะขามป้อม มะขาม
คั้วะ ก่าสะลอง เข้มัน จำปี จำปา ผ้า มะแฟน ขี้เหล็ก ถ่อน ตั้ว เหมือนดัม ห้า ลมแฮ้ง โด่ม

เมอะ โปงหุจ้าง หอหุควาย เปี้ย ตะแบก ต้มฮัก เดิม สาร เลี้ยว แห้ว ตอง แบตตัน ดีหมี เต้า
เกลี้ยง เต้าหม่อน ตับบอน จ้าหลอด ขอบขมุ จี้เหล็กน้อย จี้เหล็กใหญ่ นางดำ น้ำย้อย เมาะ
ข้าแดง ข้าผัก อบเชย ร่องเขาะ ตีนนก ส้มเห็ด ต้นสก็อ ต้นสลอง ตีนเบ็ด ตาลเหลื่อง เกล็ด มะ
เป็ง มะเก็ม ตับจี้ม้า มะคก ขางคันเดียว แก็ด เป็นต้น

ประเภทไม้ไผ่ จำนวน 15 ชนิด ได้แก่ ไผ่ซางหลวง ไผ่ซางบอม ไผ่ซางยะ
ไผ่ไร่ ไผ่ไร่ล่อ ไผ่บง ไผ่รวก ไผ่ลีสูก ไผ่หก ไผ่ซางคำ ไผ่ข้าวหลาม ไผ่หนาม ไผ่เสี้ย ไผ่ตง
ไผ่หวาน

ประเภทสมุนไพรในป่า จำนวน 33 ชนิด ได้แก่ ดิงหว้า บอระเพ็ด
หนูป้อย จักค่าน เข้มัน พริกปั่วแดง พริกปั่วขาว ฮ้อสะพายควาย โจงจะลิง โค๊ะชะน่าน
ย้อมดินหมา หญ้าแสนฮาก หญ้าถอดบ้อง หญ้าอ้อ มะเขือป่าพะ มะเขือพอก้า ข้าป่า ส้มป่อย
มาเหนียง เครือจีน หญ้าตดหมา หญ้าเมืองวาย กอแห่ง มาตูม-มาตึง รวงเย็น(รวงจืด) หนาด
เป้าตองแตก วาน บอนแบ้ว จ้าสะเลียมผา กีบผาลม จี้เบี่ยลูกฟ่อน ควงู

สมุนไพรในครัว จำนวน 31 ชนิด ได้แก่ หอมแดง กระเทียม จิง ข้า พริก
จี่หนู ขมิ้นขาว ขมิ้นชัน มะดัน โหระพา มะนาว มะกรูด แมงลัก ตะไคร้ กระเพราแดง
กระชาย ขอบ้าน เตยหอม หัวปลี ชะพลู สะเดา ถั่วพู ตำลึง ฟักทอง กระจิน กุยช่าย บัวบก
มะระจั่น ผักหวานบ้าน บวบ จี้เหล็ก มะเขือพวง

ประเภทผลไม้ป่า จำนวน 28 ชนิด ได้แก่ มะมุ่น นมวัว มะต้อ ลำไยป่า
มะม่วงกวาง มะป่อง มะเดื่อ คอแลน มะก้าย ลิ่นไม้ มะมื่น มะค่า มะขามป้อม มะก้อม มะหน
อด มะเคาะ มะเกลือ มะลั่น มะกอก มะเฒ่า มะตำว มะข้าวจี ชมพูนก มะตึง มะหลอด
มะป่อง มะมุ่น มะก้อ มะโก

ประเภทไม้เถาหรือเครือ จำนวน 28 ชนิด ได้แก่ เครือมะบ้า หนูป้อย ยัวง
ฝิด โจงจะลิง มะเหนียง มะม้วย รวงเย็น เตาหลวง เตาแจ้ แดง ปู่ผู้ ป้านเขากว้าง หัวข้าวเย็น
เขวขน ขาวปุ่น หมาเหิง ย่าง ก้อย แหนเครือ หนามต้นแดง ต้นขอ ส้มเลี่ยน มะน้ำ
ห้ากระรอก มะก่องดีตำฟาน ก้าว

ประเภทไม้พุ่ม จำนวน 22 ชนิด ได้แก่ ตินตัง เมืองวาย กอนตา กัล้วยป่า
หญ้าคา บุค บอน ตุน มะแคว้ง ข่อย หญ้าสามเหลี่ยม ต้นงอย แบต เอื่องหมาเยนา ก้างปลา ไช
ต้างช้าง หมากป่า สา มะสะเลียด ตองหลาด มะก้าง ปั่ว

ประเภทเห็ด จำนวน 42 ชนิด ได้แก่ เห็ดทะมอด เห็ดหนูแมว เห็ดถอบ เห็ด
มัน เห็ดไร่ เห็ดซาง เห็ดไคร้ เห็ด ไข่นก เห็ดลม เห็ดนอง เห็ดแดง เห็นหน้าปั้งหลังออน

เห็ดถ่าน เห็ดเหือง เห็ดคน เห็ดปุ่มหมู เห็ดคัน เห็ดไข่นก เห็ดโละละ เห็ดน้ำข้าว
เห็ดทะโมงโก่งขาว เห็ด ทะโมงโก่งเห็ดเหือง เห็ดคนฟาน เห็ดว้ายแลง เห็ดหวา เห็ดอ่อม
ล่อม เห็ดน้ำแป้ง เห็ดกระด้าง เห็ดหนูแมว เห็ดไร่ เห็ดซาง เห็ดมะข่า เห็ดรวก เห็ดสูง เห็ดเห็ด
บ้านอึ้ง เห็ดห้า เห็ดเหียง เห็นไข่นาน เห็ดหัวเข่า

ประเภทสัตว์ป่าทั้งที่ใช้เป็นอาหาร และสัตว์ที่ห้ามล่า จำนวน 40 ชนิดได้
แก่ กระตัง ช้าง อีเก้ง ฟาน เสือ หิ่น หอน งูเห่า งูเป่า งูเหือง งูสิงสากหัว งูคอแดง งูชะ
น้ำ ตุ่น กระรอก กระต่าย แลง ตระกวด ค่าง ลิง บ่าง บั้ง ค้างคาว นกคุ้ม นกกวัด นกกะหลว
นกจอก นกจี๋แจ็บ นกเคย นกเขา นกเอี้ยงคำ นกเอี้ยงขี้หมา นกจิ้งหลอก นกแซงแซง นก
เค้าแมว นกกระปูด กา ทนกกยางปอน นกอีปู้ (นายคำมูล โนพรวน, นายคำแน่น อุ่มมี,
สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2540)

1.2 รู้จักความหลากหลายในฐานะที่เป็นความรู้ หรือภูมิปัญญาของชุมชน
เช่น แม่บ้านจะรู้จักว่า ไม้ชนิดไหนจะใช้ย้อมสีได้ ได้สีอะไร เอาส่วนไหนมาย้อม ทางด้าน
สมุนไพรว่าส่วนไหนของพืชมาต้มทานแล้วเป็นสมุนไพรแก้โรคต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งยา
จากตลาด

น้ำ ต้องรักษาต้นไม้บริเวณขุนน้ำกุน ขุนห้วยต้อย ขุนห้วยหาญ น้ำถึงจะ
ไม่แห้ง จะต้องมีการจัดการอย่างไร มีกฎเกณฑ์อะไรบ้างเป็นต้น

นา นาบริเวณไหน มีน้ำน้อย มีน้ำมาก มีน้ำขัง จะคัดพันธุ์ข้าวอย่างไรให้
เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น ข้าวคอ ข้าวกลาง ข้าวปี

วงจรการผลิต หลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวบ้านรู้ว่าจะลงพืชชนิดใดบ้าง
สำหรับไว้บริโภคในครัวเรือน เหลือจึงขาย พื้นที่ไหนบ้างจะลงพืชพาณิชย์ ซึ่งความรู้เหล่านี้ได้
สั่งสมมาจากการที่ได้ใช้สรรพชีวิตในป่า ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญา และกระบวนการเรียนรู้
ดังนั้นชาวบ้านจึงมีความผูกพันกับป่ามาช้านาน

2. ความหลากหลายทางชีวภาพในนา

นอกจากพื้นที่ป่าจะมีความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว พื้นที่นาซึ่งได้รับประโยชน์
จากความอุดมสมบูรณ์ของป่า รักษาความสมดุลของระดับแม่น้ำให้มีน้ำตลอดปี ทั้งสายน้ำกุน
ห้วยหาญ ห้วยต้อย ห้วยหินลับ ไหลลงมาหาลำเลียงไร่นา ก่อให้เกิดความหลากหลายทาง
ชีวภาพในท้องถิ่น

การทำนาของชาวไทลื้อตำบลศิลาแลง ต้องอาศัย ลำน้ำกุน ห้วยหาญ ห้วยต้อย ผ่าน
ฝายแก้ง การทำนาต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์จากป่า ดังนั้นการทำนาของชาวไทลื้อตำบล

ศิลาแลงจึงผูกพันกับระบบนิเวศน์มาช้านาน พื้นที่นาของชาวไทลื้อตำบลศิลาแลง เป็นที่ราบเสียส่วนมาก มีแม่น้ำไหลผ่านเพื่อหล่อเลี้ยงครอบคลุมพื้นที่นาทั้งหมด เปรียบเหมือนเส้นโลหิตใหญ่ และมีลำเหมืองเล็ก ๆ แยกกระจายออกไปเปรียบเหมือนเส้นเลือดฝอยที่นำน้ำไปหล่อเลี้ยงพื้นที่นาอย่างทั่วถึง ระบบการส่งน้ำตามลำเหมือง ถูกจัดระบบอย่างเหมาะสมโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่สั่งสมมาจากการสืบทอดอย่างแท้จริง พื้นที่นาที่ใช้น้ำจากลำเหมืองได้แก่

นาดอน ได้แก่ นาที่รับและควบคุมน้ำได้ตลอดเวลา โดยใช้คันนาลูกเล็ก ๆ และตางนาเป็นตัวควบคุม คอยเปิดและปิดน้ำได้

นาล่อง ได้แก่ นาที่มีน้ำซึมออกมาจากใต้ดิน นาประเภทนี้ต้องการน้ำจากลำเหมืองไม่มากนัก เพราะจะมีน้ำขังอยู่ตลอดเวลา ชาวนาต้องคอยระบายน้ำออกตลอด เพื่อไม่ให้ระดับน้ำสูงเกินความต้องการของต้นข้าว

นาห้วย ได้แก่ นาที่บุกเบิกบริเวณเชิงเขาซึ่งเป็นพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำห้วย และน้ำเหมืองจะไหลเข้าถึง หรือไม่ก็เป็นนาที่ต้องรอให้ฝนตกมาก ๆ ปริมาณน้ำในลำห้วยจึงจะสามารถไหลเข้าหล่อเลี้ยงพื้นที่นาได้ นาประเภทนี้มีไม่มากนัก

ตาราง 3 แสดงปฏิทินการปลูกพืชในนา

กิจกรรม	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
1. ปลูก/เกี่ยวข้าว												
- ข้าวคอ								←				
- ข้าวกลาง								←				
- ข้าวปี	→							←				
2. ปลูกพืชหลังนาครั้งที่ 1		←		→								
3. ปลูกพืชหลังนาครั้งที่ 2					←		→					

ที่มา : สัมภาษณ์ นายคำมูล โนพรวน 2536

ข้าว ข้าวที่ชาวบ้านเคยปลูก ข้าวคอไ้แก่ ข้าวคอนกแก่น ข้าวคอดลาว ข้าวคอ ปลี คอหมาแหละ คอหมอก ข้าวคอตำ ข้าวกลางไ้แก่ ข้าวหมยหนอง ข้าวมติ ข้าวคอกพุด ข้าวมะโก่ ข้าวมหวงค์ ข้าวกล้วย ข้าวสายหมุน ข้างเพียคำ ข้าวมะเขือ ข้าวปุโร ข้าวคำดี ข้าวปีไ้แก่ ข้าวเพืองคิบ ข้าวไหลหลัง ข้าวกำ ข้าวกาบอ้อย ข้าวกาบขาง ข้าวป้าง ข้าวแก้ว ข้าวแก้วต้นดำ ข้าวแก้วลำเลื่อง ข้าวหมาน้ำ แต่ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม โดยให้เหตุผลว่ากินอร่อยกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง แต่ต้องใช้ปุ๋ยและยาช่วยเพราะข้าวพันธุ์ส่งเสริมไม่ทนต่อโรค เหมือนข้าวพันธุ์พื้นเมือง

พืชหลังนา ครั้งที่ 1 แบ่งไ้เป็น 2 กลุ่ม ไ้แก่พืชดั้งเดิม เช่น พริก กระเทียม หอมแดง ผักกาดนา ผักจี ผักบ้อม ผักเป็กหรือผักขี้นุด ถั่วลิ้นเตา ถั่วน้อย มะเขือส้ม (มะเขือเทศ)ถั่วฝักยาว มะเขือตากบ มะเขือยาว ข้าวโพดข้าวเหนียว พืชเหล่านี้เป็นพันธุ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม และมีบางชนิดที่พัฒนามาสู่ระบบเศรษฐกิจนอกชุมชน เช่น ข้าวโพดข้าวเหนียว ถั่วลิ้นเตา เป็นต้น

พืชพันธุ์ใหม่ เช่น ถั่วแขก ข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ ผักกาดขวางตั้ง กระหล่ำดอก กระหล่ำปลี ผักกาดเขียวปลี ผักกาดขาวปลี มะเขือเทศบริษัท แตงกวา แตงโม ยาสูบ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง เป็นต้น

พืชหลังนา ครั้งที่ 2 หลังจากการเก็บหอมแดง กระเทียม ถั่วลิ้นเตา ถั่วน้อย เสร็จแล้ว จะมีพื้นที่ว่าง จึงมีการปลูกจะเน้นการปลูกพืชพันธุ์อายุสั้น เช่น แตงกวา ถั่วเหลือง ผักกาดต่างๆ ข้าวโพดข้าวเหนียว เพื่อไม่ให้พื้นที่ว่าง

พืชที่ขึ้นเองบริเวณนาและขอบลำเหมือง ที่ชาวบ้านสามารถนำมาประกอบอาหาร ไ้แก่ ผักหนอก (ใบบัวบก) บอน ผักบุ้งน้ำ ผักขม ผักหอม เตา ผักแว่น ผักอีฮิน ผักปุมปา ผักอีเอียน ผักกาดนาขุน ผักกาดนาเกลี้ยง ผักจั่นถ่อน ผักปุมปึง ผักกุ่ม ผักหนาม ผักตังโอ้ ผักอีเยาะอีเยะ ผักเปว ผักหนอกแห ผักกิมกึ่ง ผักเลี่ยมอี๊ด

สัตว์ที่อาศัยบริเวณท้องนา ไ้แก่ ปูนา กบ เขียด หอย แมงดา แมงจอน จิ้งกั้ง (จิ้งหรีด) แมงหน่ง อีเนี้ยว อีฮวกเขียด อีฮวกกบ อีฮวกอึ่ง (ลูกอ๊อด) แมงขี้ค้ำน หอย กุ้ง แวง ปลาชีว ปลามัน ปลาปือก ตักแตนข้าว งู หนู กระต่าย

รูปแบบการใช้ทรัพยากร

การใช้ทรัพยากร หรือการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการสร้างความสมดุลระหว่างระบบการผลิตในภาคเกษตรกับสภาพแวดล้อม

ธรรมชาติ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิต (Productivity) สร้างความคงที่ (Stability) ทั้งในด้านการผลิตและการดำรงชีวิตร่วมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างได้สมดุล เพื่อความยั่งยืน (Sustainability) สำหรับการผลิตและการดำรงชีวิตในระยะยาวและเพื่อสร้างงานภายในชุมชน อันจะนำไปสู่การกระจายรายได้และการแก้ปัญหาความยากจนในชนบท รวมทั้งประโยชน์ใช้สอยของราษฎรในชีวิตประจำวัน เช่นเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร พื้นสำหรับหุงต้ม ฯลฯ (เสนห์ จามริก, 2536 : 146) ชุมชนในตำบลศิลาแลง ประกอบด้วย 7 หมู่บ้านที่ร่วมกันรักษาป่าในรูปของตำบล เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับป่า” ซึ่งผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้อาศัยป่าเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต พึ่งพาน้ำจากป่าในการทำเกษตร ป่าเป็นแหล่งอาหาร เห็ดหน่อไม้ พืชผัก และยาสมุนไพร เมื่อผู้คนได้รับประโยชน์จากป่าจึงเห็นคุณค่าของป่า ได้มีการช่วยกันดูแลรักษา เพื่อเกื้อกูลต่อป่าที่มีพระคุณกับชุมชน

1. การใช้ประโยชน์จากป่า

ตาราง 4 แสดงข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่า

การใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 3	หมู่ที่ 4	หมู่ที่ 5	หมู่ที่ 6	หมู่ที่ 7	หมายเหตุ
1. น้ำบริโภค ปะปาภูเขา	/	*	/	/	/	/	/	* ลำน้ำขวาง
2. น้ำทำการเกษตร	/	*	/	/	/	/	/	ห้วยตาด
3. ไม้ใช้สอย ฝืน ดอก	/	/	/	/	/	/	/	/ ลำน้ำกุน
4. ไม้ปลูกบ้าน	/	/	/	/	/	/	/	ห้วยต้อย
5. แหล่งอาหาร	/	/	/	/	/	/	/	ห้วยหาญ
6. แหล่งสมุนไพร	/	/	/	/	/	/	/	ห้วยหินลับ
7. เลี้ยงสัตว์	/	/	/	/	/	/	/	

ที่มา : สัมภาษณ์ นายคำมูล โนพรวน ปี 2536

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ในตำบลศิลาแลงจำแนกได้ดังนี้

1.1 การใช้ประโยชน์เชิงนิเวศน์ คือเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า รวมทั้งเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์เป็นต้น

1.2 การใช้เป็นแหล่งอาหาร ในแต่ละฤดูกาล จะมีสัตว์ป่าและพืชอาหารไว้สำหรับให้นำมาบริโภคภายในครัวเรือน จำแนกได้ดังนี้

ฤดูร้อน มีผักกูดขาว ผักกูดแดง ผักกูดงอ ผักหนาม ผักกุ่ม ผักสลัด ผักโสนาง ผักเหือก ใบกุ่มเมือง ผักปุยย่า บอนผา บอนขาว บอนดำ เห็ดลม เห็ดนอง เห็ดไคร้ มะกอกป่า มะนอมวัว มะตาว น้ำผึ้งน้ำมั้น คอแลน มะม่วงป่า มะมื่น มะขามป้อม มะก้าย ไข่แมงมัน กบจุก เขียดตาปาด เขียดลาย เขียดต้องเอ็บ เขียดทราย เขียดคา หนูจุก ตุ่น ปูโจ้ง ปลาห้วย กระต่าย แลน ตะกวด

ฤดูฝน มี หน่อสีสุก หน่อขาง หน่อไร่ หน่อบง หน่อหก เห็ดถอบ เห็ดทะมอด เห็ดแดง เห็นหน้าปั้งหลังออน เห็ดถ่าน เห็ดเหลือง เห็ดคน เห็ดปืมหมู เห็ดด่าน เห็ดไข่นก เห็ด โลละละ เห็ดน้ำข้าว เห็ดทะโมงโก่งขาว เห็ดทะโมงโก่งเหลือง เห็ดคนฟาน เห็ดว้ายแลง เห็ดหาว เห็ดอ่อมล่อม เห็ดน้ำเป้ง เห็ดกระด้าง เห็ดหนูแมว เห็ดไร่ เห็ดขาง เห็ดมะข่า เห็ดรวก เห็ดลู่ เห็ดเห็ดบ้านอึ่ง เห็ดห้า เห็ดเหียง เห็นไข่ห่าน เห็ดหัวเข่า ลูกฮอดหัวยงูสิงคาน งูสิงฮ้อ มะนอยฮ้อมแอ้ม ลำไยป่า มะไฟ มะโก มะก่อ มะมื่น มะเขือพวง มะกวน มักข้าวจี จิ๋กุง(จิ้งหรีด) แมงคาม ลันไม้ (เพกา)

ฤดูหนาว มี บุก หัวข่า ผักเปี๊ยะ ผักปูลิง ไข่มดแดง ไข่มดสี ไข่มดส้ม ค้างคาว บอนผา บอนขาว บอนดำ ผักกูดขาว ผักกูดแดง กบ เขียด ปลาห้วย เป็นต้น (นายคำมูล โนพรวน, นายคำแน่น อุ่มมี, สัมภาษณ์ 17 กันยายน 2540)

1.3 สมุนไพรรักษาโรค (ชื่อท้องถิ่น) เช่น ดีงูว่า บอระเพ็ด หนูปอย จักควัน ขมิ้น พริกปิวแดง พริกปิวขาว ดีปลี ฮ่อสะพายควาย จุ่งจะลิง โค๊ะขนาน ย่อมดินหมา หนุ่ยแสนฮาก หนุ่ยดอดบ้อง หนุ่ยฮ้อ มะเขือป่าแพะ มะเขือพอก้า ข่าป่า ส้มป่อย มะเหนียง เครือจีน หน้าเมื่องวาย รวงเย็น หนาด มะตูมมะตั่ง ดันแห้ง เป้าตองแตก บอนแก้ว

รักษาโรคปวดหัว เป็นไข้ แก้ไอ รักษาแผลสด รักษาฝีหนอง ยาบำรุงกำลัง ยาแก้ผดผื่น ยาถอนเห็บ แก่นิ้ว แก้ท้องเสีย แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ยาถ่าย แก้เจ็บหู ลำด้า รักษาโรคเกี่ยวกับเหงือก ฟัน ยาแก้ผดผื่น สระผม โรคผิวหนัง ฯลฯ (นายคำมูล โนพรวน, นายคำแน่น อุ่มมี, สัมภาษณ์ 17 กันยายน 2540)

1.4 เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร เช่น การทำด้ามจอบ ด้ามขวาน ด้ามเสียม ด้ามมีด ไร่ คราด กระดานตีข้าว เป็นต้น

1.5 ไม้ใช้สอย ฟืน ตอก เช่น รั้วบ้าน ทำยังข้าว ช่อม้าน ฟืน ตอกสำหรับมัดของ กิ่งทอผ้า ไม้กวาด จากมุงหลังคา และใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

1.6 สีส้อมผ้าของแม่บ้าน ในอดีตแม่บ้านมีการใช้สีจากเปลือกไม้ ร่ายไม้ในป่า มาย้อมเสื้อผ้า และของใช้ในครัวเรือน เช่น ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน ผ้า màn ผ้าห่ม ถุงย่าม ผ้าขาวม้า นอกจากนั้นยังใช้ย้อมผ้าที่ใช้สำหรับพิธีกรรมที่สำคัญต่างๆ เช่น ตุ่ง เป็นต้น และยังมี การนำมาเป็นปัจจัยการผลิต ในการทอผ้ามีการใช้ วัสดุ และวัตถุดิบ ดังต่อไปนี้

1.6.1 อุปกรณ์ในการทอผ้า ได้แก่ กี่ พืม ไม้จะขัด ไม้แป้ กระสวย ไม้เก็บ मुख ไม้เผ่า ไม้สอดลาย ไม้หลอด ซ้ายหลอด (ตะกร้า) โกงกว้าง กวัก โกงผัดหลอด หลักเข็น หูก อุปกรณ์เหล่านี้พ่อบ้านจะนำไม้จากป่าใช้สอยของหมู่บ้าน มาผลิตให้แม่บ้านของตนเอง อุปกรณ์บางอย่างต้องอาศัยงานฝีมือที่ละเอียด สลักลวดลาย ก็มักจะให้ช่างไม้ประจำหมู่บ้าน เป็นผู้ผลิตให้ เป็นต้น

1.6.2 วัตถุดิบในการทอผ้า ได้แก่ ฝ้าย ในอดีตชุมชนไทลื้อมีการปลูกฝ้าย พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ฝ้ายตุ่น และพันธุ์ฝ้ายขาว สำหรับทอผ้าเองการปลูกฝ้ายในสมัยนั้น อาศัย ปลูกตามหัวไร่ ปลายนา ไม่มีโรคและแมลงรบกวน เพราะพันธุ์พื้นเมืองนั้นสามารถทนต่อโรค และแมลงได้ดี ประกอบกับการปลูกฝ้ายในตอนนั้นไม่ได้ปลูกเป็นแปลงใหญ่ แต่มีการปลูก แซมพืชอื่น ๆ ในลักษณะปลูกพืชหลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน ต่อมา มีการส่งเสริมการ ปลูกฝ้ายเพื่อขายให้กับพ่อค้าคนกลาง โดยมีการนำพันธุ์จากนอกชุมชน ชาวบ้านเรียกว่า “พันธุ์พ่อค้า” มาให้ชาวบ้านปลูก การปลูกฝ้ายพันธุ์ดังกล่าว เพื่อให้ได้ปริมาณมาก จึงมีการ ปลูกในพื้นที่กว้างขวาง และปลูกเฉพาะฝ้ายชนิดเดียว เมื่อปลูกในปีแรก ๆ ได้ผลผลิตมากไม่มี โรค และแมลงมารบกวน แต่พอเข้าปีที่ 3 เกิดโรคใบไหม้ และหนอนเจาะดอกฝ้าย รบกวนฝ้ายที่ชาวบ้านปลูก ชาวบ้านจึงใช้ยาฆ่าแมลง ฉีด พ่น เพื่อกำจัด แต่การใช้ยาก็ไม่ สามารถทำลายตัวหนอนให้หมดไปได้ จึงมีการเพิ่มปริมาณ และความถี่ในการ ฉีด พ่น มาก ขึ้นอีกทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และตัวผู้ผลิตเองกลับได้รับผล กระทบจากการใช้ยา เช่น เกิดผื่น ปวดหัว อาเจียน ผอมซิด และผลผลิตลดลงทุกปี ในเวลาต่อมาชุมชนไทลื้อแห่งนี้จึง เลิกปลูกฝ้ายไปโดยสิ้นเชิง (นางบุญปิ่น ฑีมาวงศ์, สัมภาษณ์ 2538)

แหล่งวัตถุดิบ ปัจจุบันชาวบ้านได้นำฝ้าย มาจากจังหวัดเชียงใหม่ โดยจะ รวมกลุ่มกันไปซื้อในตลาดวโรรส ได้แก่ ร้านจินเฮงฮวด และร้านฝ้ายทอง โดยให้เหตุผลว่า

สะดวกรวดเร็วกว่าต้องมาปลูก ปั่น กรอ เส้นฝ้ายเอง ประกอบกับความนิยมของลูกค้าที่ต้องการสีที่ดูฉูดฉาดจาก โรงงาน และมีสีสันทันหลากหลายให้เลือก แต่หากมีลูกค้าต้องการสีที่ย้อมจากธรรมชาติชาวบ้านก็จะนำไปไม้ เกาหรือเคียว เปลือกไม้จากในป่ามาย้อมสีธรรมชาติ ในกรณีที่ตากเปลือกไม้ก็จะใช้โคลนโปะทับรอยตาก เพื่อไม่ให้ต้นไม้แห้งตาย การผลิตส่วนมากจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้า (นางเครือวัลย์ หาญยุทธ, สัมภาษณ์ 2538)

ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ของธุรกิจชุมชน ต่อการจัดการป่าชุมชน

จากผลการศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างบทบาทธุรกิจชุมชนที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการจัดการป่าชุมชน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน พบว่ามีความสัมพันธ์กันดังต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ของ การยกระดับรายได้ต่อการจัดการป่าชุมชน

จากการศึกษาพบว่า รายได้จากการทำธุรกิจชุมชนสัมพันธ์กับการรักษาป่าชุมชน ในแง่ของการลดการใช้ประโยชน์จากป่า เพราะชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพซึ่งเป็นที่มาของรายได้มากกว่าอดีต ที่มีรายได้มาจากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว

การยกระดับรายได้ของสมาชิกกลุ่มทอผ้า มีความสัมพันธ์กับการจัดการกลุ่มและองค์กรในชุมชนทั้งด้านอาชีพ และด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นกลไกในการวัดความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ และอาชีพ ตัวชี้วัดด้านนี้รายได้ในระดับครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับตัวชี้วัดของรายได้ในระดับชุมชนค่อนข้างมาก แต่จะให้ผลที่เป็นภาพรวมหรืออัตราเฉลี่ยของอัตรารายได้ในครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน จากการศึกษาจะพบว่า

จำนวนรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน ในรอบ 1 ปี เปรียบเทียบรายได้ ระหว่างครัวเรือนที่ทอผ้า และครัวเรือนที่ไม่ทอผ้า มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 5 แสดงข้อมูลการเปรียบเทียบฐานะทางการเงินของครัวเรือน

จำนวนรายได้ ในรอบ 1 ปี	ครัวเรือนที่ทอผ้า	91 ครัวเรือน	ครัวเรือนที่ไม่ทอ	ผ้า 38 ครัวเรือน
	จำนวนครัวเรือน	คิดเป็นร้อยละ	จำนวนครัวเรือน	คิดเป็นร้อยละ
ต่ำกว่า 5,000	4	4.39	19	50
5,001 - 10,000	4	4.39	6	15.79
10,001 - 15,000	21	23.08	8	21.06
15,001 - 20,000	22	24.18	1	2.63
20,001 - 25,000	17	18.68	0	0
25,001 - 30,000	13	14.29	1	2.63
มากกว่า 30,000	10	10.99	3	7.89
จำนวนรวม	91	100	38	100

ที่มา : แบบสัมภาษณ์ สิงหาคม 2540

จากตาราง 5 พบว่า ครัวเรือนที่ทำการทอผ้าจะมีรายได้กระจายอยู่ในช่วง 15,001 - 20,000 บาทต่อ 1 ปี จำนวนร้อยละ 24.18 และในช่วง 10,001 - 15,000 บาทต่อปี จำนวนร้อยละ 23.08 ช่วง 20,001 - 25,000 จำนวนร้อยละ 18.68 ซึ่งในสังคมไทลื้อบ้านคอนไซ รายได้ขนาดนี้ถือว่ามีความฐานะปานกลาง ส่วนผู้มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อปี มีเพียง จำนวนร้อยละ 4.39 เท่านั้น

สำหรับครัวเรือนที่ไม่ได้ทอผ้าพบว่ามีรายได้ต่อปี ต่ำกว่าเดือนละ 5,000 บาท ซึ่งเป็นอัตราสูงถึง จำนวนร้อยละ 50 ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีฐานะยากจน ส่วนผู้ที่ไม่ทอผ้าแต่มีรายได้มากกว่าปีละ 30,000 บาทขึ้นไป จำนวนร้อยละ 7.89 พบว่าเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ข้าราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน

จำนวนรายได้จากการทอผ้า แปรรูป คณะกรรมการกลุ่ม ของครัวเรือนในรอบ 1 ปี

ตาราง 6 แสดงข้อมูลรายได้จากการทอผ้าในรอบปีปัจจุบัน

จำนวนรายได้ในรอบ 1 ปี	จำนวนครัวเรือน	คิดเป็นร้อยละ
ต่ำกว่า 3,000	2	2.19
3,001 - 6,000	3	3.30
6,001 - 9,000	3	3.30
9,001 - 12,000	7	7.69
12,001 - 15,000	14	15.38
15,001 - 18,000	15	16.48
18,001 - 21,000	22	24.28
มากกว่า 21,001	25	27.47
จำนวนรวม	91	100

ที่มา : แบบสัมภาษณ์ สิงหาคม 2540

จากตาราง 6 พบว่า จำนวนครัวเรือนที่มีรายได้จากการทอผ้า ต่อปี มากกว่า 21,001 บาท ต่อปีสูงถึง จำนวนร้อยละ 27.47 รองลงมาคือช่วง 18,001 - 21,000 บาทต่อปี จำนวนร้อยละ 24.28 และ 15,001 - 18,000 บาทต่อปี จำนวนร้อยละ 16.48 ส่วนผู้ที่มีรายได้ ต่ำกว่า 3,000 บาท มีเพียง จำนวนร้อยละ 2.19

รายรับรวมของสมาชิกกลุ่มทอผ้า จากการรวบรวมตัวเลข จากบัญชีรายรับของ สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านคอนไชย ทั้ง 3 กลุ่ม คือกลุ่มไร่อ้อย กลุ่มคอนไชยใต้ กลุ่มแปรรูป ซึ่ง เป็นรายรับสุทธิหักค่าวัตถุดิบออกแล้ว พบว่า

ปี 2535 สมาชิกมีรายได้สุทธิ จำนวน 823,172 บาท

ปี 2536 สมาชิกมีรายได้สุทธิ จำนวน 794,967 บาท

ปี 2537 สมาชิกมีรายได้สุทธิ จำนวน 698,758 บาท

ปี 2538 สมาชิกมีรายได้สุทธิ จำนวน 608,624 บาท

ปี 2539 สมาชิกมีรายได้สุทธิ จำนวน 588,954 บาท

(ที่มา : จากบัญชีรับจ่ายของหัวหน้ากลุ่ม ในภาคผนวก จ : หน้า 183)

จำนวนเงินดังกล่าวเป็นยอดรวมจากผู้ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเท่านั้น ไม่ได้รวมเงินรายรับจากการทำกิจการเองระดับปัจเจกบุคคล ส่วนสาเหตุที่รายรับมีแนวโน้มลดลงทุกปี เพราะการทอผ้าเริ่มมีคนทำกันมากขึ้นในอำเภออื่นๆ และตลาดผ้าทอเริ่มอิ่มตัว

2. จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ กิจกรรมการทอผ้า มีสมาชิกจำนวน 91 ครอบครัว จากจำนวน 135 ครอบครัว และกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน จำนวน 135 ครอบครัว จากจำนวน 135 ครอบครัว สะท้อนความเอาใจใส่ในการร่วมกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกในบ้านคอนไฮ

2.1 กลุ่มทอผ้า ถึงแม้ว่าเงื่อนไขในการจัดองค์กรของกลุ่มทอผ้า มีวัตถุประสงค์ด้านรายได้เป็นเงื่อนไขหลัก แต่จากการดำเนินงานของกลุ่มที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในการร่วมกิจกรรมของกลุ่ม โดยที่กระบวนการต่าง ๆ ได้ถูกดำเนินการโดยคนในชุมชนอย่างแท้จริง โดยที่หน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีส่วนช่วยในการดำเนินกิจกรรมมีบทบาทเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น ไม่ได้มีบทบาทในการชี้แนะแต่อย่างใด หากเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ไม่ได้เกิดจากการริเริ่มของสมาชิกในชุมชนแต่เกิดจากการชี้แนะของหน่วยงานจากภายนอกชุมชนจะเห็นว่ากลุ่มเหล่านั้นไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างยั่งยืน และล้มเหลวในเวลาต่อมา เช่น กลุ่มตัดผม กลุ่มเลี้ยงไหม กลุ่มปลูกมะเขือเทศ กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ

กลุ่มทอผ้านอกจากจะมีการขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นทั้งในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลแล้วยังมีการขยายไปในชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งยังมีการพัฒนากระบวนการกลุ่มในด้านการบริหารให้เหมาะสมสอดคล้องกับแต่ละหมู่บ้าน โดยที่มีรูปแบบและวิธีการดำเนินงานที่แตกต่างกัน แต่ถูกยอมรับโดยสมาชิกของกลุ่ม เช่น การตั้งราคารับซื้อจากสมาชิก เงื่อนไขการรับและส่งสินค้าตามคำสั่งซื้อของลูกค้า การหักเงินเปอร์เซ็นต์เพื่อสะสมเข้ากองทุน การจัดสรรเงินให้คณะกรรมการและผู้บริหาร นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ของสมาชิกให้มีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ และมีการพัฒนาสมาชิกกลุ่มจากผู้ทอผ้ามาเป็นผู้จัดการด้านการตลาดได้ ดังนั้นจะเห็นว่าการจัดองค์กรของกลุ่มทอผ้าเป็นการจัดองค์กรแบบธรรมชาติ ที่สอดคล้องกับความสามารถและความต้องการของชุมชน มีพัฒนาการที่สมาชิกในชุมชนร่วมมือกันริเริ่ม แก้ไข ปรับปรุง ทุกกระบวนการอย่างมีสำนึก และความรับผิดชอบของสมาชิก ซึ่งเป็นเงื่อนไข ที่จะนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนของชุมชนต่อไปในอนาคต

2.2 กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดการองค์กรในรูปของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน นั้นแบ่งออกเป็น 2 ระดับได้แก่

ระดับที่ 1 การจัดการกลุ่มที่เกิดจากการริเริ่มของผู้นำในชุมชน ในการขอความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน โดยมีการจัดการกลุ่มอย่างเป็นทางการ คือมีคณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธารตำบลศิลาแลง ซึ่งมีตัวแทนจากหมู่บ้านละ 3 คน และคณะกรรมการสภาตำบลซึ่งมีกำนันเป็นประธาน และผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการ มีหน้าที่คอยควบคุม กฎเกณฑ์ ระเบียบ ที่ได้ตกลงร่วมกันเป็นแนวทางปฏิบัติในกิจกรรมการรักษาป่าชุมชน โดยถูกยอมรับจากสมาชิกในชุมชน การจัดการกลุ่มลักษณะนี้มีการแต่งตั้ง มอบหมายหน้าที่อย่างชัดเจนว่ามีความรับผิดชอบ ในการควบคุม ดูแล ระดับใดบ้าง ผู้ที่มีส่วนร่วมในระดับนี้จะผู้นำและเป็นพ่อบ้าน ไม่มีแม่บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าชุมชนมีการแบ่งแยก และกีดกัน ไม่ให้แม่บ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าของชุมชน แต่ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างที่หลากหลายในความร่วมมือของชุมชน โดยไม่มีการกีดกันแต่อย่างใด

ระดับที่ 2 การจัดการกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ที่ไม่เป็นทางการ คือสมาชิกในชุมชนที่ไม่ได้เข้าไปมีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเป็นทางการในการจัดการกลุ่มระดับที่ 1 แต่สมาชิกในชุมชนทุกคนจะมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการปฏิบัติการกิจของกลุ่มรักษาป่าทั้งในทางตรง และทางอ้อม แม่บ้านมีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทั้งการหารายได้จากการทอดผ้าแทนการหารายได้จากการ ปลุกข้าวโพด ถั่วเหลือง ข้าวไร่ เผาถ่าน ตัดไม้ขาย กระหล่ำปลี การช่วยสอดส่องดูแลและแจ้งเบาะแสผู้บุกรุกป่า การจัดสรรเงินรายได้จากการทอดผ้าของกลุ่มให้เป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาป่าของคณะกรรมการ และการถ่ายทอดประสบการณ์การรักษาป่าให้สมาชิกในครอบครัว และผู้ที่มาศึกษาดูงานรวมทั้งการดูแลเรื่อง อาหาร ที่พักอาศัย ให้กับผู้มาศึกษาดูงานเรื่องป่าชุมชน ที่เดินทางเข้ามาในชุมชนศิลาแลงปีละหลายกลุ่ม มีทั้งชาวบ้าน นักศึกษา นักวิชาการ ชาวต่างประเทศ ดังนั้นจึงถือได้ว่าแม่บ้านได้เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการรักษาป่าชุมชน

นอกจากนั้นกลุ่มขานาผู้นำของชุมชน ที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการโดยตรงในการจัดการกลุ่มระดับที่ 1 แต่สมาชิกผู้นำซึ่งเป็นสมาชิกส่วนมากของชุมชน เป็นผู้ที่มามีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในการสอดส่องดูแลผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม กฎเกณฑ์ ที่วางไว้ของ

ชุมชน และมีส่วนในการแสดงความคิดเห็นในการอนุรักษ์ โดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำ กลุ่มชาวนา
ผู้ใช้น้ำเป็นพลังที่สำคัญของชุมชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ เพราะมีจำนวนมากและเป็นผู้ที่ได้รับ
ประโยชน์จากการอนุรักษ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

การยกระดับรายได้จากการทอผ้า จากการศึกษาค้นพบว่าการช่วยเหลือกันในเครือข่าย
เครือข่ายเดียวกันสูงมาก เริ่มตั้งแต่การรวมกลุ่มกันในระยะเริ่มครั้งแรกจะมีการชักชวนญาติที่
ใกล้ชิดกันเข้าร่วมกิจกรรมก่อน พอเริ่มดำเนินงานไปได้สักระยะหนึ่งจะมีชักชวนญาติๆ เข้ามา
ร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนสมาชิกในหมู่บ้านมาเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมด (จำนวน 91
ครัวเรือน ตามตาราง 7) ก็จะมีการขยายเครือข่ายญาติไปนอกหมู่บ้าน โดยการแบ่งคำสั่งซื้อให้
ญาติของตัวเองที่อยู่ต่างหมู่บ้านช่วยผลิต และนำมาขายในโค้วต้าของสมาชิกในหมู่บ้าน
นอกจากนี้ยังพบว่าในเครือข่ายเดียวกันยังมีการช่วยเหลือกันในด้านวัตถุดิบในการทอผ้า มี
การแบ่งปันอุปกรณ์ต่างๆ ในการทอผ้า เช่น ฟืม เขา จะขัด หลอด ไม้มุก เพื่อให้เป็นการช่วย
เหลือให้ญาติของตัวเองมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ เช่น ฝ้าย ในการทอผ้าจะ
มีการใช้ฝ้ายสีต่างๆ มาทอลวดลาย หากคนใดคนหนึ่งขาดฝ้ายสีใด ก็จะมีการแลกเปลี่ยน หรือ
ยืมกันในเครือข่ายเดียวกัน หรือเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกัน

การถ่ายทอดการทอผ้า และลวดลายรวมทั้งเทคนิคในการย้อมสีธรรมชาติ ในกรณีที่
มีญาติที่ทอผ้าไม่เป็นหรือไม่ชำนาญ ญาติคนที่ชำนาญและทำมาก่อนแล้ว จะเป็นผู้ถ่ายทอดให้
โดยไม่เรียกร้องค่าตอบแทนใดๆ หากเป็นเครือข่ายเดียวกัน แต่หากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่เครือญาติ
และอยู่นอกชุมชนศิลาแลง จะมีการเรียกค่าถ่ายทอดวิชาแล้วแต่จะตกลงกัน โดยประมาณจะ
อยู่ในช่วงราคา 2,000 บาท ถึง 3,000 บาท ต่อการสอนในแต่ละกลุ่มซึ่งจะอยู่ในช่วงเวลา 5-10
วันต่อ 1 กลุ่ม

จะเห็นว่าในระบบเครือข่าย จะมีการช่วยเหลือในเรื่องการยกระดับรายได้ใน
ครัวเรือนให้สูงเพิ่มขึ้น การช่วยเหลือดังกล่าวทำให้เกิดบุญคุณระหว่างผู้ให้กับผู้รับ ทำให้เกิด
ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเครือข่ายเดียวกัน ประกอบกับในชุมชนศิลาแลงมีพื้นฐานโครงสร้าง
ระบบเครือข่ายที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งชุมชน เมื่อเกิดปรากฏการณ์ความช่วยเหลือกันใน
เรื่องรายได้ ที่ทำให้เศรษฐกิจในครัวเรือนมีสภาพคล่องขึ้น ทำให้เป็นพื้นฐานของความ
ช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนได้

ความสัมพันธ์ดังกล่าวมาจากความสัมพันธ์บนพื้นฐานของเครือญาติ ซึ่งเป็นแรง
ผลักดันที่ทำให้เกิดการยอมรับในกิจกรรมการอนุรักษ์ คือการจัดการป่าชุมชนอย่างมี

ประสิทธิภาพในเวลาต่อมา ที่นอกจากจะมีกระบวนการกลุ่มสังคมภายในชุมชนที่ยอมรับแล้ว ยังได้รับการยอมรับจากภายนอกชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์ในกระบวนการกลุ่มต่อภายนอก ชุมชนนั้น ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันตามสภาพภูมิศาสตร์จะมีการเรียนรู้ต่อจากกระบวนการกลุ่มของชุมชน ศิลาแลง ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันตามสภาพภูมิศาสตร์จะมีความสัมพันธ์ระหว่างกันตามฐานเครือข่ายทางสังคมในระดับหนึ่ง

กระบวนการเรียนรู้ ชุมชนมีการเรียนรู้ถึงการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน เพื่อให้เหลือไว้ให้รุ่นลูกรุ่นหลานได้มีโอกาสใช้ประโยชน์ ดังนั้นการอนุรักษ์ของชุมชนจึงเป็นในลักษณะของการอนุรักษ์ไว้เพื่อใช้ประโยชน์ ไม่ใช่การอนุรักษ์ที่ห้ามคนในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ ในขณะที่ชุมชนมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ จึงทำให้รายได้ของสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ที่ได้จากป่าลดลง ชุมชนจึงคิดหาวิธีการที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้ทดแทนขึ้น ซึ่งในชุมชนศิลาแลงได้พัฒนาอาชีพปศุสัตว์ของชาวไทลื้อ ที่มีการทอดผ้าอยู่ก่อนแล้วมาเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวทดแทนอาชีพที่ต้องใช้ประโยชน์จากป่า หรือหากมองอีกแง่หนึ่งจะเห็นว่าชุมชนสามารถที่จะพัฒนา “คุณค่ามาเป็นมูลค่า” กล่าวคือพัฒนาคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมมาเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชน ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน และผลจากการดำเนินกิจกรรมในการหารายได้เสริมจากการทอดผ้าทำให้งิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนประสบความสำเร็จในที่สุด

เมื่อการทอดผ้าก่อให้เกิดรายได้ที่ลดปัญหาด้านอาชีพที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า จึงทำให้ป่าไม่สามารถที่จะพักฟื้นและคืนสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าเหล่าที่ชาวบ้านเคยปลูกข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด เมื่อถูกปล่อยไว้โดยที่ไม่มีการเข้าไปถาง ในระยะเวลา 3-5 ปี ได้กลายมาเป็นป่าเหล่าอ่อนมีไม้ยืนต้นเจริญเติบโต และเพิ่มความหนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นป่าแพะ ส่วนป่าบริเวณต้นน้ำมี กฎเกณฑ์ ควบคุมไม่ให้มีการตัด ดังนั้นในปัจจุบันป่าชุมชนแห่งนี้จึงมีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งด้านพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ไหลลงสู่บริเวณพื้นที่ทำการเกษตรของชุมชน ทำให้ชุมชนแห่งนี้สามารถทำการเพาะปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี และได้ผลผลิตจำนวนมาก ในทางกลับกันชุมชนแห่งนี้สามารถเพาะปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง บางครอบครัวที่มีพื้นที่นามากจะมีการแบ่งพื้นที่นาให้ผู้ที่ไม่มียานพาหนะได้เข้าทำ ปัญหาการขาดแคลนข้าวจึงพบน้อยมาก จึงเป็นการยืนยันว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ป่าของชุมชนนั้นส่งผล ให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

และสามารถที่จะมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอยู่ในชุมชน มีความมั่นคงทั้งทางด้านอาหารที่สามารถหาได้จากความหลากหลายทางชีวภาพและรายได้ที่มั่นคงมีทางเลือกในการประกอบอาชีพในชุมชน

แผนภาพที่ 7 แสดงวงจรความสัมพันธ์ระหว่าง อาชีพ ความหลากหลาย รายได้ และกิจกรรมการอนุรักษ์

จะเห็นว่าวงจรของ รายได้ ความหลากหลายทางชีวภาพ อาชีพ กิจกรรมการอนุรักษ์ เป็นวัฏจักรที่ไม่สามารถตัดขาดออกจากกันได้ ทุกสิ่งมีการเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันหากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งลง ก็จะทำให้เกิดความไม่สมดุลเกิดขึ้น ปัญหาต่างๆ ก็จะตามมาทำให้ครอบครัวและชุมชนไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตการณ์ที่บุคคล หรือหน่วยงาน ภายนอกไม่สามารถแก้ปัญหาให้ได้หากชุมชนขาดศักยภาพ และความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ความสัมพันธ์ ทางเลือกอาชีพต่อการจัดการป่าชุมชน

จากการออกแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ทราบถึงจำนวนครัวเรือนที่ทอดผ้า พบว่าจากจำนวน ครัวเรือนทั้งหมดบ้านดอนไชย จำนวน 135 ครัวเรือน มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 7 แสดงข้อมูลด้านอาชีพ

ข้อมูลด้านอาชีพ	จำนวนครัวเรือน	คิดเป็นร้อยละ
ครัวเรือนที่ทอผ้า	91	67.41
ครัวเรือนที่ไม่ทอผ้า	38	28.15
ไปทำงานต่างจังหวัด	6	4.44
รวมครัวเรือน	135	100

ข้อมูล : แบบสัมภาษณ์ สิงหาคม 2540

จากตาราง 7 พบว่าบ้านดอนไชย มีครัวเรือนที่ทำการทอผ้ามากถึง ร้อยละ 67.41 มีครัวเรือนที่ไม่ได้ทอผ้าจำนวน ร้อยละ 28.15 และมีครัวเรือนที่ไปทำงานต่างจังหวัด จำนวน ร้อยละ 4.44 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 135 ครัวเรือน แสดงว่าอาชีพการทอผ้าเป็นอาชีพเสริม ที่สตรีไทลื้อส่วนใหญ่ในบ้านดอนไชยได้ยึดเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวในเวลาว่างจากการทำการเกษตร

ส่วนสาเหตุที่ครัวเรือนจำนวน 38 ครัวเรือน ไม่ทอผ้า พบว่ามาจากสาเหตุดังนี้

ตาราง 8 แสดงข้อมูลสาเหตุที่ไม่ทอผ้า

สาเหตุที่ไม่ทอผ้า	จำนวนครัวเรือน	คิดเป็นร้อยละ
1. อายุมาก/ เด็ก / ผู้ชาย	16	42.11
2. เป็นตะไคร้จากชุมชนอื่น	11	28.95
3. เคยทอแต่ตอนนี้หยุด	5	13.16
4. ไม่มีผู้หญิง	1	2.63
5. รับราชการทั้ง 2 คน	1	2.63
6. ผู้รับเหมาก่อสร้าง	1	2.63
7. อื่น ๆ - ลูกมาก (เด็ก)	3	7.89
- ไม่มีคนสอน		
- NGOs		
จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	38	100

ที่มา : แบบสัมภาษณ์ สิงหาคม 2540

จากตาราง 8 พบว่าสาเหตุที่มีจำนวนครัวเรือน 38 ครัวเรือน ไม่ได้ทำการทอผ้า เพราะมีข้อจำกัดในเรื่อง มีเด็ก/สตรีในครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุไม่สามารถทอผ้าได้ จำนวน ร้อยละ 42.11 เป็นคนจากชุมชนอื่นมาอยู่ (ตะไคร้) ทอผ้าไม่เป็น จำนวนร้อยละ 28.95 จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าผู้ที่เป็นคนจากชุมชนอื่นมาอยู่หากอยู่ในชุมชนระยะหนึ่งก็สามารถที่จะทอผ้าได้

อายุของกลุ่มทอผ้า

ต่ำกว่า 20 ปี	จำนวน	2	คน
21 - 30 ปี	จำนวน	15	คน
31 - 40 ปี	จำนวน	39	คน

41 - 50 ปี	จำนวน	28	คน
51 - 61 ปี	จำนวน	7	คน
รวม		91	คน

(ที่มา : แบบสัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

เฉลี่ยอายุของสตรีที่ทอผ้า ส่วนมากจะอยู่ในช่วงอายุ 31 - 40 ปี คือมีจำนวน 39 คน รองลงมา คือช่วงอายุ 41 - 50 ปี มีจำนวน 28 คน ช่วงอายุที่มีการทอผ้าน้อยที่สุดคือ ช่วงอายุต่ำกว่า 20 ปี มีเพียง 2 คน สาเหตุเพราะการลดลงของจำนวนประชากรจากการวางแผนครอบครัวในปัจจุบัน และการเข้ารับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาที่เพิ่มมากขึ้นในเยาวชนที่มีอายุช่วง 10-20 ปี

การทอผ้าเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่ใช้ให้เห็นถึงทางเลือกในการประกอบอาชีพ และการทำให้ชุมชนคงความเป็นชุมชนไว้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อป่าชุมชน ยังมีชุมชนอีกหลายแห่งได้ทำธุรกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เพื่อที่จะให้เกิดรายได้ขึ้นในชุมชน การก้าวเข้าสู่ธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านในชนบทปัจจุบัน มีความจำเป็นและเป็นทางรอดขององค์กรหมู่บ้าน แนวคิดนี้เริ่มเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานพัฒนาเอกชน และหน่วยงานรัฐบาลบางหน่วย ได้มีการเริ่มการส่งเสริมและสนับสนุนบางแห่งไปแล้ว แม้จะมีขั้นตอนและระบบการส่งเสริมการลงทุนจากรัฐบาลแบบล่าช้าก็ตาม ทั้งนี้เพื่อหวังให้เป็นแบบอย่างแก่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดต่อไป เช่น โครงการฟื้นฟูเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ของสำนักงานเกษตรอำเภอปัว เป็นต้น

นอกจากนี้กลุ่มทอผ้า ของแม่บ้านมีส่วนช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่ลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้เหตุผลดังนี้ (นายเสริม ต๊ะแก้ว, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

1. ตัดกำลัง การทำการเกษตรไม่ว่าสังคมไหน ๆ จะต้องใช้แรงงานคนหลายคนช่วยกันทำ ในครอบครัวหนึ่งๆ ต้องมีแรงงานของสามีและภรรยา เป็นหลัก แต่ในเมื่อแม่บ้านหันมาทอผ้าเกือบทุกหลังคาเรือน ดังนั้นครอบครัวจึงขาดแรงงานในส่วน of แม่บ้านลงไป ก็เหลือแรงงานเพียงของพ่อบ้านเท่านั้น การที่จะไปถางป่าทำไร่ข้าวโพดเหมือนแต่ก่อนหากต้องไปคนเดียว ก็ทำได้พื้นที่เพียงเล็กน้อย พอต้องทำคนเดียวนานๆ เข้าพ่อบ้านเริ่มทำไม่ไหว ในที่สุดก็เลิกถางป่าทำไร่ข้าวโพด หันมาช่วยแม่บ้านทอผ้ากันหมด

2. ความเคยชิน ความเคยชินในการทำงานของสังคมเกษตรของชาวไทลื้อบ้านดอนไชย เคยทำงานในลักษณะลงแขก ทำงานท่ามกลางคนจำนวนมาก แต่พอขาดแรงงานแม่บ้าน ทำให้ไม่เคยชินกับการต้องทำงานที่มีคนเพียงเล็กน้อย จึงเลิกทำไร่บนดอยหันมาทำการเกษตรในพื้นที่ใกล้หมู่บ้าน ไม่ต้องเดินไปไกลเหมือนแต่ก่อน พืชที่ปลูกก็ทำเพียงเล็กน้อยส่วนมากจะเน้นพืชที่หลากหลายชนิด เพื่อบริโภคในครัวเรือนมากกว่าที่จะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อเน้นส่งพ่อค้าคนกลางเหมือนแต่ก่อน

ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการ โดยเฉพาะกระบวนการกลุ่มการทอผ้า เป็นอาชีพเสริมของชาวบ้านในบ้านดอนไชย ซึ่งอาชีพหลักคือการทำนาปลูกข้าว (เพื่อบริโภคในครัวเรือนเหลือจึงขาย) ในตอนที่แม่บ้านยังไม่มี การทอผ้า อาชีพที่เพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนมาจากการปลูกพืชไร่ ซึ่งก็เป็นที่แน่นอนว่าจะต้องหักล้างทางพง เพื่อหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์ในการปลูกพืชไร่ ที่จะขายให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทอง เพราะต้องการซื้อสิ่งของต่างๆ ที่ไม่สามารถผลิตได้ในชุมชน การทอผ้าจึงเป็นอาชีพที่ช่วยลดภาระการทำลายป่าของชาวบ้านได้

การทอผ้าเป็นการประยุกต์เอาภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวไทลื้อที่อยู่ใกล้ตัวที่สุด จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านได้นำเอา

1. สดุดลายดั้งเดิม มาทอลงบนผ้าเป็นผืนเพื่อใช้ตัด กระเป๋าสตางค์ กระเป๋าเดินทาง กระเป๋าเครื่องสำอางค์ แฟ้มใส่เอกสาร ฯลฯ
2. นำสดุดลายและรูปแบบในการทอถุงในอดีต มาประยุกต์เป็นการทอผ้าพันคอ ปลอกหมอน ผ้ารองจาน ผ้าม่านหน้าต่างและประตู

3. นำสดุดลายและรูปแบบในการทอผ้าปูที่นอนในอดีตมาเป็น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าคลุมตู้เย็น ผ้าคลุมโทรทัศน์ ผ้าปูโต๊ะ ผ้าคลุมเตียง 6 ฟุต

4. คิดสดุดลายขึ้นมาใหม่ โดยการผสมผสานเอาธรรมชาติร่วมกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในการประยุกต์สดุดลาย เช่น การทอเป็นรูปปลา และเกล็ดปลาชนิดต่างๆ ลายผีเสื้อ ลายนกยูง ลายม้า ลายอูฐ ลายช้าง ลายดอกไม้ต่างๆ เช่น ดอกจิก ดอกจันทร์ ฯลฯ

เมื่อชาวบ้านสามารถนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาปรับเปลี่ยนจาก “คุณค่าทางวัฒนธรรม” ให้เป็น “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” และได้รับความสนใจจากผู้ซื้อเพราะมีความสวยงาม ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น

มีความต้องการที่ดินทำกิน และความต้องการใช้ประโยชน์จากป่าเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ที่ดินมีจำนวนเท่าเดิม และทรัพยากรต่าง ๆ ในป่าไม้อ่อนหรือเสื่อมโทรมเหมือนในอดีตที่จำนวนประชากรยังมีน้อยประกอบกับเทคโนโลยีต่าง ๆ ยังไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนในปัจจุบัน เพื่อที่จะเพิ่มทางเลือกอาชีพให้กับสมาชิกในชุมชน การนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาติพันธุ์ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จึงมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนทั้งชาวไทยเชื้อ

กระบวนการเรียนรู้ ทางเลือกอาชีพจากการทอดผ้าก่อให้เกิดการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่า ในเรื่องของวัตถุดิบที่ใช้ในระบบการผลิต จากที่เคยปลูกฝ้ายพื้นเมืองไว้ทอดผ้าในพื้นที่หัวไร่ปลายนา แต่ต่อมาได้มีการส่งเสริมการปลูกฝ้ายพันธุ์พ่อค้า ทำให้พันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองที่เคยปลูกถูกคุกคามด้วย โรค แมลง ที่มากับฝ้ายพันธุ์ใหม่ จนไม่สามารถที่จะปลูกฝ้ายพื้นเมืองได้อีกต่อไป ชาวบ้านจึงมุ่งปลูกฝ้ายพันธุ์ใหม่เพื่อขายเป็นพืชพาณิชย์ ทำให้ต้องเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น จึงส่งผลให้มีการถางพื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งมีการเพิ่มจำนวน สารกำจัดโรค แมลง ในไร่ฝ้าย มากขึ้นทุกปีตามไปด้วย

เมื่อชาวบ้านเห็นว่าฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองไม่สามารถที่จะปลูกไว้เพื่อทอดผ้าอีกต่อไป อีกทั้งการปลูกฝ้ายพันธุ์ใหม่ ที่ต้องใช้พื้นที่เพิ่มมากขึ้นเป็นการทำลายพื้นที่ป่าไม้ ชาวบ้านจึงหยุดทำการปลูกฝ้ายทั้งพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์ใหม่ และเปลี่ยนไปซื้อฝ้ายจากโรงงานมาเป็นวัตถุดิบในการทอดผ้า โดยให้เหตุผลว่า สะดวก ไม่ทำลายพื้นที่ป่า ไม่ต้องเสี่ยงกับสารเคมีที่ใช้กำจัดโรค แมลง และประหยัดต้นทุน กว่าที่ต้องปลูกฝ้ายเอง (นางคำ โนพรวน, สัมภาษณ์ สิงหาคม 2540)

การทอดผ้าที่ใช้ฝ้ายจากโรงงาน ซึ่งมีการย้อมสีสรรต่างๆ มาแล้ว เมื่อนำมาทอดผ้าในระยะเวลาที่นานเข้า ลูกค้าเริ่มลดความนิยมลงเพราะมีสีจืดๆ กัน แม่บ้านจึงได้คิดหาวิธีการที่จะได้สีใหม่ๆ โดยการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สมัยก่อนมีการนำเปลือกไม้มาย้อมสีผ้า แต่ยังคงเรื่องต้นไม้ที่นำมาย้อมสีเพราะมีน้อยชนิด ดังนั้นแม่บ้านจึงได้ทดลองนำต้นไม้ที่มียางมาทดลองย้อมสีฝ้าย ปรากฏว่าสามารถค้นพบพืชที่ให้สีสรรใหม่ๆ หลายชนิด เช่น ต้นแห้ว ใบมะม่วง เปลือกต้นเพกา ใบหูกวาง แขนประดู่ ใบสัก ฯลฯ แต่ยังมีปัญหาเรื่องการทำให้สีติดทนนาน จึงได้ร่วมกันจัดประชุม แลกเปลี่ยนความรู้กับผู้เฒ่าในชุมชนที่มีประสบการณ์เรื่องการย้อมสีจากเปลือกไม้ ทำให้สามารถแก้ปัญหาเทคนิคต่าง ๆ เมื่อแม่บ้านมีการย้อมสีฝ้ายจาก

เปลือกไม้ แล้วพบว่าไม้ต้นไม้หลายชนิดที่สามารถหาได้จากป่า แต่เริ่มมีจำนวนน้อยลงและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ จึงได้มีการนำพันธุ์ไม้เหล่านั้นมาปลูกเพื่อดำรงพันธุ์และนำไปย้อมสีฝ้ายต่อไป พืชที่แม่บ้านนำมาปลูกได้แก่ ต้นครามป่า ครามคอน ต้นหอม เป็นต้น

การใช้ประโยชน์จากป่าในส่วนของทางเลือกอาชีพธุรกิจชุมชนตามที่กล่าวมาข้างต้นในการใช้พืชให้สีจากป่ามาย้อมสีธรรมชาติ เพื่อใช้ในการทอผ้าได้รับความนิยมนจากลูกค้าเป็นจำนวนมาก แต่กลุ่มแม่บ้านได้ตระหนักถึงปัญหาการเข้าไปรบกวนต้นไม้ให้สีในป่าอาจจะทำให้เป็นการทำลายต้นไม้ให้ลดจำนวนลง ดังนั้นกลุ่มทอผ้าจึงมีการเพาะปลูกต้นไม้ที่ไม่หายากในป่า เช่น การปลูกต้นฮ้อม ต้นคราม แต่อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนศิลาแลงในปัจจุบันไม่ได้เน้นในเรื่อง เศรษฐกิจ แต่เน้นการพึ่งป่าในลักษณะของปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้นกล่าวคือ การใช้ไม้ในการซ่อมแซมบ้าน การทำอุปกรณ์ทางการเกษตร ไม้ใช้สอย ฟืน สมุนไพร เท่านั้น จากการศึกษาพบว่าไม่มีการนำผลผลิตจากป่าไปจำหน่ายเพื่อผลทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด เพราะมีเงื่อนไขของชุมชนที่มีความต้องการที่จะกันพื้นที่ป่าของชุมชนเป็นป่าอนุรักษ์ของชุมชน มีกฎระเบียบคอยควบคุม จึงทำให้ไม่สามารถที่จะเอื้อประโยชน์ให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงเศรษฐกิจได้

ความสัมพันธ์ กระบวนการกลุ่มต่อการจัดการป่าชุมชน

การรวมกลุ่มของสมาชิกชุมชนศิลาแลงในระยะเริ่มแรกที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ราบลุ่มในปัจจุบัน เป็นการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมคือ การรวมกลุ่มของวัฒนธรรมไทลื้อซึ่งเป็นการรวมกลุ่มทางสังคมของคนที่มีวัฒนธรรมเหมือนกัน จากนั้นจึงมีพัฒนาการ การรวมกลุ่มด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจโดยมีวัตถุประสงค์ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันก่อน และพัฒนามาเป็นการช่วยเหลือกันแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

การจัดการกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน ในระดับหมู่บ้านถือเป็นหัวใจสำคัญของความยั่งยืนทางสังคมทั้งหมด เพราะรูปแบบของการรวมตัวทางสังคมเป็นกลุ่มทำให้เกิดพลังของสังคมนั้นๆ ในการทำกิจกรรม และแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน การรวมตัวกันของกลุ่มแม่บ้านในการทอผ้าซึ่งเป็นทางเลือกอาชีพของชุมชน และเพื่อแก้ไขปัญหการทำลายป่าชุมชน จึงมีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มทอผ้า และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นกลุ่มกิจกรรมที่มีการลงมือปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน การรวมกลุ่มเกิดจากการพูดคุยปัญหา

และหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน การรวมกลุ่มที่เกิดจากการร่วมมือกันทำกิจกรรมจริง เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง

2. กฎกติกา กลุ่มทอผ้าและกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการกำหนดกฎระเบียบ และกติกาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนมีการร่างกฎของกลุ่มขึ้นเพื่อให้แทนกฎหมายของรัฐ มีการกำหนดค่าปรับ บทลงโทษต่าง ๆ ซึ่งสมาชิกในชุมชนยอมรับปฏิบัติตาม และหากมีการฝ่าฝืนและไม่ปฏิบัติตามจะใช้ควบคู่กับกฎหมายของรัฐ

กฎกติกา การที่บุคคลหลายคนมาอยู่รวมกันเป็นชุมชน เพื่อให้เกิดความสามัคคีกันของชุมชน จึงมีข้อตกลงในเรื่องของ กฎกติกา เช่นกฎกติกาของกลุ่มสตรีทอผ้ามีกฎระเบียบที่ได้ตกลงร่วมกันในกลุ่ม เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น ได้แก่

- 2.1 สตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มจะต้องจำหน่ายผ้าเฉพาะกับกลุ่มเท่านั้น
- 2.2 สมาชิกจะต้องรับผิดชอบส่งผ้าให้ทันตามเวลาที่กำหนด
- 2.3 สมาชิกต้องยินยอมให้หักเงินจากรายได้ เพื่อสนับสนุนกองทุนของกลุ่มส่วนจะหักร้อยละเท่าไรนั้นขึ้นอยู่กับข้อตกลงของ สมาชิกกลุ่มแต่ละหมู่บ้าน
- 2.4 สมาชิกต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม เป็นการกำหนดว่าสมาชิกจะหวังแต่ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกอย่างเดียวไม่ได้
- 2.5 สมาชิกแต่ละคนต้องรับผิดชอบเรื่องคุณภาพของสินค้าด้วยตนเอง
- 2.6 สมาชิกต้องหมุนเวียนกันเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน

3. สมาชิก จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมทั้งกลุ่มทอผ้า และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกัน จำนวนสมาชิกจึงมีปริมาณมากและเป็นจำนวนที่มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน

สมาชิก ลักษณะและบทบาท มีการกำหนดบทบาทของสมาชิกที่อยู่ภายในกลุ่ม ซึ่งปัจจุบันจะแปรผันกับบทบาทของหน่วยงาน หากหน่วยงานมีบทบาทมากก็จะทำให้สตรีกลุ่มทอผ้ามีบทบาทน้อย ดังนี้

- 3.1 กลุ่มสตรีมีบทบาทเพียงเป็นผู้ทอผ้า บทบาทสตรีที่ถูกจำกัดไว้เพียงการทอผ้า คือกลุ่มสตรีที่ไม่มีความรู้เรื่องการตลาด การที่จะไปทำหน้าที่อื่นๆ เป็นสิ่งไม่สันถัดสตรีโดยทั่วไปก็ปรารถนาเพียงเป็นคนทอผ้า ทั้งนี้เพราะการเข้าไปจำหน่าย ไปหาตลาดใน

ต่างถิ่นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ต้องปรับวิถีชีวิตของตนเองค่อนข้างมาก เช่นกลุ่มสตรีที่จะไปร่วม
จัดนิทรรศการตามโรงแรมจะต้องปรับวิธีการบริโภคของตนเอง การแต่งกาย รวมทั้งการใช้
ภาษาท่าทางใหม่ที่ชาวบ้านค่อนข้างจะอึดอัด

3.2 กลุ่มสตรีมีบทบาททั้งด้านการผลิตและการตลาด กลุ่มสตรีที่ผ่าน
ขั้นตอนแรก จะพัฒนาตนเองเป็นฝ่ายจัดการด้านการตลาด จะเริ่มมีการแบ่งหน้าที่ของสมาชิก
ในกลุ่มให้ทำหน้าที่ในด้านการผลิตและการตลาด เช่นกลุ่มสตรีที่แยกจากกลุ่มใหญ่ของ
หมู่บ้าน มาลงทุนทำกิจการเองจะพัฒนาตนเองเป็นผู้จัดการด้านการตลาด และสตรีอื่น ๆ จะ
ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ทอผ้า เป็นการแบ่งบทบาทตัดตอนการทำงาน รูปแบบนี้ก็นำไปสู่การสร้าง
ความสัมพันธ์ในลักษณะการเฝ้าระวัง หรือ กลุ่มสตรีได้แปรเปลี่ยนไปเป็นแรงงานที่รับงานไป
ทอโดยได้รับผลตอบแทนเป็นเงิน

รูปแบบนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกลุ่มและสมาชิกอาจจะพัฒนา
ไม่เท่าเทียมกัน สตรีบางคนจะได้รับผลประโยชน์สูงกว่าสมาชิกอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้ที่ลงทุนเอง
เป็นผู้กำหนดราคารับซื้อจากสตรีที่ทอผ้า

3.3 กลุ่มสตรีมีบทบาทครบวงจร กลุ่มนี้เป็นรูปแบบในอุดมคติที่องค์กร
พัฒนาเอกชนต้องการผลักดันให้เกิดขึ้น คือกลุ่มสตรีจะมีขั้นตอนการพัฒนาจากการเป็นผู้นำ
ทอผ้า เป็นผู้จัดการด้านการตลาด และพัฒนาเป็นเจ้าของกิจการร่วมกัน เช่นในรูปสหกรณ์
หรือผู้ถือหุ้นร่วมในกิจการ ได้แก่ที่ บ้านหัวน้ำ และ บ้านดินตลก ปัจจุบันสมาชิกทุกคนได้
ถือหุ้นในกิจการของกลุ่มทุกคน และมีการจัดสรรผลกำไรในการปันผล เหมือนระบบสหกรณ์
ทุกอย่าง และในปัจจุบันกลุ่มเริ่มมีความเข้มแข็ง และมีประสบการณ์ในการจัดการด้านการ
ผลิต การตลาด การจัดการภายในกลุ่มได้เอง

4. กิจกรรมของกลุ่ม สามารถช่วยชีวิตความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดย
วัดจากประเภทของกิจกรรม กิจกรรมของกลุ่มทอผ้าเป็นกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และ
วัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน ส่วนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าเป็นกิจกรรมระดับชุมชน ซึ่งสะท้อนถึง
ระบบความคิดของกลุ่มในการมองปัญหาและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวม แต่เนื่องจาก
กิจกรรมทั้งสองลักษณะจำเป็นต้องอาศัยพลังของคนจำนวนมากมาร่วมกันทำเพื่อให้เกิดความ
ร่วมมือกันดังนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องกัน กิจกรรมกองทุนของกลุ่มทอผ้ามีกิจกรรมที่สนับสนุน
กิจกรรมของชุมชนดังนี้

- 4.1 สนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน เช่น กองทุนอาหารกลางวัน
- 4.2 สนับสนุนกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น ประปาภูเขา เลี้ยงตามสาย
- 4.3 สนับสนุนกิจกรรมของวัด เช่น สร้างกำแพงวัด บูรณะซ่อมแซม
- 4.4 ให้สมาชิกกู้ยืมในกรณี เจ็บไข้ ลงทะเบียนเรียนของบุตร และอื่นๆ
- 4.5 นำเงินสดฝากธนาคาร

ปัจจุบันกลุ่มมีกองทุนทั้งหมด จำนวน 110,000 บาท (เฉพาะเงินสด และที่สมาชิกกู้ยืม) (นางถนอม ทิฆามวงศ์ นางชนิษฐา ต๊ะแก้ว นางพรทิพย์ โนพรวน, 7 กันยายน 2540)

กองทุนคณะกรรมการรักษาป่าต้นน้ำ ตำบลศิลาแลง

ก. กองทุนสวัสดิการสำหรับคณะกรรมการ ในกรณีที่คณะกรรมการเสียชีวิตทางสภาพจะช่วยเหลือเงินจำนวน 10,000 บาท นั้นมาจากการระดมกันในหมู่บ้าน บ้านละ 1,000 บาท 10 หมู่บ้านรวม 10,000 บาท (ปัจจุบันมีการระดมทุนเพิ่มขึ้น ได้แก่ การรับบริจาคผู้ที่มาศึกษาดูงาน จากการจัดสรรผลกำไรของกลุ่มธุรกิจชุมชน)

ข. ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ สำหรับค่าอาหารในการขึ้นตรวจป่าแต่ละครั้ง

ค. จากผู้ที่มาดูงานในพื้นที่ จะบริจาคเข้าสมทบกองทุนเพื่อใช้ในกิจกรรมการรักษาป่า

ง. กลุ่มงานอาชีพเสริม ช่วยเพิ่มศักยภาพในชุมชน ชุมชนพยายามหาทางออกด้านอาชีพ ที่ตอบสนองต่อภาวะเศรษฐกิจที่ต้องใช้เงินมากขึ้น (ระเบียบสภาพลศิลาแลงว่าด้วยการรักษาป่าไม้, 2532)

ภูมิปัญญาความเชื่อในการจัดการป่าชุมชนของตำบลศิลาแลง มีส่วนทำให้ชุมชนสามารถอนุรักษ์ป่าเอาไว้ได้ เพราะกระบวนการกลุ่มอันหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งนั้นก็คือภูมิปัญญาในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการกลุ่มที่มีมาแต่เดิม ในรูปของการร่วมมือกันในการทำมาหากิน การสร้างที่อยู่อาศัย หรือแม้แต่การประกอบอาชีพอื่น ๆ โดยเฉพาะการทอผ้า ที่อยู่นอกภาคเกษตรยังมีการทำงานกันเป็นกลุ่ม ภายในความร่วมมือและ กฎ กติกาเดียวกันถูกถ่ายทอดผ่านชุมชน และสมาชิก ชุมชนทุกคน สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้หากผู้ใดฝ่าฝืนมีการลงโทษตามกฎหมายที่ตักเตือนไว้ ดังนั้นจึงเห็นว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ระดับ

ชุมชนนั้น มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้เงื่อนไขของความเป็นเครือญาติ และความเป็นชุมชน นอกจากนั้นการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องจัดการป่าชุมชน ยังถ่ายทอดผ่านกรอบทัศนคติของชุมชน ภายใต้การทำงานเป็นกลุ่ม เช่น “การเอามือกัน” ดังที่ปรากฏในกิจกรรมในการปลูกข้าวแต่ละขั้น เช่น การปลูกข้าว การเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ระบบท่อน้ำ ขาวนาไทลื้อจะมีชื่อการท่อน้ำต่างๆ เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันในห้องถิ่น คือ ฝาย หรือ ทำนบน้ำที่ใช้วัสดุอุปกรณ์ในห้องถิ่น กั้นน้ำจากแม่น้ำลำธารเข้าในไร่นาของตน ด้วยเหตุว่าห้องที่บางแห่งห้องนาจะสูงกว่าระดับน้ำไปบ้าง ถ้าจะปล่อยให้ไหลตามธรรมชาติจะไม่ได้น้ำ ต้องทำฝายคือทำนบกั้นไว้ที่ตำบลศิลาแลงคือฝายลำน้ำกุน บังคับน้ำไปตามคลองส่งน้ำหรือเหมืองน้อย 2 เหมือง คือ สายที่ 1 น้ำจะไหลผ่านพื้นที่นาของ บ้านหัวน้ำ บ้านฝาย บ้านดอนไชย บ้านเฮี้ย บ้านตีด(ตำบลปัว) ส่วนสายที่ 2 น้ำจะไหลผ่าน บ้านดินตอก บ้านหัวดอย บ้านเก็ด (ตำบลปัว) บ้านสวนดอก(ตำบลปัว)

ฝายลำน้ำกุนเป็นฝายใหญ่ มีชาวนาช่วยกันใช้น้ำเป็นจำนวนหลายร้อยไร่ การทำฝายนั้นเมื่อใกล้ฤดูทำนา นายเหมืองฝาย หรือแก่เหมืองแก่ฝาย จะป่าว(ประกาศ) ให้ชาวนาช่วยกันเตรียมไม้สำหรับตีซ่อมตัวฝายเป็นชั้นๆ จำนวนไม้คนหนึ่งอาจเตรียม 10-15 อัน แล้วแต่ละตกลงกัน สิ่งเหล่านี้จะนำไปที่หัวฝายคือต้นทำนบ ช่วยกันตีไม้เรียงเป็นหน้ากระดานกันแม่น้ำไว้ บางคนก็ช่วยกันยกก้อนหินขนาดพอคนเดียวยกได้โยนใส่ตามไม้ที่ตีเรียงไว้เพื่อให้แข็งแรง ไม่ถูกกระแสน้ำพัดพา ไม้ที่ชาวนาเตรียมมาจะถูกตีเรียงกันเป็นชั้น ๆ เพื่อลดแรงดันของน้ำ ฝายที่สร้างขึ้นมันจะกั้นทางเดินของน้ำด้านล่างไว้ น้ำจะเอ่อขึ้นไหลเข้าไปในลำเหมืองยังทำนบสูงเท่าไรน้ำจะไหลเข้าลำเหมืองมากเท่านั้น ต่อจากนั้นการแบ่งปันน้ำเข้านาจะมีการตกลงกันระหว่างผู้ใช้น้ำแต่ละเหมือง โดยมีแก่เหมือง แก่ฝายประจำลำน้ำเป็นผู้คอยดูแลให้ได้รับน้ำเข้านาโดยทั่วถึงกัน (นายคำมูล โนพรวน, สัมภาษณ์ กันยายน 2540)

การจัดการน้ำขององค์กรในชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการทำงานเป็นกลุ่ม ผ่านระบบเหมืองฝาย และการท่อน้ำ ในระบบการผลิตโดยเฉพาะการจัดการรูปแบบการใช้ที่ดินทางด้านการเกษตรมีความเกี่ยวข้องกับการใช้น้ำของชุมชน ซึ่งองค์กรน้ำในชุมชนศิลาแลงมีส่วนในการร่วมผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเอาไว้

กระบวนการกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนศิลาแลงในเรื่อง การทำธุรกิจชุมชน และการจัดการป่าไม้ คือกระบวนการกลุ่มการเรียนรู้ของคนแต่ละคนที่เกิดขึ้นในกระบวนการ

ที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนวทางแก้ไข
 ปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่มและชุมชนอาจจะไม่ตระหนัก
 แต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่ม
 ที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน เช่นสมาชิกกลุ่มทอผ้า มีทั้งสมาชิกที่มีฐานะดี และฐานะปานกลาง
 ฐานะยากจน แต่คนที่มีความยากจนอาจรู้มากกว่าคนที่ฐานะดีในเรื่องเทคนิคการทอผ้าและ
 การย้อมสีธรรมชาติ แต่ก็มีหลายเรื่องที่สมาชิกในกลุ่มอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน โดยไม่มี
 การแบ่งแยกฐานะ เช่นการเรียนรู้เรื่องการจัดการด้านบัญชี การปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์
 นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มทั้งกลุ่มทอผ้า และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน ยังทำ
 ให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดเกี่ยวกับ
 ปัญหาของตนเองและชุมชน

การลงมือปฏิบัติจริง ในกรณีของชุมชนศิลาแลง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็น
 เรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้
 มาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข
 เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติจริง เช่นการทดลองนำพืชชนิด
 ต่างๆ มาลองย้อมสีผ้า บางคนพบปัญหาสีตกหรือไม่ได้สีตามที่ต้องการแต่อีกคนทำออกมา
 แล้วสีไม่ตก และสามารถค้นพบสีใหม่ เมื่อมานั่งคุยถึงปัญหาที่พบของแต่ละคนและเมื่อมีการ
 แลกเปลี่ยน พูดคุยกันก็กลับไปปฏิบัติใหม่อีกครั้ง ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือของ
 กลุ่มแล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลอง
 ทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น
 ก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ปัญหาต่อไปอีก

ปัญหาในชีวิตจริง การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงของชุมชนศิลาแลง เรื่องปัญหา
 การตัดไม้ทำลายป่าและการพยายามหาอาชีพเสริมมาแก้ปัญหาของคนในชุมชน เป็นการเรียนรู้
 เพื่อพยายามแก้ปัญหาในชีวิตจริง การเรียนรู้ของชุมชนมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับ
 ความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต
 อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของ
 ตนเองได้ เช่นกรณีที่ผู้นำชุมชนในอดีตของชุมชนศิลาแลงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการ

ทำลายป่า โดยการนำอาชีพการทอผ้ามาแก้ปัญหาเรื่องอาชีพเสริม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้ดีขึ้น นอกจากนั้นการเรียนรู้ยังเป็นการเรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัวคือ การทอผ้าที่แม่บ้านในชุมชนรู้จักอยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่งหรือสถานการณ์ที่ชุมชนรู้จักอยู่แล้ว ย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของคนในชุมชนเกี่ยวกับปัญหานั้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนศิลาแลง เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง คือความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มทอผ้า และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนซึ่งเป็นชาวบ้านเหมือนกัน เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิด มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุบรวมของชุมชนจึงอยู่ที่กลุ่มปัญหา เช่นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน และกลุ่มธุรกิจชุมชน ที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายคือการมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายในชุมชนจึงเป็นลักษณะการทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน นั่นเอง

รูปแบบการใช้ทรัพยากร กระบวนการกลุ่มมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการใช้ทรัพยากรในแง่ของความแตกต่างในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร หากกลุ่มใดได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรใดก็จะก่อให้เกิดการจัดการในทรัพยากรเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อจะทำให้มีทรัพยากรเหล่านั้นไว้ใช้ในระยะเวลายาวนาน และเหลือไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ ซึ่งเป็นหลักของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน จากผลการศึกษาพบว่าในชุมชนศิลาแลงนั้น กลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมีวิธีการจัดการทรัพยากรที่เป็นรูปธรรมชัดเจนดังนี้

1. กลุ่มธุรกิจชุมชน ที่มีการยึดถือธรรมชาติ จากภูมิปัญญาในเรื่องการยึดถือ

ธรรมชาติที่มีการนำเอา ใบไม้ กิ่งไม้ เปลือกไม้ มาเป็นพืชให้สี ซึ่งวัตถุดิบที่ใช้มาจากต้นไม้ที่อยู่ในป่าบริเวณต่างๆ ที่อยู่ใกล้ชุมชน พบว่ากลุ่มมีการจัดการ เช่น การตากเปลือกไม้มาย้อมสีฝ้ายจะตากเฉพาะที่เพียงด้านใดด้านหนึ่งของต้นไม้เท่านั้น จะไม่ตากเอาเปลือกไม้ทั้งลำต้นซึ่งจะทำให้ต้นไม้แห้งตายได้ แต่จะตากเพียงเล็กน้อยแล้วใช้โคลนมาทาหุ้มบริเวณที่ตากเพื่อรักษาความชุ่มชื้นของต้นไม้ และทำให้สามารถสร้างเปลือกขึ้นมาใหม่ การตัดกิ่งไม้มาย้อมสีฝ้ายก็เช่นเดียวกันจะมีการเลือกตัดเพียงเล็กน้อยเพื่อไม่ให้ต้นไม้ตาย กลุ่มมีการถ่ายทอดเทคนิควิธีการเหล่านี้ให้กับสมาชิก จะเห็นว่ากลุ่มทอผ้ายึดถือธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ จะใช้ควบคู่กับการอนุรักษ์พร้อมกันไป ต้นไม้บางชนิดเช่น ต้นคราม ซึ่งหายากในป่ากลุ่มจะมีการปลูกไว้ในสวนบริเวณบ้านเพื่อที่จะได้ไม่ต้องไปหาในป่า เป็นต้น

นอกจากนั้นกลุ่มธุรกิจชุมชน ที่ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ในการย้อมสีธรรมชาติ ทำให้เกิดรายได้และทางเลือกอาชีพที่ลดการทำลายป่า ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนสามารถรักษาป่าชุมชนของศิลาแลง ไว้ได้

2. กลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำ ซึ่งใช้ประโยชน์จากน้ำในการ ปลูกข้าว และทำการเกษตรอื่น ๆ หลังเก็บเกี่ยวข้าว กลุ่มนี้จะมีบทบาทในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำที่เป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยต่าง ๆ เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายต้นไม้บริเวณต้นน้ำ อันจะนำไปสู่ความแห้งแล้งเหมือนในอดีต และนอกจากนั้นกลุ่มยังมีบทบาทสนับสนุนและคอยควบคุม ไม่ให้คณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำ ลำธาร ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลป้องกันป่า กลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำมีจำนวนสมาชิกมากที่สุดในชุมชน ดังนั้นจึงมีพลังในการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนของตำบลไว้ได้

3. กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้นำในชุมชนศิลาแลงจากการศึกษาพบว่า ผู้นำในชุมชนศิลาแลงที่ริเริ่มแนวความคิดในการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้น เป็นกลุ่มผู้นำทางการคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่สามารถระดมความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนได้ กลุ่มผู้นำจึงเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทาง กฎ ระเบียบ ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และจากแนวคิดด้านการอนุรักษ์มาจากกลุ่มผู้นำทางการรุ่นก่อนได้ส่งผลให้ผู้นำทางการในรุ่นปัจจุบันต้องสืบทอดแนวความคิดด้านการอนุรักษ์เอาไว้ และหากกลุ่มผู้นำรุ่นปัจจุบันไม่ปฏิบัติตามสืบทอดแนวความคิดของผู้นำรุ่นก่อนได้ ก็จะก่อให้เกิดกระแสการเรียกร้องให้ตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์ จากกลุ่มทอผ้า กลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำ และกลุ่มผู้นำรุ่นก่อน

จะเห็นว่ารูปแบบการใช้ทรัพยากรของชุมชนศิลาแลง กระบวนการกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ หรือเป็นกลุ่มคนที่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น ๆ จะก่อให้เกิดแนวความคิดในการอนุรักษ์เกิดขึ้น ซึ่งเป็นที่มาของการจัดการป่าชุมชนโดยคนในชุมชนของตำบลศิลาแลง โดยเฉพาะกลุ่มที่ทำธุรกิจชุมชน ที่มีการทำกิจกรรมที่เป็นทางเลือกด้านอาชีพที่ลดการใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงเศรษฐกิจมากเกินไป ทำให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพในเวลาต่อมา

ความสัมพันธ์ การพัฒนาศักยภาพสตรีต่อการจัดการป่าชุมชน

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากเราทบทวนบทบาทของผู้หญิงจะพบว่าผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ เรื่องการหาอาหารอันได้มาจาก

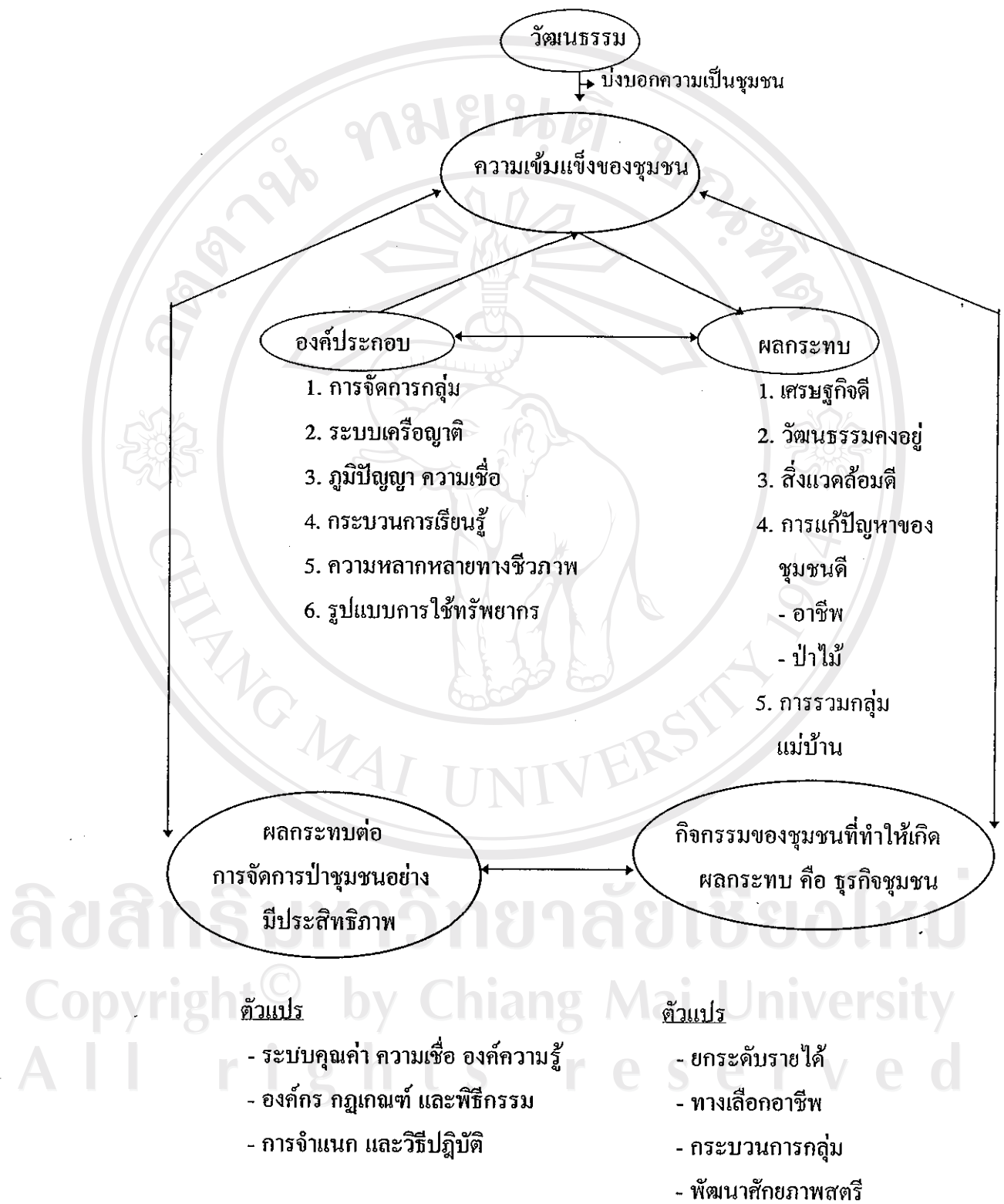
ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้หญิงชาวบ้านในชุมชนศิลาแลงส่วนใหญ่จะเป็นผู้หาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ แมลง รวมทั้งการหาเชื้อเพลิงจำพวก ฟืนที่เก็บจากในป่า และในเรื่องของโภชนาการ ก็ได้จากทรัพยากรธรรมชาติเหมือนกัน เช่นเรื่องของน้ำดื่ม น้ำใช้ ในครัวเรือน นอกจากนั้น ผู้หญิงยังมีการหน้าที่ในการทำการเกษตรของครอบครัวที่ต้องอาศัย น้ำจากป่ามาใช้ในการเกษตรบางครอบครัวที่พ่อบ้านเสียชีวิต และในครอบครัวไม่มีผู้ชายแม่บ้านต้องขุดลอก ลำเหมือง และซ่อมแซมฝายร่วมกับผู้ชาย ดังนั้นจึงไม่สามารถแยกผู้หญิงออกจากทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมของชุมชน แต่ที่ผ่านมามีความเหมือนว่าบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากร จะเป็นบทบาทที่เด่นเฉพาะผู้ชาย และผู้ที่เป็นผู้นำของครอบครัวเท่านั้น แท้ที่จริงแล้วผู้หญิงในชุมชนศิลาแลงนั้นมีบทบาทในการอนุรักษ์ป่ามาช้านาน ควบคู่กับผู้ชายอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้หญิงที่รวมกลุ่มในการทอดผ้าได้มีการ วิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวและต่างมีความเห็นว่าต่อไปผู้หญิงจะต้องเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการออก กฏ ระเบียบ และการแสดงความคิดเห็นมากกว่าที่ผ่านมาที่ผู้หญิงจะเป็นฝ่ายยอมรับ กฏ ระเบียบต่าง ๆ โดยไม่ได้แสดงความคิดเห็น ทั้งที่ผู้หญิงได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดจากวิกฤตการณ์ทางทรัพยากร เช่น ข้อจำกัดในการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติลดลง จนต้องพึ่งพิงอาหารจากระบบตลาด การไม่สามารถประกอบอาชีพในภาคเกษตรได้อันเนื่องมาจากขาดน้ำ ผู้หญิงจะต้องช่วยหารายได้จากแหล่งอื่น เช่นการเข้าไปหางานทำนอกชุมชน ซึ่งทำให้ต้องละทิ้งลูก หลาน ให้อยู่บ้านกับคนชรา

สมาชิกกลุ่มทอดผ้าในปัจจุบัน ไม่อยากกลับไปสู่ความยากจนเหมือนในอดีต ภายใต้ความคิดที่ว่า ผู้ชายไม่สามารถมองปัญหาได้อย่างรอบด้านและลึกซึ้งเท่าผู้หญิง ที่จะมองปัญหาคุณภาพชีวิตของคนในครอบครัวและชุมชนก่อนที่จะมองเรื่อง วัตถุ และสิ่งก่อสร้าง เช่น ถนน ไฟฟ้า อาคาร มอเตอร์ไซค์ รถยนต์ เหมือนผู้ชาย ดังนั้นสมาชิกกลุ่มทอดผ้าจึงมีความพยายามที่จะส่งตัวแทนของกลุ่มในแต่ละหมู่บ้านลงสมัครสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อที่จะได้เป็นตัวแทนของกลุ่มผู้หญิง ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ปัญหาในมุมมองของผู้หญิง ที่มีความละเอียดและลึกซึ้งกว่าที่ผู้ชายมอง โดยอยู่บนพื้นฐานทางความคิดที่ว่าต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมหรือต่อเติมในส่วนที่ผู้ชายมองข้าม แต่ไม่ได้เข้าไปเพื่อเรียกร้องสิทธิ และไม่ต้องการแบ่งแยกบทบาทระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย อันจะนำมาซึ่งความแตกแยกในชุมชน

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีผู้หญิงอยู่ในโครงสร้างบริหารของชุมชน เพียงเล็กน้อยแต่ มันยังเป็นแค่การเริ่มต้นที่ผู้หญิงเริ่มมีความตระหนักที่จะเข้าไปมีบทบาทที่โดดเด่นเท่าเทียมผู้ชาย ในอนาคตผู้หญิงในชุมชนศิลาแลงจะมีบทบาทที่โดดเด่น และเป็นรูปธรรมมากขึ้น

บทบาทของผู้หญิงอีกอันหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า นั่นก็คือผู้หญิงจะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับระบบการผลิตมากกว่าผู้ชาย ดังนั้นการปลูกพืชอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนเองก็เท่ากับเป็นการลดการใช้ประโยชน์จากป่าได้วิธีหนึ่ง และรายได้จากระบบการผลิตในภาคเกษตรก็เป็นการลดการใช้ประโยชน์จากป่า การที่ผู้หญิงเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับระบบการผลิตของครัวเรือนดังนั้นจึงเป็นผู้ที่คอยเก็บ เมล็ดพันธุ์พืชต่างๆ ที่จะใช้ปลูกในฤดูกาลต่อไป ดังนั้นผู้หญิงจึงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพด้านพันธุกรรม รวมทั้งการนำพืชที่หายากในป่ามาปลูกไว้ใช้บริโภคในครัวเรือน ทำให้คงไว้ซึ่งพันธุ์พืชไม่ให้เกิดการสูญหายทางพันธุพืชบางชนิดลงได้

ที่มา : ผู้วิจัย 2540

แผนภาพที่ 8 แสดงความสัมพันธ์กรอบความคิดใหม่ จากการศึกษา

จากกรอบความสัมพันธที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าธุรกิจชุมชนมีบทบาทในการยกระดับรายได้ของครัวเรือนให้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น เป็นทางเลือกอาชีพของชุมชนที่ลดการใช้พื้นที่ป่า ทำให้เกิดกระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม และทำให้สตรีมีการพัฒนาในการมีส่วนร่วมเพื่อให้ถูกยอมรับในระดับชุมชนมากขึ้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชุมชนศิลาแลงมีความศักยภาพในการจัดการป่า โดยมีพื้นฐานของ ระบบคุณค่า ความเชื่อและองค์ความรู้ ของชุมชน รวมทั้งมีการจัดองค์กรในการดูแลรักษาป่าไม้ มีการสร้างกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติและมีการนำพิธีกรรมมาประยุกต์ใช้กับการจัดการป่าชุมชน รวมทั้งชุมชนมีภูมิปัญญาในการจำแนก ปฏิบัติ เกี่ยวกับป่าไม้ นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ได้แก่ การจัดการกลุ่ม ระบบเครือข่าย ภูมิปัญญา ความเชื่อ ความหลากหลายทางชีวภาพ และมีรูปแบบการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดผลกระทบในด้านดีเกิดขึ้น ได้แก่ เศรษฐกิจของชุมชนดี มีวัฒนธรรมคงอยู่ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี สามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ เช่น สามารถแก้ปัญหาเรื่องอาชีพและการทำลายพื้นที่ป่าชุมชนได้ โดยมีการรวมกลุ่มของแม่บ้านในการทำธุรกิจชุมชนทดแทนอาชีพที่ต้องใช้พื้นที่ป่าจำนวนมาก ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นทำให้สังคมในชุมชน ศิลาแลงมีความเข้มแข็ง และเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งมีรากฐานมาจาก ระบบเครือข่าย กระบวนการเรียนรู้ และ ภูมิปัญญาความเชื่อ

ดังนั้นจากผลการศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาทั้ง 2 ข้อที่ตั้งไว้ คือ ศึกษาบทบาทของธุรกิจชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง บทบาทของธุรกิจชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งกับการจัดการป่าชุมชน